

Norges miljø- og
biovitenskapelige
universitet

Masteroppgave 2022 30 stp

Fakultet for landskap og samfunn

Herregårdslandskapet i Larvik

The Manor Landscape in Larvik

Victor Haugen Kristiansen

Master i landskapsarkitektur

SAMMENDRAG / ABSTRACT

Denne oppgaven tar for seg herregårdslandskapet i Larvik. Dette landskapet er nært knyttet til Larviks historie som grevskap som varte i en periode på 150 år fra 1671 til 1821. I denne perioden oppstod et karakteristisk landskap med basis i samspillet mellom grevens reguleringer av byen på den ene siden, og innbyggernes bruk av landskapet på den andre. Etter grevskapets slutt endret mange av forutsetningene som formet landskapet seg, og det er i dag få spor igjen fra dette særegne landskapet.

I Larvik kommunes nye sentrumsstrategi frem mot 2040 er det planlagt å gjenskape deler av hagen som har hørt til Herregården. I den forbindelse er det nødvendig å se på konteksten denne hagen har eksistert i. Gjennom denne studien av herregårdslandskapet prøver oppgaven å besvare problemstillingen: Hva karakteriserer det historiske herregårdslandskapet i Larvik, hvordan har det utviklet seg, og hvordan kan det vitaliseres i dagens bylandskap?

Opgaven er delt inn i flere deler som starter med en gjennomgang av forutsetningene for oppgaven både de historiske og dagens planer for Herregården. Deretter følger en lengre del om den historiske utviklingen i Herregårdslandskapet. Til slutt vil det legges frem en rekke tiltak som på ulike vis kan bidra til

å gjøre herregårdslandskapet relevant i dagens Larvik by.

I studien av landskapets utvikling er det brukt historiske kart fra 1688 frem til i dag for å gjøre en landskapsfaglig vurdering av den historiske utviklingen til herregårdslandskapet i Larvik. På denne måten er det dannet et helhetlig bilde av endringene i strukturer, sammenhenger og bruk av landskapet. Herregårdslandskapet i Larvik kan beskrives som tredelt, med tre ulike områder som sammen definerer landskapet: Byen langs fjorden, Herregården med hagene og omlandet med et forskjønnet landskapsuttrykk. Studiene viser også hvordan dette landskapet delvis forsvant da forutsetningene og prosessene som formet landskapets karakter forsvant etter grevskapet ble oppløst i 1821.

Denne historiske bakgrunnen brukes som grunnlag for å vurdere hvilke muligheter som finnes for å gjøre det historiske landskapet aktuelt i Larvik i dag. Med bakgrunn i analysene av landskapet og dagens situasjon er det beskrevet et forslag for å få til en vitalisering av herregårdslandskapet. Forslaget er strukturert i tre større temaområder som er geografisk inndelt og tematisk inndelt etter de tre viktigste landskapstrekkene i herregårdslandskapet: Byen, Herregården og omlandet.

The manor landscape in Larvik is closely related to its history as a countship. A period that spanned over 150 years from the creation of the duchy in 1671 to it was dissolved in 1821. Though this period a distinct landscape was shaped through the combination of the count's regulations of the city's inhabitants on the one side, and the inhabitants use of the landscape on the other. After the countship was dissolved, many of these preconditions changed, and there are few traces of this characteristic landscape today.

It is planned to re-establish parts of the manor's garden in Larvik municipality's city strategy towards 2040. As part of a recreation of the garden it is necessary to understand the context in which this garden was first created. This study of the manor landscape is trying to answer this issue through the thesis question: What characterizes the historical manor landscape in Larvik, how did it develop, and how can it be revitalized in the city of Larvik today?

The study of the landscape's historical evolution is based on historical maps from 1688 up to today. This is used to make a landscape analysis of the manor landscape in Larvik. Thus, the thesis presents a holistic representation of the changes through the manor landscapes history. The manor landscape in Larvik can be broken down into three spaces which together contribute the total landscape: The city by the fjord, the Manor

with the Manor gardens, and the surrounding country with its picturesque landscape qualities. The study also shows how this manor landscape disappeared because of the change in preconditions after the countship was dissolved in 1821.

This historical background is used as in an analysis of possible actions that can be taken to make the manor landscape relevant in Larvik today. As a result of the analysis the thesis presents a recommendation for how the landscape can be revitalized. The recommendation presents an array of specific actions that can be taken to achieve this goal. The actions are categorized in three parts based on the three most important parts of the manor landscape in Larvik: The city, the Manor and the surrounding country.

FORORD

Det å skrive en masteroppgave er mer enn bare slutten på en femårig utdanning. Det er en prøvelse i fagkunnskap, ferdighet og selvdisiplin. Selv om disse egenskapene ligger hos den (eller dem) som kaster seg ut i skriveprosessen med både hud, hår og pågangsmot, er det også en prøvelse for de «pårørende». På samme måte som at Askeladden aldri hadde overvunnet sine prøvelser uten et sett med gode hjelpere, hadde jeg heller aldri klart meg uten hjelp fra mine trofaste hjelpere.

Jeg vil starte med å takke min kjære veileder Nina Marie. Jeg hadde aldri klart å komme meg igjennom dette uendelige kule tilbakemeldinger og oppmuntrende ord. Da denne prosessen startet var jeg langt fra sikker på egne evner, og hva dette prosjektet skulle bli. Nå som jeg står i andre enden og ser tilbake på prosessen, føler jeg meg tryggere på meg selv og jeg mener jeg har gjennomført et stykke arbeid det er grunn til å være stolt av. Videre må jeg også takke Bjørn Anders Fredriksen ved NMBU, Aina Aske og Gro Stalsberg ved Larvik museum og Britt Mathisen ved Larvik kommune for alle hjelp med å finne bakgrunnsmateriale til oppgaven.

Selv om oppgaven først og fremst er et faglig prosjekt, er det også en prøvelse for øyeblikket. Uten støtte fra mine venner hadde jeg nok aldri klart å gjennomføre denne oppgaven. Takk for at dere har båret over

irritabilitet og til tider motløshet i møte med denne utfordringen. I tillegg må jeg takke for muligheten til å prokrastinere med morsomme kvelder, samtaler og turer. Takk til Håvard, Audun, Sigurd, Øystein, Vetle, Øyvind, Einar, Sven og Vegard.

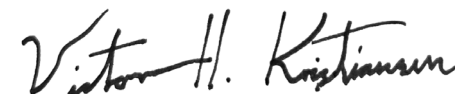
Dette semesteret er farget av UKErevyen, som jeg på (dum-)dristig vis tok på meg å skrive. Det var kanskje ingen stor overraskelse at å dedikere så mye tid til et frivillig verv samtidig som man skulle skrive en masteroppgave ble en stressende affære. Heldigvis, føler jeg det ble flere lærerike erfaringer, gode venner og gapskrattende øyeblikk, enn frustrasjon og stress. Jeg vil gjerne takke alle dere som har jobbet med meg i revyen for deres tålmodighet og forståelse for konflikten mellom mine to hovedforpliktelser. For å nevne dere med navn, Mathias, Tord Kristian «F.» Andersen, Vendel-Agathe, Mathilde, Helga og Solveig. Selv om du ikke var direkte involvert i revyen, vil jeg gjerne også takke min romkamerat Selma, for å holde ut med forsømmelsen av mine huslige plikter og for mange gode samtaler.

Jeg vil gjerne også takke min familie; min mor Turid, far Roger, og mine to kjære brødre Marcus og Gustav, for deres støttende ord og finansiering i en krevende tid med begrenset

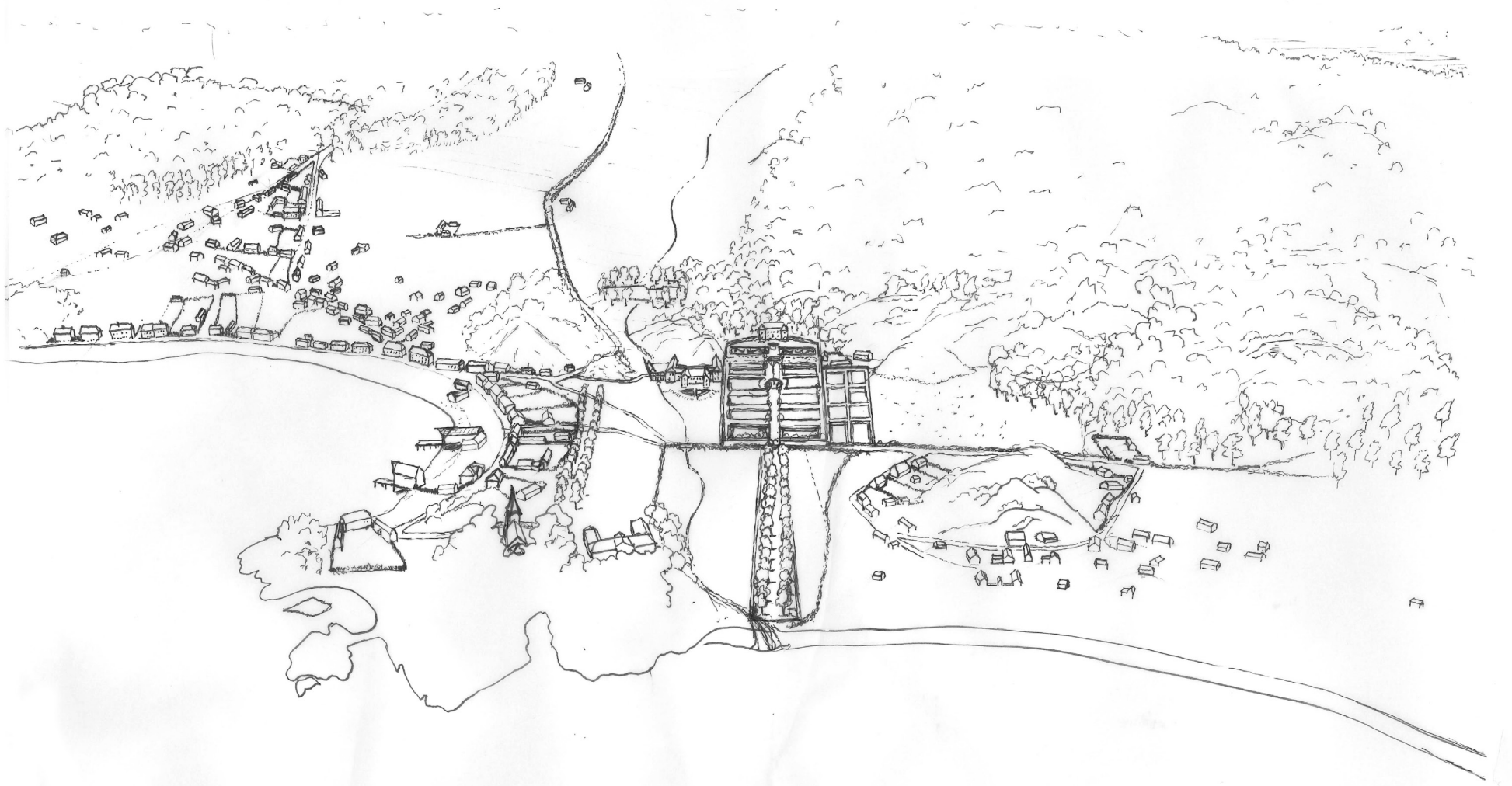
studielån.

Det er like mye alle de ovennevnte menneskene sin fortjeneste at jeg står her i dag – én master rikere. Denne masteren er like mye et produkt av deres samlede innsats som min egen. Likevel vil jeg avslutte med å takke en person som har vært helt uvurderlig i denne prosessen – meg selv. Helt ydmykhet, og på ingen måte arrogant eller pompøst, må man erkjenne at masteroppgaven er et selvstendig prosjekt som har krevet mye av meg og mine evner. Å skrive denne oppgaven kan beskrives som en konstant brytekamp med en rekke små problemer, og der er nemlig mine forsøk på å svare på disse problemene som utgjør oppgaven du ser foran deg i dag. Jeg har tilbragt utallige timer i eget hode dette semesteret, og jeg takker for følget.

Hilsen,

Dato: 15.12.2022

Figur 0.0: Skisse av Herregårdskapskapet, egen tegning.

INNHALDSFORTEGNELSE

DEL 1 - innledning

1.1 Bakgrunn for oppgaven	side 7
1.2 Problemstilling	side 8
1.3 Områdebeskrivelse	side 10
1.4 Planer for Herregården	side 15
1.5 Metode	side 18
1.6 Begrepsavklaring	side 20

DEL 2 - historien

2.1 Om kildematerialet	side 22
2.2 Historien til Larvik grevskap	side 25
2.2 Tidslinje over Larvik grevskap	side 28

DEL 3 - herregårdslandskapet

3.1 Herregårdslandskapet som fenomen	side 32
3.2 Herregårdslandskapets utvikling i Larvik	side 34
3.3 Herregårdslandskapets elementer	side 55

DEL 4 - muligheter, utfordringer og forslag

4.1 Konflikter og muligheter for å vitalisering	side 66
4.2 Forslag til vitalisering	side 68

DEL 5 - avslutning

Oppsummering	side 81
--------------	---------

Kildehenvisning (bilder og tekst-referanser)

Referanser	side 83
Figurliste	side 86

1.1 Bakgrunn for oppgaven

Larvik har en særegen historie i Norsk sammenheng. Herregården i Larvik var sentrum for Larvik grevskap i over 150 år. I tilknytning til Herregården ble det anlagt et stort hageanlegg i barokk stil som stod ferdig rundt 1680. Anlegget rundt Herregården har også vært bemerkelsesverdig i norsk sammenheng. Dette er det første, og uten tvil største, eksempelet på en barokkhage i Norge (Hvinden-Haug, 2013, s. 237).

Det eksisterer en stor historisk interesse for Herregården og grevskapshistorien i Larvik. De siste årene har det blitt gjennomført historiske utgravninger i hagen som har gitt ny kunnskap om hagens elementer og historiske plassering. Andre prosjekter som midlertidige installasjoner på den gamle hagetomta har også vært med på å øke oppmerksomheten rundt herregårdshagen. I en åpen spørreundersøkelse gjennomført av Asplan Viak i 2021 oppga majoriteten av respondentene at de så på Herregården som identitetsskapende for byen. I kommunens sentrumsstrategi frem mot 2040 er det lagt opp til en gjenskaping av den historiske herregårdshagen, og arbeidet med mulighetsstudier for hvordan en gjenskaping av hagen kan løses pågikk da denne oppgaven

ble skrevet.

Herregården og hagen var bare en liten del av det historiske herregårdslandskapet som ble til under grevskapstiden. I forbindelse med en mulig gjenskaping av herregårdshagen burde man derfor også vurdere hagens originale situasjon og historiske kontekst. Grunnet nedbygging av herregårdshagen og omlandet rundt byen, har mange av de definerende trekkene ved herregårdslandskapet i Larvik blitt visket ut. Med denne utviklingen har også mye av bevisstheten rundt denne delen av byens historie forsvunnet.

Det historiske herregårdslandskapet er ikke bare historien om grevens private residens i Larvik. Gjennom reguleringer av bysamfunnet var grevene med på å sette rammene for hvordan innbyggerne tok omgivelsene sine i bruk, og hvordan de endret omgivelsene til et eget landskap. Historien om herregårdslandskapet er derfor også en historie om hele Larvik. Økt bevissthet og forståelse om et historisk landskap med en sterk identitet, kan skape en logikk og historisk forankring for den videre byutviklingen.

For å kunne formidle et landskap som i

dag ikke lenger finnes, er det i tillegg til informasjon veldig nyttig med fysiske tiltak som på ulike vis iscenesetter herregårdslandskapet. Slike tiltak kan også gi en merverdi ved å gi romopplevelser og sanselige opplevelser av historien og fungere som destinasjoner og attraksjoner i byen.

1.2 Problemstilling

I denne oppgaven tar jeg for meg herregårdslandskapet i Larvik, og forsøker å svare på følgende problemstilling:

Hva karakteriserer det historiske herregårdslandskapet i Larvik, hvordan har det utviklet seg, og hvordan kan det vitaliseres i dagens bylandskap?

For å kunne bruke landskapets historie, må man først forstå hvordan dette landskapet har utviklet seg.

Med ordet «vitalisere» menes her å gjøre relevant og synlig i bylandskapet. Det er ikke oppgavens mål at herregårdslandskapet skal gjenskapes eller rekonstrueres i sin helhet. Oppgavens mål er å illustrere kvalitetene i et tapt landskap, og vise hvordan det å fremheve historisk bruk, strukturer eller sammenhenger kan skape bevissthet rundt byens historie og fungere som et identitetsskapende element i byens fremtidige utvikling - i et aktuelt caseområde. Oppgaven er ikke ment som et svar på kommunens utlysning til mulighetsstudie for flytting av Larvik museum og gjenskaping av herregårdshagen, men en kommentar til den pågående debatten rundt Herregården

i Larvik, og en oppfordring til å se hagen og Herregården i en videre historisk kontekst som også involverer store deler av byen.

Høsten 2022 utlyste Larvik kommune en invitasjon til å produsere mulighetsstudier for Herregårdstomta (Larvik kommune, 2022). Denne oppgaven er ikke ment som et direkte svar på Larvik kommunes invitasjon, men er å betrakte som et bidrag i den større debatten rundt Herregården og grevskapets plass i bybildet. Rammene som presenteres i behovsbeskrivelsen vil likevel være med å danne et kunnskapsgrunnlag når oppgavens problemstilling skal besvares. Forslagene i siste del av oppgaven er satt opp mot kommunens målsetninger, plangrep og planlagte endringer i byens forutsetninger.

Det er tatt noen forbehold i forbindelse med det planlagte InterCity-prosjektet. Til tross for at den nye traseen for dobbeltsporet jernbane gjennom Larvik ble vedtatt av kommunen i 2019, er det fortsatt en lang prosess før en eventuell flytting vil gjennomføres (Larvik kommune, 2019a). Tidshorisonten fra Nasjonal transportplan for 2018-2029 var byggestart i 2027 med ferdigstilling innen 2032. Strekningen ble imidlertid ikke prioritert i ny Nasjonal transportplan som ble lagt frem i

år (Meld. St. 20 (2020-2021)). Derfor har også fremdriften i prosjektet foreløpig stoppet opp, og når prosjektet blir gjennomført er i det hele tatt svært usikker. For at tiltakene i oppgaven ikke skal være avhengige av jernbaneprosjektet, er tiltakene utarbeidet for å være relevante uavhengig av jernbaneutbyggingen. I tillegg er det inkludert forslag for videre tiltak når en eventuell flytting av jernbanen blir gjennomført.

Oppgavens oppbygning

Oppgaven er strukturert i 5 deler:

Den innledende og første delen setter rammene for oppgaven og plasserer den i en geografisk, samfunnsmessig og fagteoretisk kontekst. Oppgaveområdets avgrensning og problemstilling blir gjennomgått. Videre vil de ulike forutsetningene for herregårdslandskapet og en vitalisering av dette bli presentert. Først de landskapsmessige forutsetningene, med geologi, terreng og natur, deretter arbeidet kommunen, med andre aktører, har gjort i forbindelse med Herregården, samt forutsetningene for en mulig gjenskaping av herregårdshagen. De viktigste forslagene for herregårdshagen vil også bli beskrevet. Avslutningsvis beskrives oppgavens metodikk og viktige begrep blir definert.

Del 2 er en historisk gjennomgang av Larviks herregårdshistorie, med særlig vekt på grevskapsperioden fra 1671 til 1821. Formålet med denne delen er å gi en oppsummering av de viktigste historiske forutsetningene for Larvik i den perioden Herregården faktisk var en herregård. Med dette vil også prosessene og intensjonene som var med å forme herregårdslandskapet belyses. I denne delen vil kildematerialet, og eventuelle mangler og utfordringer ved disse, diskuteres kort.

Del 3 er todelt: Først forklares og visualiseres herregårdslandskapets utvikling i Larvik gjennom det tilgjengelige kildematerialet. Deretter vil herregårdslandskapet i Larviks bestanddeler og helhetlige karakter oppsummeres i tekst og diagrammer. For å strukturere den historiske utviklingen er den inndelt i historiske epoker med felles utviklingstrekk. Gjennomgangen startet med grevskapets opprettelse og avslutter med dagens situasjon.

Del 4 er en diskusjon av mulighetene for å vitalisere herregårdslandskapet i Larvik. Delen innledes av en kort analyse av muligheter og utfordringer for å uttrykke herregårdslandskapet i dagens situasjon, og går videre inn i en større diskusjon av tiltak og grep som kan gjennomføres. Forslagene vil oppsummeres i en overordnet plan med utfyllende tekst, og struktureres geografisk og etter type landskapselement forslagene baseres på: Bruk, sammenhenger eller strukturer.

Oppgaven avsluttes med en oppsummerende del. Her presenteres hovedfunnene i oppgaven og settes opp mot oppgavens problemstilling.

1.3 Områdebeskrivelse

Når det i dagligtale snakkes om 'Herregården' i Larvik menes det røde tømmerhuset som ligger mellom sentrum og bydelen Torstrand. Dette bygget var residens for greven av Larvik under grevskapstiden som varte fra 1671 til 1821. Herregården var sentrum for et større gods og fungerte som et maktsentrum i grevskapet, og var – frem til grevskapet ble oppløst i 1821 – del av et større kompleks med hager, dammer, enger, stier og alleer. Herregårdskompleksets omfang og uttrykk beskrives i detalj senere i oppgaven.

Herregården ligger ved foten av berget Herregårdsfjellet. Hovedhuset, byggets to sidefløyer og fjellet rammer sammen inn et lukket gårdsrom som er steinlagt. På byggets framside ligger en liten hage (bastionhagen) på en flat terrasse med to bed delt symmetrisk om en sti som går ut fra hovedhuset. Herregården ligger øverst på en slette som heller ned mot fjorden, mellom Larvik sentrum og Torstrand.

Rundt Herregården ligger det i dag en rekke bygg med ulik vernestatus. Larvik fengsel fra 1862 tilhører de såkalte «1860-fengslene»,

Figur 1.1: Herregården i Larvik sett forfra. Bygget er en toetasjes trebygning med rødmalt panel. Kjernen av bygget er fra 1677, men bygget ble utvidet i 1733, og det er dette bygningsuttrykket vi ser i dag.

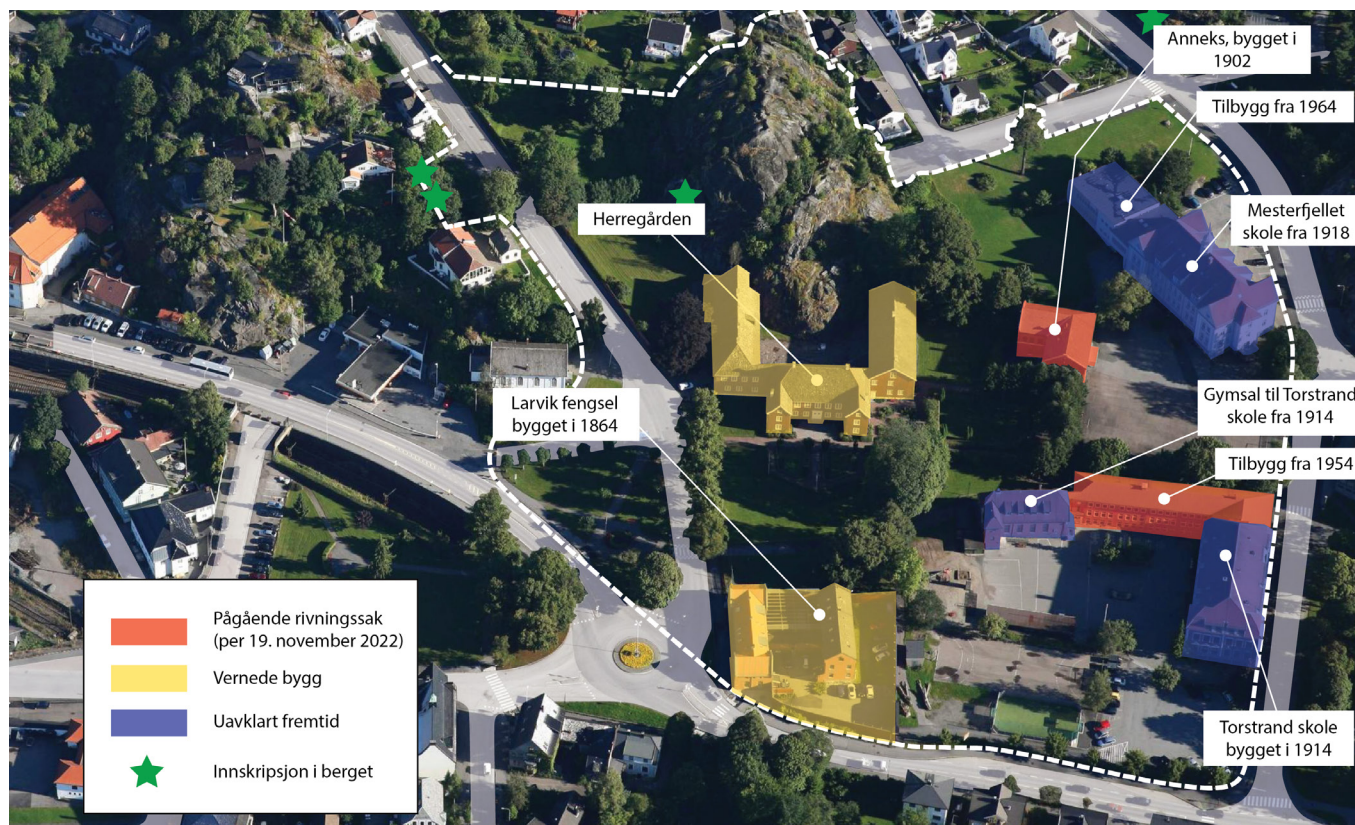
Figur 1.2: Larviks plassering i forhold til andre viktige byer i Norge og Danmark.

og er forskriftsfredet etter kulturminneloven (Riksantikvaren, 2022). Herregårdsbygget er en toetasjes laftet bygning med malt panel oppført i 1674. Bygget ble utvidet og ombygget til dagens uttrykk i 1733, og har vært vedtaksfredet etter Bygningsloven av 1920 siden 6. juni 1923 (Riksantikvaren, 2022). Bygget har tre fløyer som har tjent ulike funksjoner: Midtbygningen med sine to karnappfløyer var herskapets residens. Vestfløyen ble brukt til administrasjon med kontorer og forvalterbolig, mens østfløyen

ble brukt til kjøkken og tjenesteboliger. Hovedbygningen til Mesterfjellet skole ble oppført i 1918, og det ble oppført et tilbygg i 1964. Torstrand og Mesterfjellet skoler ble flyttet i 2014 til et nytt skolebygg vest for Nansenhallen.

Områdene rundt Herregården har under grevskapstiden vært omgitt av flere hager. Den største var en rektangulær hage med barokke trekk rett øst for huset. Øst for denne

igjen, og helt inntil parterrehagen var det en kjøkkenhage: her ble det dyrket frukt og grønnsaker av Herregårdens gartner. I tillegg har det vært en rekke mindre hager: Bastionhagen følger husets sentralakse sørover på en skanseformet terrasse. En mindre rosehage har ligget i kroken mellom parterrehagen, sørveggen på østfløyen og hovedhuset. Utenfor Herregårdens vestfløy hørte det til en mindre embetsgård med uthus hvor amtsforvalteren bodde. Amtsmannsgården var inngjerdet og

Figur 1.3: Status for byggene innenfor rammen av kommunens mulighetsstudie. Byggene til Mesterfjellet og Torstrand skole er ikke i drift som skolebygg. Den hvitstiplede avgrensingen er hentet fra kommunens utlysning til mulighetsstudie fra høsten 2022 (Larvik kommune, 2022a). Skråfoto hentet fra kart.gulseider.no.

Figur 1.4: Restene etter Steinhusets grunnmur. Bygget lå som et fondmotiv øverst i hagens midtakse. Deler av grunnmuren er i dag borte grunnet bygningsarbeid. Bildet ble tatt under arkeologiske utgravninger gjennomført i perioden 15. - 19. august 2022.

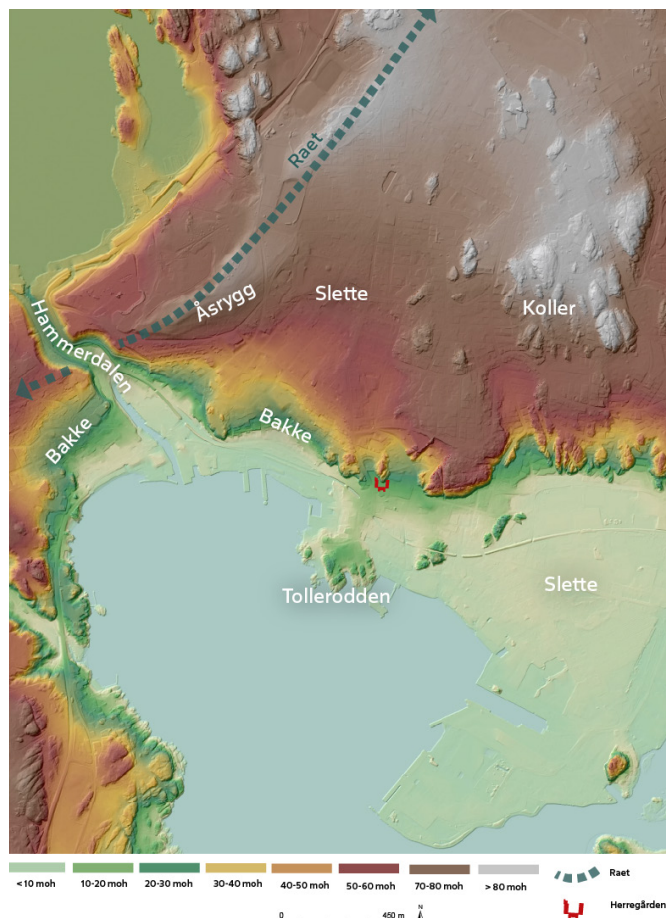
hadde en liten grønnsakshage. Til slutt ble det oppført et nytt hovedhus 1696 i parterrehagens sentralakse. Det såkalte Steinhuset skal ha vært i rød mur med svartglasert takstein og hatt omtrent samme dimensjoner som Herregården. Huset ble imidlertid aldri innredet eller bodd i og ble revet i 1760. Steinhusets grunnmur ble kartlagt i arkeologiske utgravninger i august 2022. Dette er den andre av to arkeologiske utgravninger på Herregårdstomta siden 2021.

Figur 1.5: Bildet viser de viktigste strukturene i herregårdsanlegget under grevskapstiden. Grafikken er lagt over flyfoto fra 2021.

Terrengform og grøntstruktur

Byen Larvik ligger innerst i Larviksfjorden som strekker seg sørover mot Stavern og Skagerak. Byen ligger på et landstykke avgrenset av Numedalslågen i øst og fortsetter vestover forbi Farriselva. Sentrum er sentrert rundt torget som ligger på en høyere slette i terrenget og

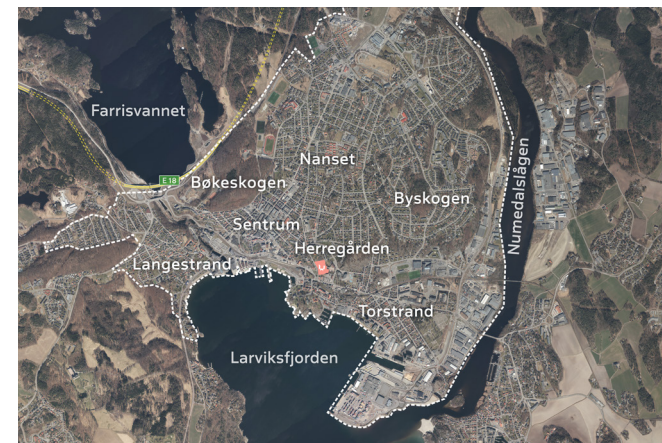

Figur 1.6: Terrengkart over Larvik. Herregården ligger tilbaketrunket inntil en kulle med fasaden ut mot fjorden. Kartada er hentet fra hoydedata.no.

strekker seg ned lang Prinsegata til fjorden og togstasjonen.

Karakteristisk for byen er bakkene opp fra fjorden som danner en skålforn fra Tollerodden til Langestrand. Farriselva skjærer seg gjennom denne skålfornen fra Farrisvannet i nord gjennom Hammerdalen. På et platå over bakkene strekker det seg en svakt hellende slette mot nordøst. Denne sletta avgrenses av to høydedrag: I vest, av en stor åsrygg, og i øst av et kupert område med flere koller. Disse høyereliggende partiene er med på å avgrense landskapsrommet rundt byen. Resten av byen er fordelt på to sletter: Nanset ligger på en høyere slette på 30 til 50 meter over havet som heller svakt mot sør, og Torstrand ligger på en lavere slette som strekker seg fra Tollerodden til Lågen i øst. Nanset avgrenses av Bøkeskogen i nordvest, og området rundt Byskogen med flere koller i øst. Tollerodden skiller Torstrand fra sentrum og utgjør et lite høydedrag med svaberg som stikker ut i fjorden.

Den karakteristiske Bøkeskogen ligger på en åsrygg nord for sentrum og danner fra fjorden en grønn bakgrunn til bebyggelsen. Denne åsryggen er en del av Raet, som er en større israndavsetning avsatt da isen trakk seg tilbake for rundt 12 000 år siden. Raet fortsetter videre i en sørvest/nordøstgående retning ned til Jomfruland utenfor Risør i sør og til Horten i nord (Røthe, 2022). Majoriteten av løsmassene sør for Raet er israndsedimenter, med både leire og sand som ble avsatt under havnivå. Avsetningen demmer opp Farrisvannet nord

Figur 1.7: Bebyggelsens utrekning er markert i hvitt. Majoriteten av byen ligger mellom Farriselva og Numedalslågen. Ortofoto fra Norge i bilder.

Figur 1.8: Herregårdens plassering innenfor sentrumssonen. Avgrensingen er gjort av Larvik kommune i forbindelse med deres nye sentrumsstrategi (Larvik kommune, 2021).

for byen. Fra Farrisvannet renner Farriselva gjennom Hammerdalen som har blitt utnyttet til industri helt siden 1500-tallet (Blix, 1962, s. 51). Den dominerende bergarten i området er monzonittypen Larvikitt, som er en sjelden dypbergart. Det er en relativt hard bergart og utgjør grunnfjellet i de mange kollene

som stikker seg frem i landskapet rundt Larviksfjorden (NGU, 2015).

Grøntstruktur

Av større grøntområder i Larvik by kan nevnes Bøkeskogen, skogsområdene i Hammerdalen og noen spredte partier på de uutbygde kollene, som Doktorfjellet, Byskogen og Mesterfjellet. Generelt preges byen av lavere knauser og svaberg som stikker frem, til dels skogkledde og til dels som nakent berg. I 2017 åpnet Larvik kommune «Bystien». Denne rundturen er på 7,5 km som går mellom de bynære friområdene i Larvik by (Larvik kommune, 2019). Den følger delvis stier og delvis gater og veier og besøker flere av knausene med egne utkikkspunkter.

Langs fjorden er det flere viktige grønt- og friområder, fra Batteristranda ved Langstrand til kyststien Revet som går i en s-form ved Lågens utløp. Ytterst på Tollerodden ligger det flere frittstående bygg i grønne omgivelser med offentlig badeplass. Her finner man restene

etter Archer-familiens landskapshage. I indre havn ble det i 2017 anlagt en midlertidig park av kommunen på den gamle fergekaia. Parken ble satt opp på tre uker og har aktivitetspark, gressarealer, idrettsbaner, og sitteplasser. Fra denne parken er det en merket kyststi som går over Tollerodden, langs fjorden ned til Revstien ved Lågens utløp.

Avgrensning av oppaveområdet

Herregårdslandskapet i denne oppgaven avgrenses til den indre delen av Larviksfjorden, fra vannet opp til omlandet rundt. Landskapsrommet strekker seg fra de skogkledde åsenes øst og nord for Langestrand via Hammerdalen til Åsryggen som Byskogen

ligger på over sletten på Nanset til kollene i Byskogen. Lågen fungerer som en avgrenser oppgaveområdet i øst. Oppgaveområdet dekker store deler av bebyggelsen i Larvik, med unntak av nabolagene nord for Nanset. Mesteparten av grevens eiendommer og gårder lå riktignok utenfor denne avgrensingen, men ettersom denne oppgaven undersøker herregårdslandskapet i Larvik, er det viktig å avgrense et landskapsrom som har en visuell sammenheng for at dette skal kunne oppfattes som et sammenhengende landskap. Det er også i byen, Herregården og det umiddelbare omlandet hvor greven og herregårdens påvirkning på landskapet var størst, og sammenhengen mellom herregården og landskapet var mest tydelig.

1.4 Planer for Herregården

Gjenskaping av herregårdshagen

Den sentrale delen av Herregårdstomta, mellom Herregården og Kristian Fredriks vei, er en omdiskutert og svært aktuell tomt. I 2014 flyttet Mesterfjellet og Torstrand skole ut av de gamle skolebyggene fra begynnelsen av 1900-tallet til et nybygg like vest for Nansenhallen. Dermed fikk man en svært sentral tomt med en uavklart fremtid i Larvik. De gamle skolebyggene står på tomten der grevens parterrehage lå. En gjenskaping av hele eller deler av denne hagen, og plassering av nye lokaler for Larvik museum er to hovedproblemstillinger i den pågående debatten om Herregårdstomta. Larvik kommunene utarbeidet et eget prosjekt som heter Attraksjonskraft Herregården/Tollerodden. I den forbindelse ble det gjennomført et medvirkningsprosjekt med innbyggere, kommunen og andre interesserte. Gjennom en åpen spørreundersøkelse kom det frem at 75% av respondentene fremhevet Herregården og grevskapshistorien som identitetsskapende innenfor Tollerodden (Larvik kommune, 2021, s. 52). Det ble også gjennomført en DIVE-analyse av Herregården og Tollerodden med en egen verdsetting av de forskjellige kulturmiljøene i prosjektområde. Resultatet av analysen vurderte store deler av prosjektområde til å ha stor til svært stor kulturhistorisk verdi (Tallaksen & Storøy, 2020).

Kommunens sentrumsstrategi

I 2021 ble det vedtatt en ny sentrumsstrategi av Larvik kommune. Strategien ble utarbeidet som et svar på at jernbanestasjonen skulle flyttes fra Indre havn til Kongegata. Dermed var det behov for å utarbeide en plan der sentrumsutviklinga

ses i sammenheng med den nye stasjonen (Larvik kommune, 2021, s. 5). «Sentrumsstrategi for Larvik: Byutvikling mot 2040» hadde følgende hovedmål: «Å få flere folk til å bruke sentrum». Med bruk i denne sammenheng menes at flere skal bo, reise gjennom, besøke og legge ferien til Larvik sentrum (Larvik

Figur 1.9: Oversiktsbilde over kommunens sentrumsstrategi frem mot 2040. Mye av havne fronten planlegges utbygget som en del av "Fjordbyen" prosjektet. Herregårdshagen vurderes gjenskapt som bypark, og det legges opp til et sammenhengende turdrag i Hammerdalen.

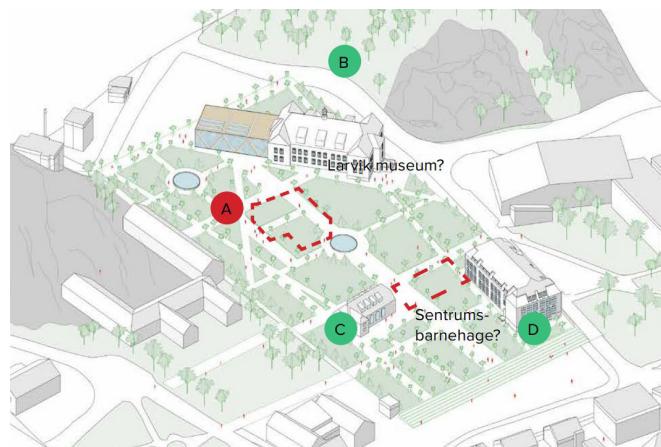

Figur 1.10: Utsnitt av kommuns strategi med en gjenskapt Herregårdshage. I forslaget er Mesterfjellet skole bevgenbrukt som muesumsbygg for Larvik museum.

kommune, 2021). I sentrumsstrategien presenteres en rekke overordna plangrep med planlagte utviklingsområder gangforbindelser og grøntstruktur. Strategien legger opp til å gjenskape en tilpasset herregårdshage kombinert med nye lokaler for Larvik museum. Kommunen ønsker i strategien å gjøre Herregården og skoleområdet til en kulturattraksjon som spiller på rekreasjonsverdier, pedagogisk virksomhet, kulturhistorie og aktiviteter med grønt fokus.

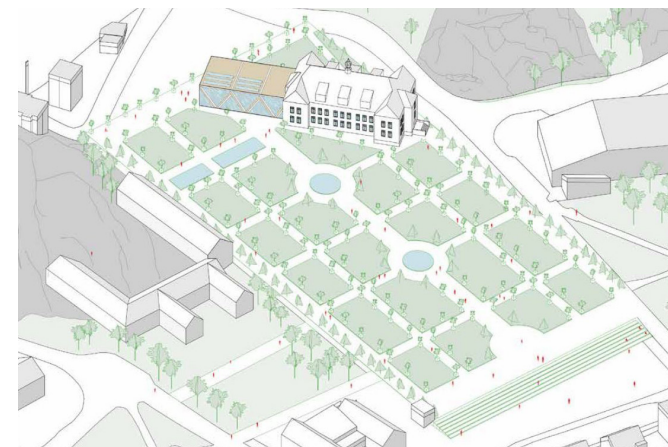
3RW Arkitekters byutviklingsprogram

Senere i 2021 utarbeidet 3RW Arkitekter et byutviklingsprogram med alternative løsninger av grepene i sentrumsstrategien. Her beskrives flere ulike utviklingsmuligheter for Herregårdstomta. Alternativene tar utgangspunkt i scenarier for bevaring og riving av de gamle skolebyggene, men i alle forslag er Mesterfjellet skole bevart. Utformingen av hagen i forslagene tar utgangspunkt i formspråket til det originale hageanlegget med en kombinasjon av grønne arealer og vannelementer. Skolebyggene følger ikke den aksiale logikken i parterrehagens utforming, og hvis byggene bevares må hagens formspråk tilpasses de eksisterende strukturene. Videre, legger byutviklingsprogrammet stor vekt på hagen som et offentlig grøntområde i en større sentrumsring med ulike funksjoner. Av viktige merverdier i denne sammenheng,

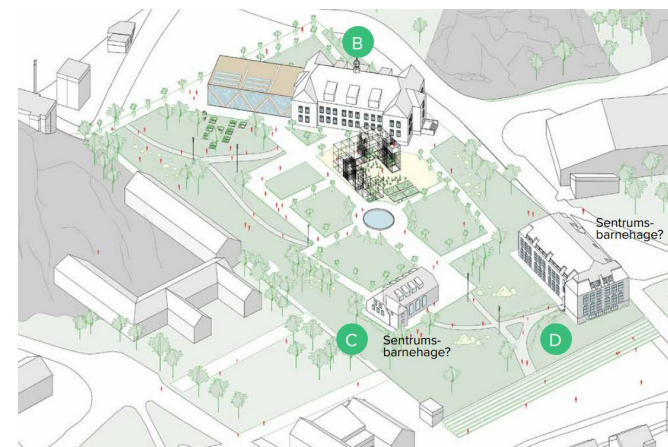

Figur 1.11: Alternativ 1 for løsning av herregårdshagen. Her er alle skolebyggene på tomte bevart og det legges opp til kombinert bruk, med blant annet barnehage i hagen.

trekkes det frem de grønne kvalitetene, særlig i sammenheng med helsekvartalet lenger nord, og verdien som et større kulturhistorisk miljø sammen med Tollerodden og Skottebrygga (3RW Arkitekter, 2021).

Figur 1.12: Alternativ 2: Herregårdshagen gjenskapes med tidsriktig utforming og arter. Kun mesterfjellet skole bevares.

Figur 1.13: Alternativ 3: Et mindre tidsriktig, men mer fleksibelt hageanlegg. Det gjøres plass til mange moderne moduler i hagen som lekeplass og kunstinntallasjoner. Utformingen tar opp i seg noe av den originale utformingen, men har stort sett et moderne uttrykk.

Mulighetsstudie 2023

I forbindelse med den planlagte flyttingen av Larvik museum til Herregårdstomta utlyste kommunen en invitasjon til å utarbeide mulighetsstudier for hvordan et nytt hageanlegg museumslokaler kan løses. Målsettingen for mulighetsstudien er å:

«Fremheve og styrke Larviks grevskapshistorie som en attraksjon, som en kraft i byutviklingen og som en samskapingsarena». (Larvik kommune, 2022a)

Utlysningen definerer også et prosjektområde som ikke begrenser seg til selve skoletomta. Avgrensingen tar med et større areal rundt hele Herregården som dekker Herregårdsfjellet, Herregårdssletta, Herregårdsbakken og flere historiske fjellinnskripsjoner skrevet i forbindelse med tidligere kongelige besøk til Larvik. Mulighetsstudien hadde tilbudsfrist 16. november 2022 og er under vurdering hos kommunen når denne oppgaven ferdigstilles.

1.5 Metode

Metodikken i oppgaven er basert på fremgangsmåten i Riksantikvarens veileder: "Metode for landskapsanalyse i kommuneplan" (Waddington, 2011), og DIVE-analysemetoden utarbeidet av Asplan Viak og Riksantikvaren (Reinar, m. fl., 2018). Begge metodene strukturerer arbeidet med å analysere landskap

og kulturmiljøer i målrettede faser. En viktig oppfordring fra begge veilederne er å tilpasse metodikken til bruken. Det bør alltid gjøres en individuell vurdering av behov, ressurser, omfang og formål i hver enkelt prosess. I denne oppgaven er det gjort flere tilpasninger og prioriteringer i utforming av metodene presentert i veilederne.

beskrives som en hermeneutisk prosess der ny kunnskap brukes i en tolkningsprosess for å forstå det historiske landskapet. Ny innsikt under arbeidet med én fase kan farge forståelsen av materiale i en annen fase, som tidligere ble forstått på en litt annen måte. For eksempel, er kartene som brukes i denne oppgaven av svært ulik karakter, laget med ulik grad av nøyaktighet og hatt ulike formål. Kunnskap om den historiske konteksten har gjort det nødvendig å gå tilbake for å endre tolkningsplaner. Dette handler om å gi mest mulig presise og informerte tolkninger. Prosessen har i så måte ikke vært lineær og statisk, men foregått delvis parallelt i de ulike fasene.

Arbeidets fire faser

Arbeidet med oppgaven har vært firedelt: 1) Innhenting av relevant informasjon fra bøker, kart, nøkkelinformanter, m. m. 2) Denne informasjonen har igjen dannet grunnlaget for en beskrivelse av det historisk landskapets utvikling. 3) Deretter har jeg brukt denne landskapsforståelsen til å kategorisere herregårdslandskapets elementer i tilpassede landskapskategorier. 4) Siste fase er en diskusjon av hvordan landskapet kan vitaliseres i dagens og fremtidens Larvik som resulterer i en rekke forslag. Den siste fasen kombinerer en kreativ og en analyserende prosess, der målet er å presentere noen anbefalte utviklingsgrep med det formål å vitalisere herregårdslandskapet i Larvik.

Kildegrunnlag og egne tegninger

Mange av de tekstlige og visuelle fremstillingene i oppgaven er basert på en rekke ulike kilder. Jeg har gjennomgått en rekke historiske primærkilder som historiske kart, foto, malerier og transkriberinger av arkivmateriale. I tillegg har det vært nødvendig å benytte en rekke sekundære kilder som historiske verker og andre fagpersoners tolkninger. Egenproduserte tegninger, kart og diagrammer over det historiske landskapet er basert på følgende kilder:

- Historiske kart fra 1688 til 1927

Figur 1.14: DIVE- metodens ulike daser med beskrive, fortolke, vurdere og aktivere.

Figur 1.15: Fra Riksantikvarens "Veileder for landskapsanalyse i kommuneplan". Har en lignende oppbygning men har i tillegg skilt ut forberedelsene i en egen fase.

De fire arbeidsfasene har ikke nødvendigvis fulgt hverandre suksessivt i adskilte arbeidsperioder. Arbeidsprosessen kan

- Malerier og tegninger
- Fotografier fra slutten av 1800-tallet
- Regnskap fra 1696, 1722, 1756 og 1757.

gjærne prøver å oppsummere flere aspekter ved historien, ønsker jeg i denne oppgaven å oppsummere utviklingstrekkene i landskapet spesifikt. Derfor har det vært nødvendig å tilpasse strukturen i matrisen på en måte som setter landskapet i fokus.

Tilpasninger av metodene

I begge referanseveilederne er medvirkning trukket frem som et viktig verktøy og en integrert del av analyseprosessen (Waddington, 2011, og Reinart m. fl. 2018). I forbindelse med kommunens prosjekt: «Attraksjonskraft Herregården/Tollerodden» ble det som tidligere nevnt gjennomført et medvirkningsprosjekt av Asplan Viak på oppdrag fra Larvik kommune (Tallaksen & Storøy, 2020). Funnene fra dette prosjektet er en del av bakgrunnsmateriale for denne oppgaven. Det hadde antakelig heller ikke vært mulig å gjennomføre et medvirkningsprosjekt av større omfang enn det som allerede er gjennomført. Derfor ble det ikke vurdert som hensiktsmessig å gjennomføre et eget medvirkningsprosjekt, men heller bruke kunnskapen fra det tidligere prosjektet.

En siste vesentlig tilpasning fra metodene slik de beskrives er systemer for verdsetting av kulturminner og historiske landskap. Det er ikke gjort et systematisk arbeid for å rangere eller sette en verdi på disse historiske landskapskvaliteter eller kulturminner i denne oppgaven. Herregårdslandskapets elementer er derimot kartlagt i en landskapsfaglig tolkning og kategorisert ut fra deres kvalitative kategorier.

I DIVE metoden brukes en Tid-Rom matrise for å systematisere og presentere et steds historie. Formålet med matrisen er å oppsummere den historiske utviklingen gjennom tematiske epoker på ulike geografiske nivåer. Det legges vekt på at matrisen skal være lettfattelig og kun den viktigste nøkkelinformasjonen skal tas med. Dette er også gjort i del 3 av denne oppgaven. Til forskjell fra eksemplene i DIVE, hvor man

1.6 Begrepsavklaring

Hvis ikke annet er oppgitt, er begrepene hentet fra ordnøkkelen til Riksantikvaren (Riksantikvaren, 2022) og Riksantikvarens ordliste (Riksantikvaren, 2020).

LANDSKAP

Med landskap menes et avgrenset område slik det oppfattes av mennesker, med en tydelig karakter eller uttrykk. Dette landskapsuttrykket er et resultat av både naturlige og menneskelige prosesser. Definisjonen følger av den beskrevet i den Europeiske landskapskonvensjonen (Council of Europe Landscape Convention, 2000).

ARKADISK LANDSKAP

Kommer av regionen Arkadia på Peloponnes i Hellas. Brukes om et kupert og pastoralt landskap, kjennetegnet av åser, åpne enger og spredte skogholt. Landskapsmalerier med motiver fra Arkadia var med å inspirerte utviklingen av den engelske landskapsstilen utover på 1700-tallet (Sørensen, 2013, s. 78).

FORSKJØNNET LANDSKAP

Et landskap som gjennom menneskelig aktivitet har blitt ryddet, tilpasset eller endret på en måte som frembringer naturskjønne kvaliteter (egen definisjon).

VERNEVERDI

En type verdi man tillegger et kulturminne. I kulturminneforvaltningen i Norge skiller man gjerne på følgende tre typer av verneverdi:

Kunnskapsverdier - Verdien et kulturminne har i kraft av å være en kilde til kunnskap og forståelse av fortiden.

Opplevelsesverdier - Verdien et kulturminne har på bakgrunn av sitt potensiale til å gi grupper eller allmennheten opplevelser. For eksempel, kan dette være arkitektonisk verdi, identitetsverdi eller symbolverdi.

Bruksverdier - En type verdi man tillegger et kulturminne basert på hva det kan brukes til. Man deler gjerne inn i typene økonomisk, kulturell, eller sosial bruk.

REKONSTRUKSJON

Reetablering av et objekt eller anlegg som er delvis eller fullstendig tapt til en antatt tidligere tilstand. Enten med original- eller erstatningsmaterialer.

RESTAURERING

Å tilbakeføre en bygning, gjenstand eller anlegg til en tidligere tilstand. Det kan være snakk om å restaurere hele eller deler av anlegget, og man

må ta stilling til hvilken tilstand man skal tilbake til.

IMMATERIELL KULTURARV

Praksis, framstillinger, uttrykk, kunnskap og ferdigheter knyttet til et kulturminne. Alle aspekter man ikke kan ta på ved et kulturminne er immateriell kulturarv. Dette innebefatter også tro, tradisjoner, sagn og hendelser.

TOLKNINGSPLAN

En plantegning over et område hvor man har gjenskapt en historisk situasjon, basert på historiske kildemateriale. Dette kan være kart, skriftlige kilder, bilder og malerier.

Del 2

- historien

2.1 Om kildematerialet

Store deler av grevskapets administrative arbeid er bevart i arkivet etter Larvik grevskap som oppbevares på Riksarkivet på Kongsberg. Arkivet består av om lag 200 hyllemeter med originale dokumenter, brev og regnskaper (Arkivverket, 2017). Gjennom disse dokumentene kan man finne mye informasjon om økonomi, samfunnsliv og folks hverdag i Larvik under grevskapstiden, men informasjonen er ikke digitalisert og svært omfattende. Det ble raskt tydelig at dette arkivmaterialet ville bli for krevende å gjennomgå innenfor rammene av denne oppgaven. Derfor har det vært helt nødvendig å benytte andre fagpersoners tolkninger og skrevne arbeid om grevskapet. Jeg har fått faglig assistanse fra et knippe nøkkelinformanter: Bjørn Anders Fredriksen, førsteamanuensis i landskapsarkitektur ved NMBU, Aina Aske og Gro Stalsberg, konservatorer ved Museene i Vestfold og Telemark avdeling Larvik museum. Aske har bistått med transkriberinger av regnskap som er har vært viktige primærkilder for hvordan en del viktige landskapselementer ble etablert. For eksempel, arbeid med alleer, veibygging og vedlikehold i hagen.

Maleriene som er brukt i oppgaven er for det meste hentet fra Nasjonalmuseets digitale bibliotek og Larvik Museums fotosamling. I tillegg er eldre foto fra slutten av 1800-tallet

og begynnelsen av 1900-tallet vært nyttige primærkilder i arbeidet med å visualisere landskapet. Historiske foto er i all hovedsak hentet fra Per Nyhus lokalhistoriske fotoarkiv ved Larvik museum.

Visuelle fremstillinger av historiske situasjoner, det være seg kart eller perspektiver, er eget arbeid med mindre annet er oppgitt. Arkivmateriale, litteratur og samtale med nøkkelinformanter er brukt for å justere eller fastsette detaljer i tolkningskartene.

Historiske kart

De viktigste primærkildene i oppgaven har vært et utvalg historiske kart fra 1688 til 1927. Disse er brukt som grunnlag for å illustrere landskapsutviklingen fra grevskapstiden frem til i dag. Utviklingen er oppsummert i fire tolkningsplaner som presenteres i del 3 av oppgaven, og beskriver landskapssituasjonen i 1690, 1811, 1884 og 1927. Tolkningsplanene er basert på følgende historiske kart:

Tolkningsplan 1690:

Eiendomskart over Larvik by (1688) Kartet er trolig tegnet av ingeniørkaptein Peter Jacob Wilster (Hvinden-Haug, 2013, s. 239).

Carte von Laurwigen (ca. 1690). Kartet er tegnet av Wilster og baserer seg trolig på oppmålingene i eiendomskartet. Utsnittet er større, og det

inneholder mer landskapsinformasjon enn eiendomskartet.

Tolkningsplan 1813:

Grevskapsmåling 9B9-1 (1811). Karter tegnet av Ass. Spørch og Ltn. Brynnie og har målestokk 1:4000.

Grevskapsmåling 9A12-5 (1812). Samme tegner og målestokk som forrige.

Kart over Larvik by (1813) Amtskartoppmåling signert Ass. Spørck. Kartet har også målestokk 1:4000.

Tolkningsplan 1884:

Jarlsberg og Larviks amt nr 44 vest: Kart over Laurvig (vest). (Krum, 1884). Bykart i tre deler fra amtskartmålinger, målestokk 1:2000.

Jarlsberg og Larviks amt nr 44 midtre: Kart over Laurvig (midtre). (Krum, 1884)

Jarlsberg og Larviks amt nr 44 øst: Kart over Laurvig (øst). (Krum, 1884)

Tolkningsplan 1927:

Jarlsberg og Larviks amt nr 59 øst: Kart over Larvik (øst). Amtskartsamling, 1:2500. Dahl, N. F. Schach (Schach, 1927). Kart over Larvik by i to deler fra amtskartsamling, målestokk 1:2500.

Jarlsberg og Larviks amt nr 59 vest: Kart over

Larvik (vest). (Schach, 1927)

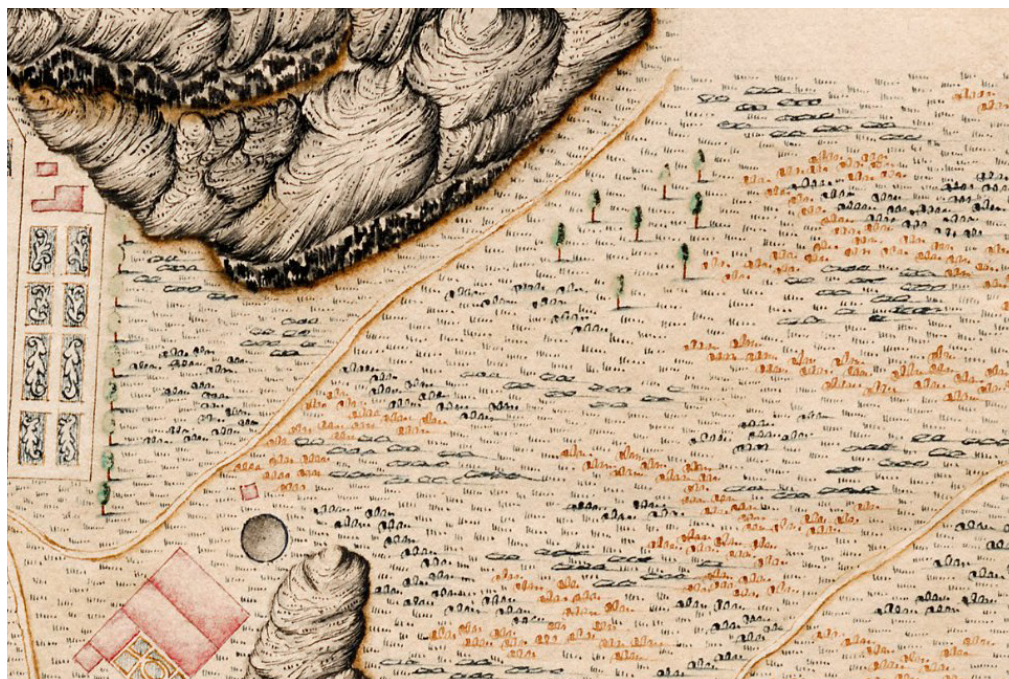
De historiske kartene er georeferert inn i moderne kartdata (se under «Kartdata» i referanselisten) med utgangspunkt i Larvik kirke og Herregården. Disse byggene er brukt som referansepunkter fordi de er eldre enn kartkildene og har dermed kjente plasseringer gjennom den undersøkte perioden. Dette har gitt et utgangspunkt for å beskrive det historiske herregårdslandskapet. Likevel har det oppstått en del problemstillinger når informasjonen fra de historiske kartene skal fremstilles i tolkningsplaner med samme format.

Utfordringer med bruk av historiske kart

Det er flere grunner til at det er vanskelig å sammenligne informasjon fra ulike historiske kart. For det første kan eldre kart ha større eller mindre forskyvinger, avhengig av teknikkene som er brukt for å tegne og måle kartene. For det andre er kartene tegnet med ulike formål, og inneholder derfor ikke nødvendigvis den samme, eller like detaljert kartinformasjonen. For eksempel, dekker ikke kartene fra 1600-tallet et like stort utsnitt, og har heller ikke like presis arealinformasjon som de nyere kartene. For det tredje, kan det være usikkerhet knyttet til kartografien, altså hva symbolene faktisk beskriver. For eksempel, har det vært

utfordrende å tolke landskapsinformasjonen i kartene fra ca. 1690 og, hva slags typer gjerder det er tegnet inn i grevskapsmålingene fra 1810.

I tolkningen av kartene har jeg støttet meg på en transkribering av bestillingen til grevskapsoppmålingene fra 1807 (Hole, 1969), og forelesningen «Hagehistoriske kilder med vekt på karttolkning» av Bjørn Anders Fredriksen (Fredriksen, 2022). Disse kildene har gitt en del kunnskap om konteksten for kartene og hvordan man kan gå frem for å tolke historiske kart. Selv om informasjonen i de historiske kartene ofte er presise for formålet kan for eksempel forskyvinger gjøre det vanskelig å tegne dem opp nøyaktig etter

Figur 2.1: Myr og skog øst for herregårdshagen. Forskyvinger i kartet og kartografien gjør det vanskelig å tolke hvordan landskapet egentlig har sett ut.

Figur 2.2: Utsnitt fra bykartet av 1927. Her ser man dreneringsgrøftene som er gravd øst for Mesterfjellet. Dette området er beskrevet som myr i kartet fra 1690.

dagens strukturer. I Wilsters kart fra 1690 er for eksempel skog med klynger av like trær som er spredt utover et område, uten tydelige grenser. Selv om dette referer til en skog som faktisk var der da kartet ble tegnet, er det vanskelig å si noe mer nøyaktig om hvordan den har sett ut, og den nøyaktige utstrekningen skogen har hatt.

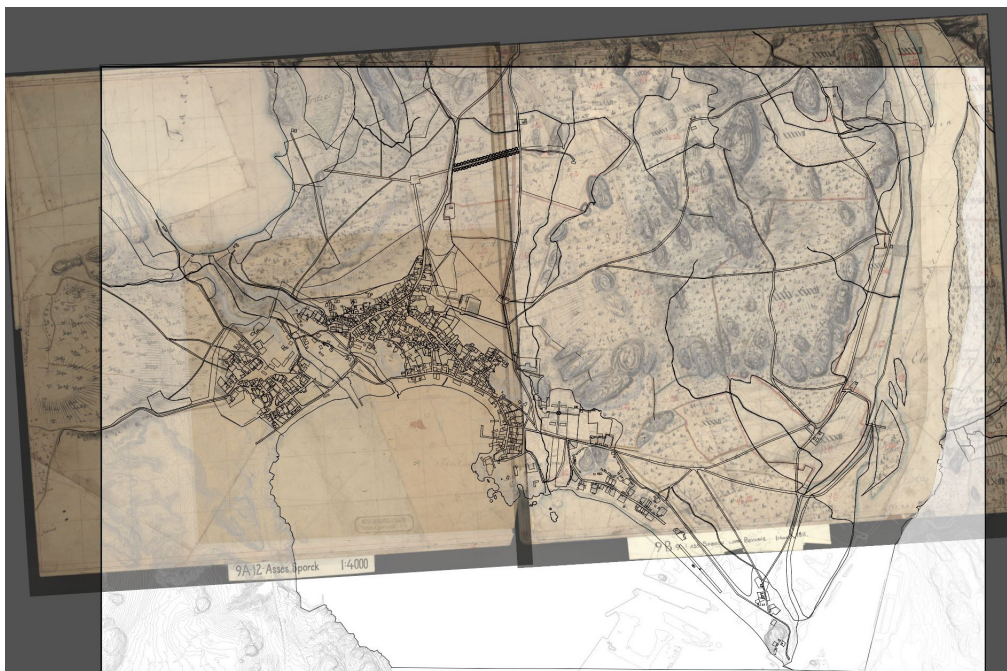
Et annet eksempel på en slik problemstilling er de gule og grønne feltene i Wilsters kart. De gule feltene beskriver myr eller vannmetta mark, og de grønne beskriver åpne enger. Dette tyder på at mange av de åpne engarealene rundt byen har vært ganske fuktige. Dette kan man se igjen i bykartene fra slutten av 1927 der den nordlige delen av flaten på Torstrand

hadde dreneringsgrøfter som underbygger at området har vært ganske vannmetta. Å plassere landskapskategorier som skog og enger har derfor krevd å kombinere informasjon fra flere ulike kilder.

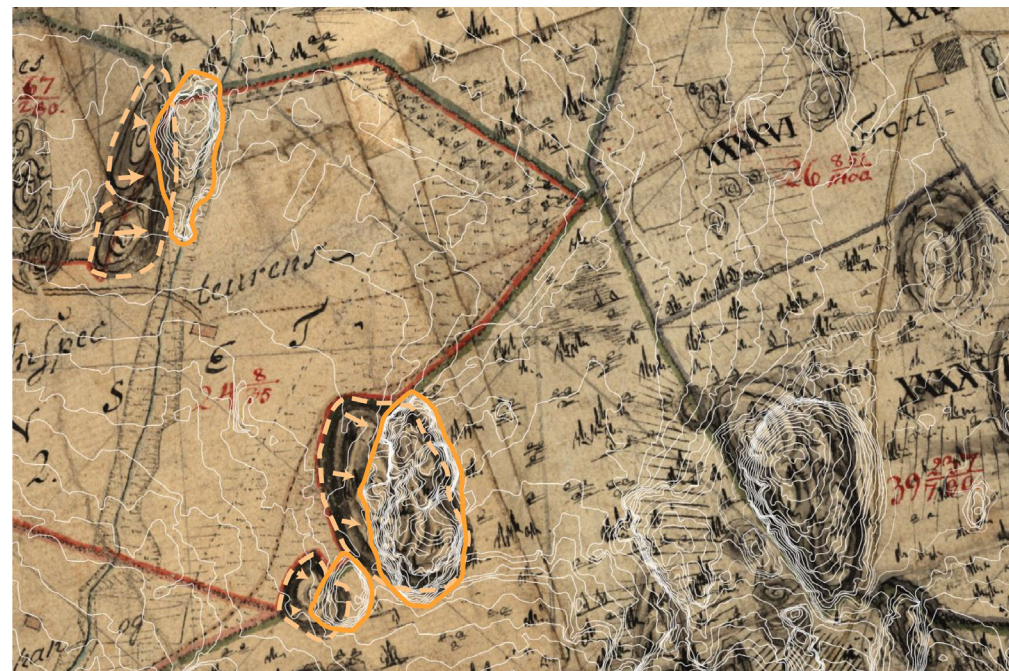
Generelt er strukturer tegnet opp så nært opp mot de historiske kartene som mulig, men det har vært nødvendig å gjøre skjønnsmessige tilpasninger noen tilfeller. Koller og dalsøkk fra det moderne underlagskartet har vært nyttige referansepunkt i tolkningsarbeidet. Disse gir ofte tydelige referansepunkt for å plassere andre historiske strukturer. Der det har vært tydelige forskyvninger, i for eksempel tomtegrenser, gjerder og arealkategorier

som innmark og utmark, har dette blitt justert for å stemme med terrenget i de moderne kartdataene.

I de eldste kartene fra 1688 og 1690 er ikke alle bygg markert. Jeg har derfor tegnet opp gårdene som en masse i tolkningsplanen for 1690. Dette er ikke konsekvent i forhold til de senere tolkningskartene hvor hvert enkelt bygg er tegnet inn. Ettersom at det ikke var noen gode kilder på byggene fra denne perioden, og at formålet med tolkningsplanene er å få et bilde av landskapssituasjonen - hvor hvert enkelt bygg ikke er avgjørende - ble det besluttet å tegne opp bygårdene som en masse.

Figur 2.3: Skjermdump fra arbeidsfil. Her er to kart fra grevskapsmålingene satt sammen med egne tegninger over.

Figur 2.4: Forskyvninger i mellom dagens koter (i hvitt) og underlagskart. De oransje markeringene indikerer den faktiske plasseringen til kollene i det historiske kartet.

2.2 Historien til Larvik grevskap

Figur 2.5: Larvik og Jarlsberg grevskap hadde omtrentlig samme utstrekning som tidligere Vestfold fylke. Fra Larvik eksporterte man tømmer fra vassdragene langs Farris vannet og Numedalslågen. Grensene til Larvik grevskap tilsvarer omtrent det tidligere Brunla len. Kartet er basert på et kart fra Reian (1980, s. 15).

Larvik før grevskapet

Herregården i Larvik ble bygget av den Larviks første greve, Ulrik Fredrik Gyldenløve, men mange av de strukturene og forholdene som gjorde Larvik attraktivt for danske adelsmenn var etablert lenge før grevskapet ble opprettet i 1671. På 1500-tallet gjorde de økonomiske og geopolitiske forholdene i Europa det svært gunstig å eksportere tømmer fra Norge. England og Nederland - som var raskt fremad voksende koloni-imperier - hadde et enormt behov for tømmer til skips- og husbygging. I sin spede begynnelse foregikk denne handelen langs hele den sørlige norskekysten mellom utenlandske kjøpmenn og norske bønder direkte, men etter hvert som handelen vokste, og den intensive hogsten langs kysten økte behovet for å hente tømmer lenger inn i landet, etablerte stadig flere handelsfolk seg som mellommenn mellom skogbøndene og de handelsfolkene (Blix, 1962, s. 48-49). Likevel fortsatte denne handelen ganske lenge å være preget av mange små og mellomstore aktører, men i Larvik blir denne handelen ganske raskt dominert av en enkel familie.

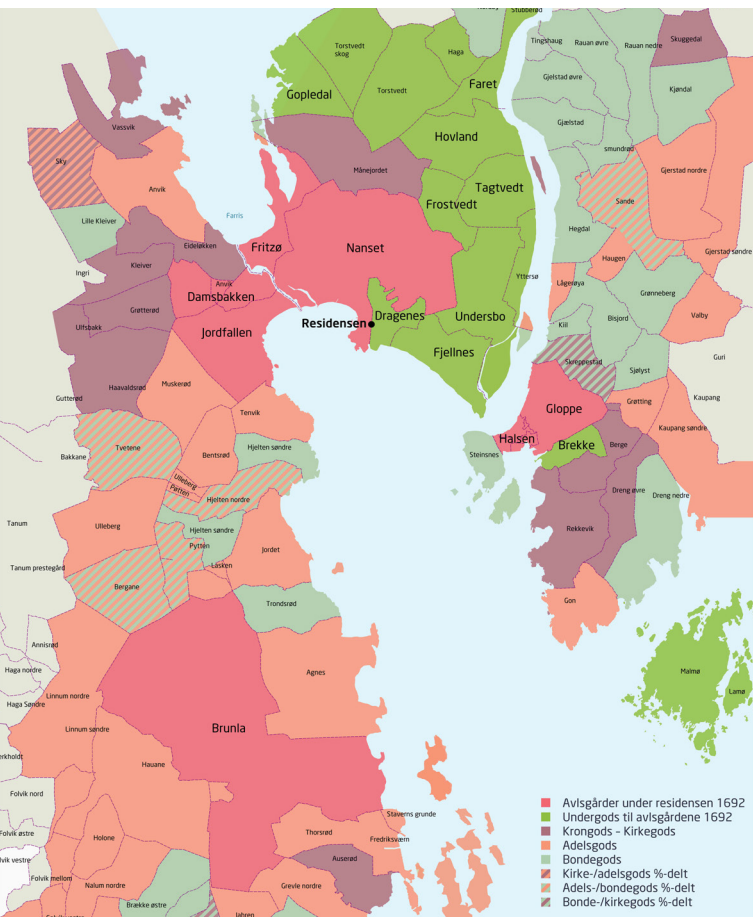
Navnet Larvik kommer antakelig av «Lagarvik», eller viken ved Lågenelva, men det var rundt Farriselva at byen først vokste frem. Den danske adelsmannen, Iver Jenssøn, skal ha kommet til Norge i slutten av 1520-årene og vært den første til å etablere sagbruk i langs Farriselva. Fra den første saken går i drift i 1539, vokser Larvik frem som et tettsted innen overgangen til det 17. århundre (Blix, 1962, s. 50). De første innbyggerne er i all hovedsak tilknyttet Fritsø-sagbruket ved Farriselva, og

den første bebyggelsen settes opp på Langestrand og i Fritsøbakken. Jenssøn kjøpte gårdene Fresse (Fritsø) og Nanset, og tar til seg adelsnavnet 'Jernskjegg'. Etter hvert som familiens økonomiske makt øker utover 1500-tallet kjøper de opp stadig flere gårder i bunden av Larviksfjorden. For eksempel, ble Damsbakken og Jordfalen - hvor den grevelige residensen senere skulle ligge - kjøpt opp en gang før 1600 av Jernskjeggene (Blix, 1962, s. 50). Slekta bygger seg opp en staselig eiendom på Fritsø ved Farrisvannet. I 1585 ble Jernskjeggene tildelt Brunla og Numedals len i forlening. Dermed forente familien den økonomiske og politiske makten under et adelig gods (Blix, 1962, s. 53). Denne maktstrukturen skulle prege Larvik helt frem til grevskapet oppløses i 1821.

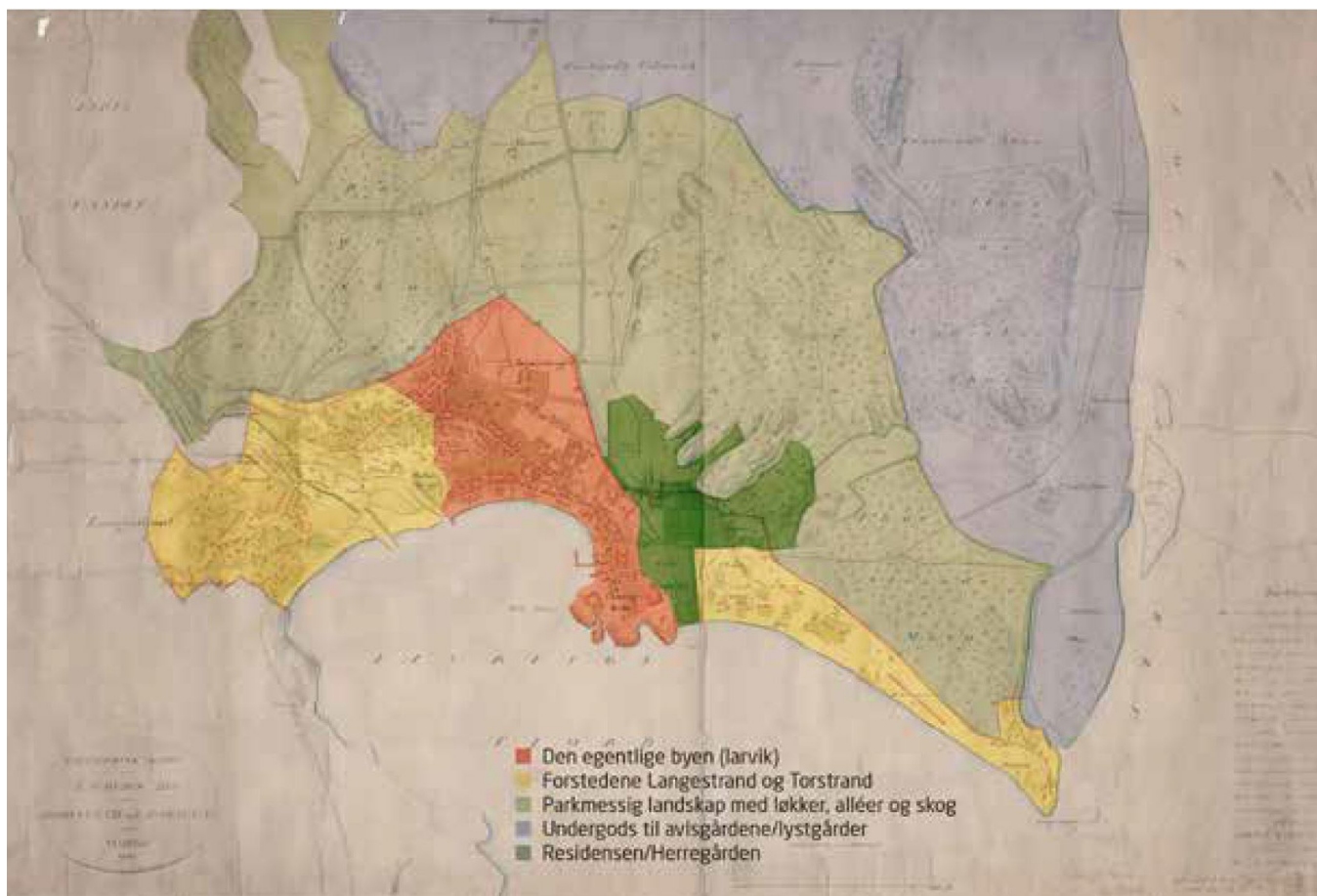
Godset blir solgt til familien Lange i 1623. Familien bygger videre på Jernskjeggens bedrifter og tar over som lensherrer over Brunla len. De kjøper opp flere skogseiendommer og bygger opp jernverket ved Fritsø. Under patriarken Nils Lange kommer familien i økonomiske problemer og etter en flom hvor store deler av Fritsø hovedgård faller ut i Farrisvannet i 1652, svekkes Lange-familiens makt og innflytelse frem til Gyldenløve kjøper Langes gods.

Larvik blir grevskap

Da Gyldenløve kjøpte gårdene Nanset og Fritsø fra Langene i 1670, velger han å ikke bygge videre på den gamle setegården til Langene på Fritsø. I stedet for lar han bygge en helt ny residens ved Larviksfjorden

Figur. 2.6: Eiendomsforholdene rundt Larviksfjorden i 1692. Avlsgårdene med undergods utgjør Gyldenløves eiendommer. I tillegg hadde greven rett til å kjøpe tidligere adelsgods, kirke- og krongods.

Figur. 2.7: Inndelingen av Larvik under grevskapet med den egentlige byen markert i rødt. Områdene rundt byen som ga ble brukt av borgerne til beite og hogst er markert i grønt.

på tomten til gården Damsbakken. Antakelig handlet dette om å plassere Herregården nærmere byen og for å få ha plass til å etablere et stort moderne hageanlegg i tråd med internasjonale trender (Hvinden-Haug, 2013, s. 236). Herregården fungerte som residens og administrasjonssenter for greven av Larvik fra den stod ferdig rundt 1677 til den ble solgt til Larvik by i 1821. Grev Ulrik Frederik Gyldenløve var uekte bror av kong Christian V. Han fikk kjøpe grevskapet som bestod av 26

gamle Brunla len (se figur 2.5). Grevskapsordningen kom som følge av eneveldet i 1660, og Larvik var det første grevskapet som ble opprettet i Danmark-Norge. Larvik var en av få slike tilfeller i Norge, og det ble kun opprettet ett grevskap og ett baroni til før adelsvesenet ble avskaffet i 1821: Jarlsberg grevskap rett nord for Larvik, og baroniet Rosendal i Kvinnheradsfjorden.

Med grevskapet fulgte det mange privilegier og

særordninger som kunne ha betydelig inngripende konsekvenser for innbyggerne. Da Gyldenløve inntok greveposisjonen i Larvik, var det en svært mektig mann som etablerte seg, med utstrakte privilegier og kontroll over menneskene som bodde på sin grunn. Gjennom den såkalte birkeretten hadde greven rettsmyndighet over sine egne eiendommer kunne kreve inn bøter, skatter, og pålegge arbeid for sine innbyggere. Han hadde også politimyndighet og kunne rette sak mot, og

kunne opphøye dommere, i straffesaker (Rian, 1980, s.13-14). Larvik ble under grevskapet et hittil ukjent fenomen i Norge, en residensby der greven eide bygrunnen og hadde monopol på handelsvirksomheten, som ellers var byborgernes domene. (Rian, 1980, s. 14).

Byen under grevskapet

Da Gyldenløve kjøpte grevskapet strakk byen seg i et belte langs bunnen av Larviksfjorden, fra Halsen i ved Lågens utløp i sørøst til Langestrand på andre siden av Farriselva i nordvest. Likevel bestemte greven at kun innbyggerne på grunnen til gården Nanset kunne ta del i handelsvirksomhet (Johnsen, 1962b, s. 160). Nanset ble dermed bebodd av en gryende overklasse med kjøpmenn, handelsfolk, håndverkere og embetsmenn som bygde boliger langs strandlinja fra Tollerodden til Bøkkerfjellet. Forstedene Torstrand, Fritsøbakken, Langestrand og selve Herregården lå i grevskapstiden utenfor bygrensa. I bydelene nærmest sag- og jernverket bodde det for det meste industriarbeidere, mens Torstrand og Halsen, var i hovedsak bebodd av strandsittere og fiskere, selv om et og annet unntak alltid var til stede (Blix, 1962b, s. 161). Slik ble det skapt et standssamfunn, hvor de ulike sosiale klassene fulgte skarpe geografiske skillelinjer. De ulike stendene hadde tydelig definerte privilegier, plikter og rettigheter, og svært begrensede muligheter til mobilitet mellom de ulike klassene. Et slikt samfunn kalles gjerne et privilegiesamfunn (Sandmo, E. 2015).

Innbyggerne utenfor «den egentlige byen» kunne ikke lovlig ta del i handelsvirksomhet, men var til gjengjeld unnlatt å betale skatt. Grunnen til denne skatteunntakelsen kan ha hatt en baktanke: Hvis innbyggerne ikke betalte skatt som selvstendige borgere, kunne man lettere juridisk argumentere for at de var grevens husmenn, og

dermed kreve pliktarbeid uten betaling (Rian). Selv om dette ikke var utvidet til å gjelde faktiske arbeidsforhold som arbeidere på jernverket, ble innbyggerne pålagt enkelte plikter. For eksempel, måtte innbyggerne på Torstrand og utenfor Nanset bidra med pliktarbeid i Herregårdshagen mellom påske og Mikkelsmesse (i slutten av september) på rullering hvert tredje år (Aina, 2013, s.245).

Grevens eiendommer

Et annet viktig privilegium Gyldenløve fikk med grevskapet, var rett til å kjøpe opp eiendom som hadde tilhørt Lange-slekta. Han hadde også rett til å kjøpe opp alt tidligere kron- og kirkegods som tidligere konger og kirken hadde eid eller pantsatt (Aske, 2022, s. 70). Dette gjaldt 40% av grevskapets eiendommer, og innen 1691 hadde Gyldenløve kjøpt opp 70% av den tidligere adelsfamilien Langes gods. Greven var, i tillegg til å være politisk maktmyndighet, også grevskapets største grunneier. Mange av gårdene ble forpaktet til leilendinger og husmenn, men greven kunne også bruke eiendommene til å gi ulike privilegier til byens borgere: Utmarken i Byskogen kunne fritt benyttes til beite og hogst, og bruk av engene på Nanset ble gitt som et gode til byens borgere. Greven ga også bruksrett på mange av gårdene rundt byen til sine fremste handelspartnere og embetsmenn i Larvik (Aske, 2022, s. 74). På denne måten ble landskapet aktivt brukt av greven som et forhandlingsmiddel anliggender med byens borgere.

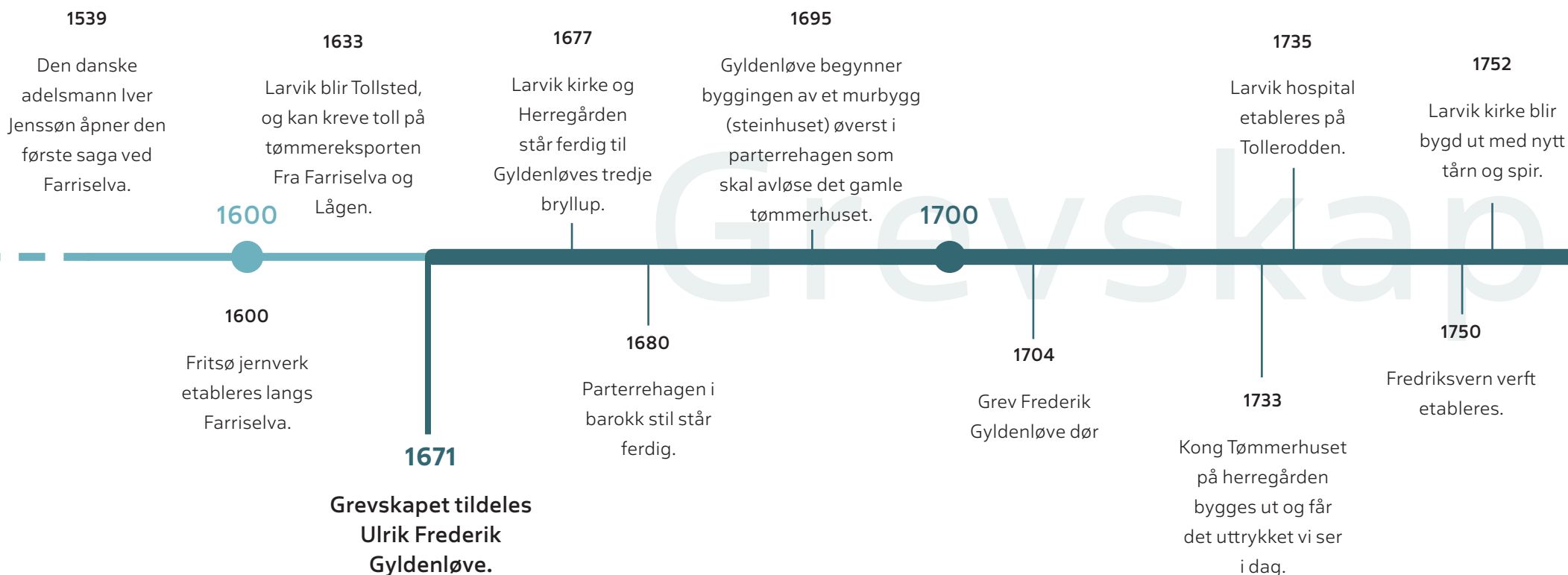
Grevens posisjon som grunneier ble også benyttet for å gi godset arbeidskraft. Leilendingene som drev grevens gårder, kunne bli hentet inn til mange forskjellige oppgaver. For eksempel, når Gyldenløve bestemte at det skulle hugges alleer i Bøkeskogen mot Fritsø i 1969,

kunne Skogsfogden hente inn mennesker fra gårdene. Enkelte gårder fikk også rykte på seg for å være gode innenfor et spesifikt felt. Når varer, mennesker eller greven selv skulle transporteres ble gjerne bøndene på gården Hovland hentet inn (Aske, 2022, s. 78). Mange av bøndene som drev grevens gårder måtte også levere gjødsel til Herregårdens hage hvert tredje år (Aske, 2013, s. 245). På tross av at selve Herregården ikke var direkte tilknyttet noe gårdsdrift, var den sentrum for et stort landbruks- og handelskompleks. Grevens posisjon gjorde også at store deler av samfunnet rundt Larvik på ulike vis var involvert i driften av godset, og resultatet av dette systemet ble et ganske særegent landskap med tydelig inndelte soner av inngjerdede hager langs fjorden, og et omland med beiteskog og inngjerdede enger. Dette systemet var ganske stabilt fra 1600-tallet frem til slutten på dansketiden i 1814.

Slutten på grevskapet

Adelsstanden ble avviklet i Norge i 1821, men allerede flere år før dette var grevskapet, og med det også prosessene som formet landskapet, på vaklende grunn i Larvik. Siden slutten av 1700-tallet hadde grevskapet slitt med dårlig økonomi og økende gjeld. I 1805 hadde gjelden kommet til det punkt at den siste greven, Frederik Ahlefeldt-Laurvig, så seg nødt til å selge grevskapets gods og allodialgods (grevens private eiendom) til kongen i 1805. Han valgte imidlertid å beholde Herregården med hagene rundt (Aina, 2013, s. 248). Med dette ble grevens innflytelse over byen begrenset betraktelig. Selve Herregården blir kjøpt opp av Larvik by i 1821, og med det var siste rest av grevskapets samfunnsfunksjon en del av historiebøkene. Flere av strukturene som grevskapet bygget opp, ville imidlertid være synlige i landskapet i flere år til.

2.3 Tidslinje over Larvik grevskap

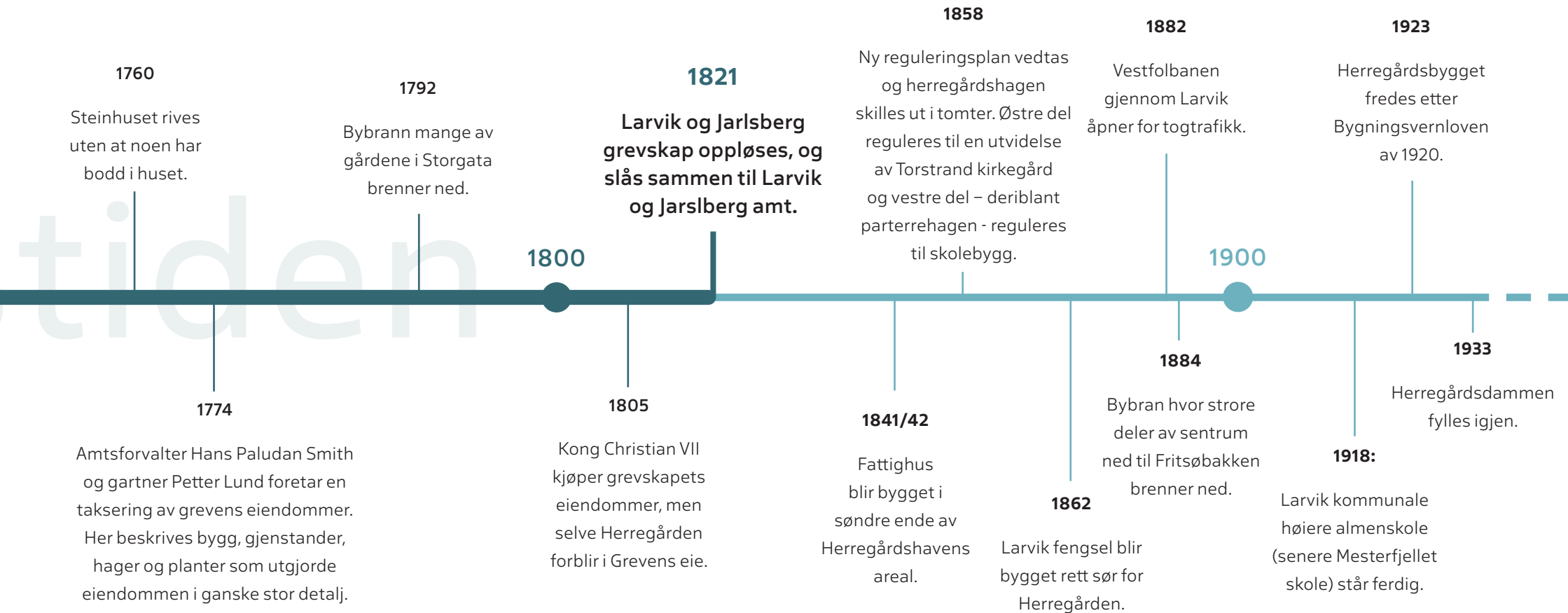
Figur 2.8: Herregården i Larvik rundt 1690.

Figur 2.9: Tolkning av Herregården og hagen rundt 1696. Tening av Lars Jacob Hvinden-Haug.

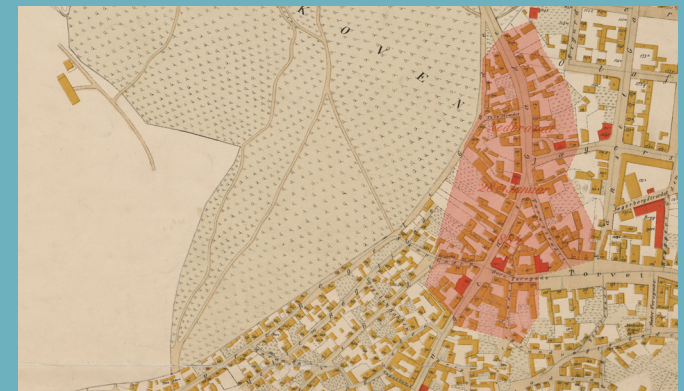
Figur 2.10: Prospekt over Larvik ca. 1740. Herregården med Steinhuset synes i bakgrunnen.

Figur 2.11: Herregården slik den fremstår i grevskapsmålingene fra 1811.

Figur 2.12: Maleri over Larvik fra rundt 1835.

Figur 2.13: Utsnitt av bykartet fra 1884. Det røde området markerer delen av byen som brant ned 28. januar 1884.

De seks grevene av Larvik

**Ulrik Fredrik
Gyldenløve (1671-1704)**

1671

**Frederik Ludvig
Danneskiold-
Laurvigen (1754-1762)**

1754

**Christian Ahlefeldt-
Laurvig (1785-1791)**

1685

1704

**Ferdinand Anton
Danneskiold-
Laurvigen (1704-1754)**

1762

**Christian Conrad
Danneskiold-
Laurvigen (1762-1782)**

1791

**Frederik Ahlefeldt-
Laurvig (1791-1805)**

Grevskapet hadde i sin levetid seks grever. Gyldenløves etterkommere tok til seg adelsnavnet Larvik (med skrivemåten: Laurvig/Laurvigen), etter sitt norske grevskap. De fleste grevene oppholdt seg bare periodevis på Herregården, og i periodene hvor greven ikke bodde på gården var det amtsforvalteren som utførte mange av grevens hverdagslige plikter i byen. Amtsforvalteren bodde også periodevis på residensen og ble tildelt en mindre gård på vestsiden av Herregården. Etter ombyggingen og utvidelsen av herregården i 1733 fikk amtsforvalteren egen bolig og kontor i Herregårdens vestfløy.

Mellom 1782 og 1785 ble grevskapet satt under administrasjon av kronen, etter en uavklart arvetvist: Da Christian Conrad døde etterlot han seg kun to døtre, og ingen mannlige sønner som kunne arve grevskapet. Arvesaken ble avgjort ved høyesterettsdom i 1785. Grevskapet ble gitt videre til Gyldenløves eldste dattersønn, Christian Ahlefeldt, som tok adelsnavnet Ahlefeldt-Laurvig (Aske, 2013, s. 245).

Figur 2.14-2.20: Portretter av de seks grevene av Larvik. Figurnummereringen er kronologisk og starter med portrettet av Gyldenløve..

Del 3

- herregårdslandskapet

3.1 Herregårdslandskapet som fenomen

Om herregårdslandskap generelt

For å kunne si noe om herregårdslandskapet må man også legge til grunn hva en Herregård er. Ordet brukes gjerne om en gård av en viss størrelse, gjerne kjennetegnet av praktfulle gårdshus og tilstøtende hager, hvor eieren har hatt gården som sin bolig, og kalt setegård (Arntzen, 2022). I tillegg kontrollerer eieren av en slik gård andre eiendommer, gårder og eller bedrifter. Dette skiller dem fra storgårder som også kan ha store praktfulle våningshus og uthus (Engelstad, 1962, s. 11). Herregårdene kan også ha vært mer eller mindre spesialiserte innen en virksomhet. Innehaverne kan ha eid mye skogland og primært tjent på tømmereksport. De kan også ha eid industribedrifter som møller, jernverk eller sagbruk, eller de kan ha hatt et stort jordegods hvor produksjon av landbruksprodukter har vært den viktigste inntektskilden – eller en kombinasjon av alle disse. Hagekunsthistoriker Einar Sørensen deler norske herregårder inn i tre typer: Agrare herregårder, sagbruksgårder og handelsherregårder (Sørensen, 2002). De fleste herregårder og storgårder i Norge har eid mer jord enn de selv driver, og forpaktet gårder og jorder videre til leilendinger eller husmenn. Før adelsvesenet ble avskaffet i 1821, var det gjerne også adelige som eide herregårdene

Figur 3.1: Herregårdslandskapet på Lade. Opparbeidede løkker, alleer, spredte skogholdt og de inngjerdede hagene er typiske trekk ved herregårdslandskapet. De store lystgårdene Ringve og Devle synes i bakgrunnen til venstre i bildet.

i Norge (Arntzen, 2022). I sum kan vi definere en herregård som en stor eiendom, hvis eiere også eier et tilhørende gods, det være seg virksomheter, gårder, eller skogdrift.

Kjennetegn på Herregården i Larvik

Da Gyldenløve kjøpte gårdene Fritsø og Nanset i 1670 kjøpte han også Fritsø jernverk og sagene. Industrien og tømmereksporten skulle bli de viktigste inntektskildene for grevskapet, og kontrollen på handelen i byen var derfor også viktig fra første stund. Gyldenløve brukte også

retten sin til å kjøpe opp tidligere kron- kirke og adelsgods, og de fleste gårdene ble forpaktet til ulike husmenn eller leilendinger. Unntaksvis var de nærmeste gårdene og eiendommene, hvor tilgangen ofte ble gitt som privilegier til grevens handelspartnere og embetsmenn. Det har blitt produsert frukt og grønnsaker i Herregårdens hage, og det ble eksportert bøkeved fra skogene rundt byen til Larvik (Regnskap, ???). Grevnen kjøpte opp mange skogseiendommer i tillegg til å ha tjent toll og skatt på tømmereksport. Dermed har Herregården i

Larvik karakteriseres som en kombinasjon av Einar Sørensens tre kategorier av herregårder, men det er likevel sagbruk og handelen som er de viktigste inntektskildene. I tillegg til å rå over sine eiendommer er også Herregården et administrativt sentrum. Amtsforvalteren som ivaretok mange av de hverdagslige pliktene greven hadde som overhode over grevskapet eller amtet. Dette embetet hadde kontor og bodde på Herregården i periodene hvor greven ikke har vært i Larvik (Aske, 2022, s. 80). Herregården var dermed ikke bare en bolig, men også et bilde på en institusjon. Dens plass vært helt sentralt som symbol på makt og kontroll.

Vi har noen få kjente eksempler på herregårdslandskap i Norge: Jeløya, utenfor

Figur 3.2: Herregården med hageanlegget fra Wilsters kart av rundt 1690. Kartet er den beste kilden til informasjon om hagens utseende i denne perioden. Den hvite stiplede linjen viser omentrent der bygransa ville gått i 1690.

Moss som har er landskapsvernområde (Moss kommune, 2017), og deler av Lade i Trondheim som ikke er vernet, emn registrert som kulturmiljø av nasjonal interesse av Riksantikvaren (Riksantikvaren, 2022d). Karakteristisk for begge disse tilfellene er at man har en ansamling av større gårder som til sammen utgjør et landskap. Det legges også særlig vekt på de landlige kvalitetene i landskapet. For eksempel, når herregårdslandskapet på Jeløya sine særegenheter beskrives, legges det særlig vekt på fordelingen mellom skog og åpne arealer, alleer, steingjerder, gårdsbygg og parkanlegg. Til forskjell fra disse kulturmiljøene på Jeløya og Lade - snakker vi i Larvik først og fremt om én herregård. I så måte ville det være mer nærliggende å sammenligne grevens residens i Larvik med andre adelsgoods som Griffenfelds grevskap i Tønsberg eller Baroniet Rosendal. Som har vært store enkeltstående gods, og har tjent mange av de samme funksjonene som i Larvik. Det som likevel gjør situasjonen i Larvik spesiell er at godset like mye kan forstås i kontekst av byen og industrien, som en del av jordbrukslandskapet rundt:

I motsetning til en herregård eller hovedgård i et aktivt agrarkompleks med en tradisjonell stor ledagård med monumentale uthus i umiddelbar nærhet, lå Herregården i Larvik tilbaketrasket som en villa suburbana uten faktisk eller visuell tilknytning til et landbruksprosjekt. Herregården var like fullt administrativt sentrum i et stort godskompleks som også omfatter industri med

jernverk og sagbruksdrift, (Hvinden-Haug, 2013, s. 236).

Herregården har siden den ble bygget på slutten av 1600-tallet ligget i et skjæringspunkt mellom landbruket og det rurale på den ene siden, og industrien, handelen og det urbane på den andre. Slik har anlegget også fysisk ligget på grensen mellom byen og landet rundt. Denne situasjonen med en stor Herregård omgitt av en by er enestående i norsk sammenheng.

3.2 Herregårdslandskapets utvikling i Larvik

Herregården etableres, 1671-1704

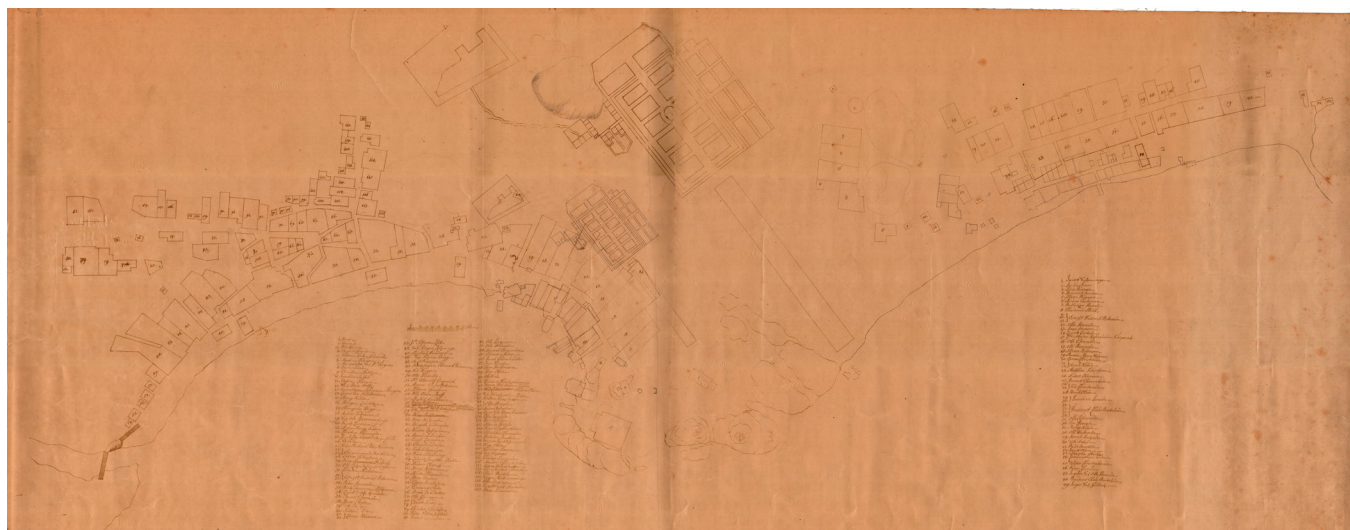
De første kartene vi har fra grevskapstiden er fra 1688 og ca. 1690 (ukjent, 1688 og Wilster, 1690). De viser oss byens utstrekning med forstedene på Langestrand og Torstrand. Kartene er ganske presise og gir informasjon om byens utstrekning og Herregårdens uttrykk rundt 10 år etter det ble bygget. Mye av det vi vet om Herregårdshagens form og struktur i denne tidlige fasen er hentet fra disse kartene. Vi kan tydelig se hagens barokke trekk med rektangulære parterrebed, dammer og den ovale fontenedammen i et symmetrisk formspråk. Hagen er anlagt med en dominerende sentralakse som strekker seg gjennom hele hagen og fortsetter i en allé ned til strandlinjen. I tillegg ser vi omrisset av den mindre kjøkkenhagen øst for parterrehagen, og den spisse bastionhagen foran Herregården.

Eiendomskartet er det mest presise, men til gjengjeld fattig på informasjon om landskapet. Utsnittet dekker ikke Langestrand, Fritsøbakken og industrien i Hammerdalen. Kartet navngir samtidig eiendommene, og dette gir nyttig informasjon om eierskap og funksjoner. For eksempel, er det tegnet inn en femkantet kanonstilling ytterst på Tollerodden med en kaserne. Disse elementene er ikke tegnet inn i de neste kartene vi har over området

og må ha blitt nedprioritert til fordel for festningsverkene i Stavern. En annen kuriositet er et stort rundt omriss på Torstrand, rett sør for Herregårdshagen. Dette kan man lese var en iskjeller, og må med det ha vært en av de første kjente eksemplene på en slik bygning i Norge. Det vi vet om landskapet i denne perioden er derimot hentet fra overingeniør Wilsters kart, som antakelig er tegnet et par år etter eiendomskartet og baserer seg på oppmålinger fra eiendomskartet.

Arealene rundt byen

Med Wilsters kart får vi et tydeligere bilde av landskapets uttrykk i grevskapets begynnelse. De gule feltene indikerer myrterreng og vannmetta mark. De grønne linjene, løkker eller beitemarker. Skogsområdene er markert med trær i klynger. Omlandet virker å ha vært mer fattig på skog enn i kartene fra begynnelsen av 1800-tallet. Bøskogene er for eksempel ikke markert. Områdene nord for Herregården bak hagen og opp på mesterfjellet ser ut til

Figur 3.3: Eiendomskart fra 1688. Kartet viser lite av bygningsmassen, men stemmer ganske godt med dagens strukturer. Legg merke til parterrehagen, Herregårdsdammen og omrisset til alléen ned mot sjøen. Kartet er litt vanskelig å lese, fordi deler av strukturene er markert dobbelt. Antakelig er dette skisser til opptegningen som ikke er fjernet.

å ha vært dekket med skog. På Torstrand er det en blanding av eng og klynger med skog. Etter at jernverksindustrien fikk et oppsving med etableringen av Grevskapet og nye handelsprivilegier, har nok mye av skogen rundt Hammerdalen blitt felt for å gi trekull til anlegget. Det kan derfor være rimelig å anta at hugsten i de nærmeste skogsområdene var

veldig intensiv i denne perioden. Det er nok deimot lite sannsynlig at Bøkeskogen var helt nedhugget slik det kan se ut på Wilsters kart. Fra grevens regnskap vet vi at det ble hugget en allé gjennom Bøkeskogen bare få år etter at dette kartet ble tegnet (Statsarkivet Kongsberg, 1696). Kartet gir også farge til informasjonen vi har fra eiendomskartet. Fordelingen av

vannelementer og grønne parterrebedd er tegnet inn. I tillegg viser kartet flere trerekker, rundt Herregårdsdammen, i alleen sør for parterrehagen og som en vindskjerm øst for kjøkkenhagen.

Utover kart er det sparsommelig med visuelle primærkilder. Det finnes også en tegnet skisse av Larvik fra rundt samme tid som de to kartene.

Figur 3.4: Utdrag av Wilster sitt kart fra ca. 1690. Kartet inneholder mer informasjon om landskapet enn eiendomskartet av 1680, men er mindre presist. I arbeidet med å stedfeste strukturene i kartet har kollene vært viktige referansepunkt. Kartet skildrer tydelig hovedtrekkene i landskapet, og Herregårdens tilbaktrukne plassering rett utenfor byen.

Figur 3.5: En skisse av Larvik fra 1680-årene. Trolig laget etter skisse fra den franske ambassadørens Norgesbesøk i 1685. Dimensjonene er åpenbart ikke troverdige. Likevel er det interessant hvordan grevens residens ("Le Cheateau") og citadellet ute ved Stavern er kraftig fremhevet.

Tegninger er antakelig produsert i forbindelse med den franske ambassadøren Jean-Babtiste Colberte, marquis de Torcy norgesbesøk i 1685 (Hvinden-Haug, 2013, s. 237). Her er det tegnet inn et kastell - «Tour du port» - eller «havnetårnet». Dette er ikke kanonstillingene på Tollerodden, men festningsøya ved Stavern som er flyttet inn foran byen. Fremstillingene i tegningen er generelt lite presis, og mange flere detaljer kan beskrives som kunstneriske friheter. Grevens residens - som feilaktig er tegnet inn på en høyde midt i byen - er også tegnet med to tårn med spir, litt som et fransk vinslott. Dette stemmer overhodet ikke med den informasjonen man kan lese ut fra plantegningene, og beskrivelser av bygget fra samtiden som beskriver bygget som en lavere staselig tømmerbygning trukket med bordpanel (Hvinden-Haug, 2008, s.172). Før ombyggingen skal bygget ha hatt noe av den samme formen som i dag, med to lengre fløyer mot Herregårdsfjellet på én etasje og småfløyer ut mot bastionhagen. Hovedhuset skal ha hatt to rom adskilt med et åpent portrom i første etasje, og med en overhengende annen etasje. Likevel, valgte kunstneren å betegne Herregården som et lite slott i denne tegningen (Hvinden-Haug, 2013, s. 237).

Tolkningsplan 1690

Den første av tolkningsplanene beskriver landskapssituasjonen i 1690 (se figur 2. på forrige side). Den baserer seg hovedsakelig på eiendomskartet fra 1680 og Wilsters kart fra 1690. Tidspunktet er valg fordi det passer med de tidligste kartene som beskriver herregårdslandskapet. 1690 er rundt ti år etter at Herregården og hagen stod ferdig og representerer med det Herregården og herregårdslandskapet i sin tidligste fase.

Det er til dels store forskyvninger i kartene, særlig delene utenfor sentrum. Det har derfor vært nødvendig å tolke plasseringen til en del av strukturene på bakgrunn av dagens terreng. For eksempel, er Torstrand forskjøvet sørover i forhold til dagens situasjon i Wilsters kart. Strandgata og kollen rett sør for Herregården er brukt for å plassere eiendomsstrukturene mer presist.

Figur 3.6: Tolkningsplan 1690

1704-1805 Grevens by

Mange av forholdene som formet landskapet rundt byen forhold seg ganske stabile gjennom 1700-tallet. Gartnermesteren sørget for å opprettholde og vedlikeholde hagen, og innbyggerne fortsatte å bruke og utnytte ressursene i omlandet. Samtidig skjer det også noen synlige og noen mindre synlige endringer i landskapet i denne perioden.

Herregårdsanlegget på 1700-tallet

Det er et gap i de historiske kartene fra 1690 frem til nye kartoppmålinger ble gjort rundt 1810. Likevel er det mulig å hente mye informasjon fra for eksempel grevens regnskaper. De dokumenterer særlig vedlikeholdsarbeidene og materialinnkjøp godt. Ettersom regnskapene fra denne 100-årsperioden er svært omfattende, og til dels lite tilgjengelig i fysiske arkiver, har det ikke vært mulig å gå igjennom disse i detalj innenfor rammene av denne oppgaven. Heldigvis er det gjort og gjøres et arbeid for å transkribere og gjennomgå grevskapsarkivene, og det er blitt gjort viktig tolkningsarbeid av hageanlegget av blant annet Lars Jacob Hvinden-Haug og kurator Aina Aske for å kartlegge herregårdsanleggets utvikling i denne perioden. Fra deres tolkninger ser man at alleen sør for hagen ikke var den eneste alleen rundt Herregården. Det ble også plantet en lang allé mellom byen og Herregården som gikk parallelt med alleen i hagens sentralakse. Denne fungerte som en markering av grensen mellom byen og Herregården og en visuell avgrensing

av herregårdsanlegget. I tillegg har det vært en inngjerdet fiskedam og antakelig en allé som har fulgt hovedveien forbi herregårdshagen inn mot byen, og dermed forbundet de to parallelle alleene. Med disse alleene og gjerdene avgrenset greven Herregårdens umiddelbare omgivelser i flere ulike rom: videre løkker og innrammede veier, hager og dammer.

Landskapet rundt byen

Løkkene og skogen var fra Gyldenløves tid til disposisjon for byens borgere. De hadde i utgangspunktet rettigheter til å la kyr og hester beite på løkkene på Nanset, og de kunne beite og hente ved fra utmarka i Bøkeskogen og Byskogen. I løpet av 1700-tallet ser vi imidlertid

en utvikling hvor disse privilegiene forringes på bekostning av økonomiske og politiske allianser med grevens næreste samarbeidspartnere, til forargelse for resten av Larviks borgere. Både Bøkeskogen og Byskogen ble stadig mindre tilgjengelig for borgerne til fordel for enkelte av byens mektige menn, som gjerdet inn stadig større deler av allmenningene til egen utnyttelse. Byfogd Rasmussen skriver i 1799 om Byskogen at: «det som nu er indhegnet, bestaar alene av stengrund og klipper», mens Torstrandsbeboerne klaget i 1815 over at bergråd Pettersen noen år i forveien hadde gjerdet inn Bøkeskogen under påskudd av å la ny skog vokse opp, mens hans egne hester beitet i skogen (Johnes, 1962, s. 284). Disse klagene sier ikke bare noe om maktstrukturene

Figur 3.7: Grevskapsmåling av 1812. Her ser man jaktalleene og lysthusene markert i karter. Kartet har ikke med selve byen.

i Larvik under grevskapet, men de forteller også noe om hvor viktig omlandet var for Larviks innbyggere på denne tiden.

Selv om byens borgere utvilsomt benyttet seg av det umiddelbare omlandet rundt byen, var det fortsatt Grevens eiendommer, og dette viste seg i landskapet på ulike vis. Grevene fikk plantet og hugget alleer i Bøkeskogen, fra byen til Farrisvannet og nordover fra Larvik kirke (se figur 3.8). I tillegg fikk de bygget lysthus

på ulike pittoreske plasseringer rundt byen. Fra grevskapsmålingene er det tegnet inn tre lysthus i umiddelbar nærhet til byen: Det første ligger i Bøkeskogen på plassen de tre alleene leder inn mot. Den andre ligger på bygrensen mellom Fritsøbakken og Bøkeskogen, og det siste ligger på et platå ovenfor Farriselva i Hammerdalen. Fra de to sistnevnte lysthusene vil man ha hatt god utsikt utover byen og Larviksfjorden. Fra regnskap vet vi at det ble bygget et lysthus på Farriskilen også

(Statsarkivet Kongsberg, 1756, bilag 438 og 446), men dette er ikke markert på kartet. Det er uvisst om dette skyldes at det ble revet før kartet ble gjort laget 1811, om det egentlig er et av de andre lysthusene eller om det bar ikke er tegnet inn. Uansett, antyder lysthusenes eksistens og plassering en intensjon fra grevene om å ta landskapet i bruk, ikke bare som et sted for å hente ressurser, men som et sted for rekreasjon og for å nyte naturens verdier.

Denne bruken av landskapet må ha preget landskapets utseende. Aktiviteter som beite, hogst og slått endrer de naturlige forutsetningene for plantelivet: Ny vegetasjon som urter, busker og små trær holdes i sjakk av beite, og hogsten tynner ut skogen. Enger med gjerder i stein og plank settes opp for å kontrollere beite, og rammet inn engarealene hvor kyr og hester har beitet. Grevens investeringer i gjerder, plantede trerekker og veier, har både bundet sammen landskapet og ordnet det i ulike rom. All denne aktiviteten må ha gitt landskapet et park-aktig preg, med luftige skoger avvekslet av åpne engar med trerekker, gjerder og bekker. Disse strukturene er med på å skape et forskjønnet landskapsuttrykk, hvor tilsynelatende naturlige former er et resultat av konstant vedlikehold og menneskelige intensjoner om å ordne sine omgivelser og ta landskapet i bruk.

Hvilke spor finner man etter dette forskjønnede landskapet? Vi kan finne det igjen i både tegninger og malerier av Larvik fra denne

Figur 3.8: Tegning av landskapet mellom Herregårdsfjellet og Larvik kirke. Tegningen er en tolkning av situasjonen i 1696. Tegningen er laget av Hvinden-Haug (2021).

perioden. I et prospekt av Larvik tegnet en gang mellom 1734 og 1752 ser vi byen er orientert i en bue langs fjorden fra Tollerodden til Bøkkerfjellet, og de åpne engene på Nanset innrammet av to skogspartier - Byskogen i øst og Bøkeskogen i vest (se figur 3.9). Det samme ser vi i et maleri av Larvik fra 1785. Der landskapet er tegnet i en horisontal tredeling: Med fjorden i forgrunnen, skogen og engene i bakgrunnen på et platå over byen, og i bakkene opp mellom fjorden og omlandet ligger byen.

Oluf Olufsens reiseskildring

I tillegg til bilder og tegninger har vi også skriftlige skildringer fra perioden. En særlig fyldig skildring av landskapet rundt Larvik ble skrevet av landbruksforfatter og økonom Oluf Christian Olufsen, som var en nær venn av grev Frederik Ahlefeldt Laurvig. Han besøkte Larvik og Herregården i juni 1790. Gjennom et reisebrev som ble publisert i tidsskriftet *Minerva* i København i 1791 skildrer Oluf omgivelsene rundt Herregården:

“Fieldet bak Herregaarden strækker sig langt ud mot Østen i en yndig Skov. Dets gandske lodrette, eller af nedstyrtede og falleferdige Klippestykker bestaaende sider ere beklede med Træer, der springe frem af Revner og Kløfter i den blotte Steen. Paadette Field findes ude i Skoven i en steil og meget høi Fieldvæg følgende Knittelvers til Gyldenløves Minde:

Stadtholder og Fieldtmarskalk her

Ved tvende Kongers Ynde

Figur: 3.9: Antakelig av M. Brumenthal. Kirka har ikke tårn og spir enda. I bakgrunnen mellom Herregården og kirka ser vi Steinhuset til Gyldenløve.

I Norge bygt Ni Fæstninger

I Ni Gang tre Aars Minde

Ikke langt herfra findes nogle Grotter, dannede ved Nedstyrtninger af Fjeldet. Een af dem især har al melancholsk Skjønhed. En lille Bæk falder nær derved ned mellom knuste Klipper i brusende løb. Tykbeløvede Bøge og Ege omhvelve denne mørke Bolig, hellighet Ensomhet og Digersværmerie.”

Grotter og eremitthytter var vanlige og populære innslag i samtidens rådende hagemoter (Sørensen, 2013, s. 88). Det er tydelig gjennom Olufsens uttalelser at han har kunnskap om samtidens hagekunst, hvor det å komponere naturskjønne utsikter og innrammede naturskjønne landskap var viktige virkemidler.

Olufsens begeistring for pittoreske landskap kommer også frem i teksten:

“Længe opholdt jeg mig i disse awfull cells, where heavenly pensive contemplation dwells. Jeg gjorde mange frugtløse Forsøg paa at klavre op paa Fieldet. Omsider fandt jeg en udtørret Elvs løb, hvorigjennem jeg med største Nød trængde op, ved Hielp af undhængende Grene. Aasen eller det øverste af Fieldet lignede nogenledes en Slette. Den var besat med Skov, og jeg fandt der den islandske Moos, skjönt ikke i Mængde. Fra en Fieldklint nær ved Herregaarden har man en herlig Udsigt. Paa sletten nedenfor Fieldet udbreder sig fra Fieldets Fod en tyk Skov af Gran og Fyr, som ved de tætte Kroner danner et dunkelt Teppe udover Fjordens østlige Klipper.*

* Olufsen siterer diktet «Eloisa to Abelard», av Alexander Pope i 1717. Diktet tematiserer lengsel og livets tragiske natur (Alexander, 2016). Sitatet fanger samtidens fascinasjon for eremitter. Små eremitthytter eller -huler var populære innslag i den engelske hagestilen som vokste frem på 1700-tallet (Sørensen, 2013, s. 88).

Endeel av Laurvig forskiønner det øvrige af Forgrunden i dette landskab. Skibe og Fiskebaade oplive Fjorden og som mod Vesten begrændses af Skovbevoxne Fielde, hvorimellem man seer adspredte dyrkede Jordpletter omkringe landlige Boliger. Udsigten slutte mod sønden af Frederikværns Fæstning og de Øer, der danne dens Havn. Imellem disse trænger Synet udover havet.”

Olufsen har antakelig klatret opp på Mesterfjellet og titter utover Torstrandsmoen og fjorden. Her skildrer han et ganske annet landskap enn slik Torstrand fremstår i dag, dekket med et teppe av gran og furu. I skarp kontrast til de fargerike skildringene forfatteren gir over naturen rundt Larviksfjorden er beskrivelsen av Herregårdshagen, som han finner svært umoderne og på grensen til vulgær:

“Efterat jeg med største vanskelighed havde funnet min forrige vei, besaae jeg den grevelige have. Den er i den gamle Hollandske eller Franske usle Smag. Det er et jammerlig Syn at see den fri natur saaledes forneben og vanskabt i Konstens Sørliv. Af de mange herlige Scener naturen tilbyder, er ikke en eneste benyttet. Til Fieldet som behersker den mest fortryllende Udsigt, er der ingen Opgang. Grotter er der ingen af, men i deres Sted Overflødighed af Stive Alleer, Pyramider og tusinde andre konstige Ting. Det gjelder gandske om denne ave hva Hirschfeld siger om de schweisserske, at det synes, som Konsten er desto tilbøierligere til at vanskabe Naturen, jo tydeligere denne selv har anvist Maaden,

hvorpaa den burde forskiønnes.” (Olufsen, 1791)

På tidspunktet hvor Olufsen skrev ned denne skildringen var hagen rundt 110 år gammel, og brevene vitner om at trendene for slike hageanlegg har endret seg mye i denne perioden. Samtidig, kan man hente annen viktig slutning ut fra brevene til denne økonomiforfatteren. I skildringen av hagens karakteristiske trekk, vitner det om

at hagen er bevart etter samme intensjon som da Gyldenløve anla den, hvor mange av hagens barokke elementer, som alleer og pyramideklipte busker, beskrives. Man kan med andre ord anta at hagen ble opprettholdt med det samme stiluttrykket frem til slutten av 1700-tallet.

Figur 3.10: Maleriet viser Larvik by rundt 1785. Landscapsperspektivet preges her også av den horisontale tredeligen med den grønne skogen og engen i bakgrunnen, bebyggelsen langs strandlinjen og selve fjorden nederst. I 1785 hadde den man bygget en forløper til Skottebrygga man i dag ser i stein. Kirka fikk spir i 1755. Selv om kartet forenkler landskaps situasjonen kan man se hovedtrekkene i landskapet som Olufsen beskriver.

1805-1821: Grevskapet avvikles

I 1805 kjøpes grevens eiendommer av den Dansk-norske kongen, som igjen selger det videre til private aktører i 1814 (Aske, 2013, s. 249). Rundt samme tid selger også Frederik Ahlefeldt Laurvig selve Herregården til en grosserer i Larvik ved navn Peder Bøckmann. I forbindelse med at Norge avstås til Sverige i 1814 blir eiendomsretten til bygrunnen veldig aktuell. Bygrunnen var en del av grevens gods som ble solgt til ulike private eiere. I 1821 kjøper byen bygrunnen og Herregårdstomta som blir innlemmet i de nye bygrensene. Samme år avvikles også Jarlsberg og Larvik grevskap og slås sammen til Jarlsberg og Larviks amt. Eierbyttene i grevskapets siste fase er noe av grunnen til at landskapssituasjonen i denne perioden er såpass godt dokumentert. Da kong Fredrik 6. kjøpte Fredrik Ahlefeldts gods, ble det bare to år senere bestemt at hele grevskapet skulle måles opp og kartlegges for å få oversikt over de nye eiendelene (Aenurd, 1993). Her ble eiendomsgrenser, innmark, utmark, gjerder, koller, veier og bekkeløp kartlagt med en feilmargin på 5 alen per 1000 alen, eller 0,5%.

Landskapet ved grevskapets slutt

Selv om kartene er tegnet i en periode der grevens innflytelse minker, er sporene etter grevskapstiden tydelige i kartene. Blant annet ser vi de tre jaktalleene opptegnet i Bøkeskogen. De tre alleene stråler ut fra en sentral plass midt i Bøkeskogen. Dette kan minne om de såkalte "gåsefot"-strukturene som

var vanlige i barokke hageanlegg (Sørensen, 2013, 31). Slike skogsalleer ble gjerne brukt for å jage opp dyr, og var vanlige i adelige jaktparker. Dette vitner om at det har vært en intensjon om å ta Bøkeskogen i bruk til jakt. Den alleen som strekker seg østover, fortsetter ut over engene på Nanset til den møter Nansetveien. Dette eksponerte partiet av alleen var beplantet med en allé av lokale grantrær. Man ser alleen tydelig markert i grevskapsmålingene (se figur 3.11). Praksisen med å hente lokale trær til alleer var ikke helt uvanlig. Fra grevens regnskap er det et eksempel hvor det skulle plantes en allé sør for Herregården. Til denne beordret greven at det skulle hentes inn 252 viltvoksende løvtrær fra nærområdene av blant annet or, bøk, lønn og rogn (Satsarkivet Kongsberg, 1696, bilag 150).

Andre eksempler på at greven hadde en intensjon om å bruke landskapet rundt byen til rekreasjonelle formål ser vi også i lysthusene som er tegnet inn i grevskapsmålingene. Det er tegnet inn tre lysthus: Ett på grensen mellom Bøkeskogen, ett på en høyde over Hammerdalen og et i Bøkeskogen. I tillegg vet vi fra regnskap at det ble bygget et lysthus ved Farriskilen av en innleid byggmester fra København i august 1756 (Statsarkivet Kongsberg, 1756, bilag 438). Det er uklart om dette i realiteten er et av de andre lysthusene, om det ikke er markert i kartet eller om det allerede var revet ved begynnelsen av 1800-tallet. Fra regnskapet skal det ha ligget ved Farrisvannet et sted mellom Farriskilen og Farrisvannet.

Herregårdshagen

Når det kommer til det sentrale hageanlegget, er informasjonen noe mer usikker i denne perioden. Siden slutten av 1800-tallet har grevskapet slitt med dårlig økonomi, og det er mulig at hagen ikke ble godt opprettholdt etter at greven solgte Herregården i 1805 (Aske, 2013, s. 248). I bykartet fra 1813 ser det også ut til at hagen gradvis går vekk fra å være en prydhage til å bli en forenklet produksjonshage. Parterrebeddene og kvarterstrukturen i hagen ser ikke ut til å opprettholdes, og alleen ned mot sjøen med kanalene rundt er det heller ikke noe spor etter. Bykartet gjengir samtidig ikke hagen

Figur 3.11: Granalleen over løkkene på Nanset

helt presist. Vi vet fra et senere bykart fra 1818 at hagen hadde alleer langs hovedaksene, og den ovale dammen i midten er fortsatt synlig i fotografier fra slutten av 1800-tallet (Aske, 2013, s. 251). Hagens formspråk og hovedelementer, for utenom parterrebeddene, var til stede også i grevskapets siste år. Etter at byen kjøpte

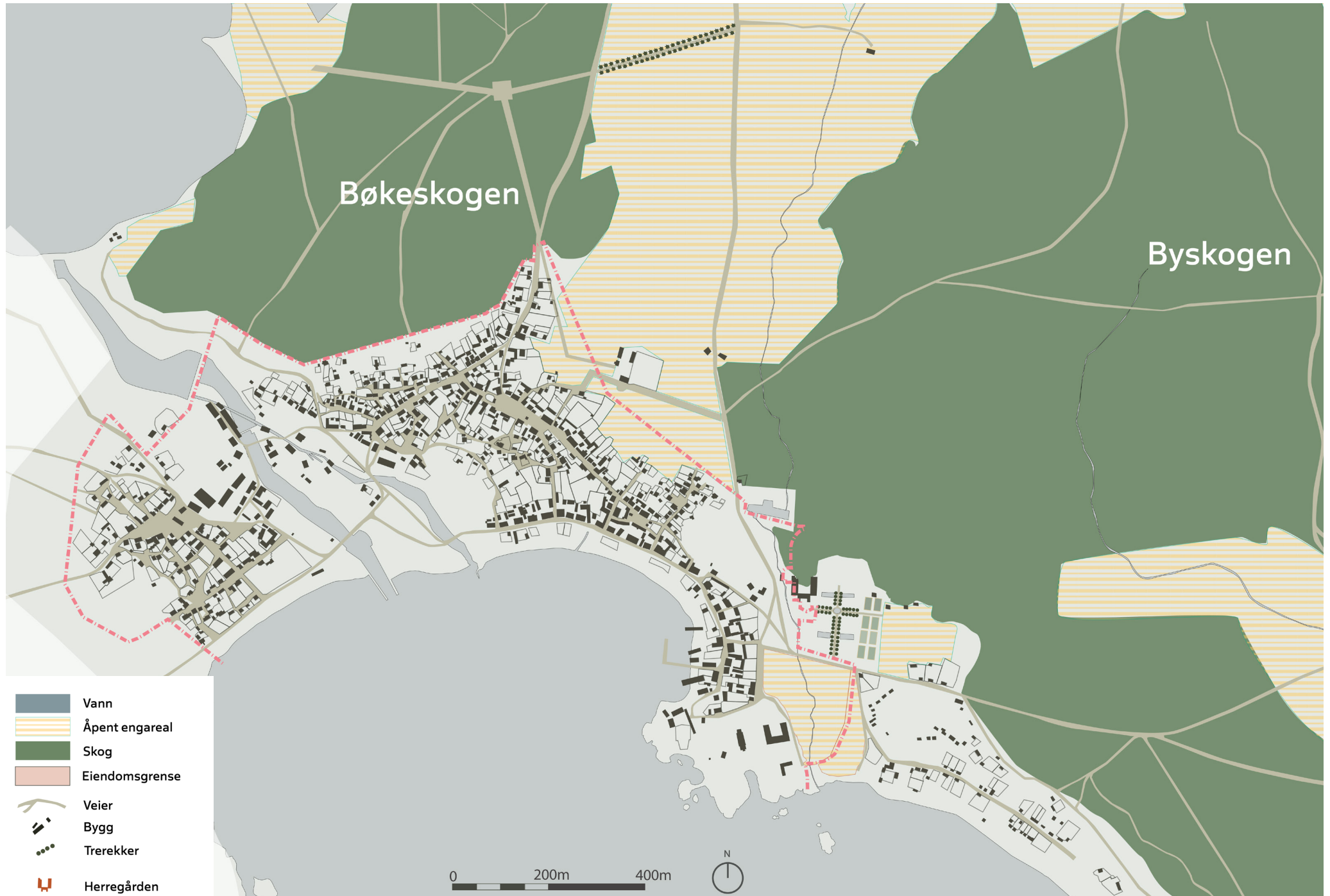
Figur 3.12: Tegning av Larvik fra ca. 1814. Tegningen viser en mann på tur opp i terrenget bak byen. Man får et innblikk av bebyggelsens uttrykk på denne tiden enkle trehus i en og to etasjer inngjerdet i bygårder med uthus og hager.

Herregården i 1821, ser vi derimot at det legges helt nye planer for Herregårdshagen.

Tolkningsplan 1813

Årstallet 1813 er valgt fordi det representerer herregårdslandskapet slik det så ut like før grevskapet ble oppløst. Det er også valgt basert på det tilgjengelige kartmaterialet og er basert på grevskapsmålinger fra 1811 og 1812 og et bykart over Larvik fra 1813. Selv om eiersituasjonen og maktstrukturene i byen er i rask endring i denne perioden er mange av herregårdslandskapetets karakteristikk intakte. Herregården med sitt symmetriske hageanlegg, byen med sine småhus i et belte langs fjorden. Det forskjønnede omlandet, med alleer, enger, og park-aktige skoger ligger som et belte rundt Herregården og byen. I tolkningsplanen ser man også tydelig alleene gjennom bøkeskogen, og granalleen som forbinder Bøkeskogen og Nansetveien. Selv om det har skjedd endringer der enkelte strukturer er fjernet og nye har kommet til, er den landskapssituasjonen fortsatt ganske uendret. Derfor kan vi snakke om ett helhetlig herregårdslandskap gjennom

Figur 3.13: Tolkningsplan 1813

1821-1884: Jernbanens inntog

Rundt 50 år etter kommunen har kjøpt opp Herregården har hagetomta blitt oppdelt for å dekke kommunens ulike behov til sosiale funksjoner. Den søndre enden av Herregårdstomta er det i 1884 både fengsel, fattighus og skolebygg. Selve Herregården ble tatt i bruk som rådhus, teater og skolebygg. Fattighuset var det første bygget som ble oppført i den gamle parterrehagen, og dakommunen vedtok en plan i 1858 som regulerte resten av tomta til andre formål skjøt utbyggingen fart. I de 20 årene fra 1821 til fattighuset ble bygget ble hagen opprettholdt som en offentlig park for byens borgere der «enhver af Byens Indvaanere saavelsom Fræmmede har om Dagen frii Adgang til Haugen [Hagen]» (Aske, 2013, s. 250). Med kommunen som eiere fikk altså hagen en helt ny funksjon og med det en ny bruk. Den lukkede hagen som var skjermet med plankegjerd på nesten to meter, skulle nå være tilgjengelig for alle byens borgere, mens den nordre delen av hagen ble brukt som privat gartneri (Aske, 2013, s. 250). Samtidig ble løkkene, engene og skogene rundt Herregården skilt ut fra Herregårdstomta (Aske, 2013, s. 252). Fortsatt er den nordre delen av hagen synlig i flere tiår fremover. Ut fra fotografier fra slutten av 1870- og 80-årene ser vi fortsatt at frukttrær, dammer og en form for midtakse er synlig i hagen (se figur 3.13). Det samme gjelder deler av kjøkkenhagen. Herregårdsdammen og herregårdsbekken går også for det meste i det fri like etter jernbanen

bygges over løkken sør for Herregården.

Modernisering og byvekst

Det økte behovet for sosiale institusjoner henger også sammen med en generell vekst i folketallet utover 1800-tallet. På kartene ser man at tomtene i randsonene rundt den eksisterende bebyggelsen skilles ut i kvartaler for å gi plass til flere boliger. Dette gjelder på engene nordover langs Greveveien (Nansetveien) og Gamle Kongevei, og utenfor forstedene på Torstrand og Langestrand. Bebyggelsen i de nye områdene er for det av meste av en forstandsmessig karakter med småhus og tilhørende hager. Denne

kvartalsoppdelingen bryter med det eldre gatemønsteret som har en mer vilkårlig oppbygning, organisert bredere hovedgater og smale streder mellom husene. På denne tiden er fortsatt de fleste gatene ikke steinlagte. Veiene består av pakket jord, sand og grus drenerte med grøfter lagt med rennesteiner. Disse gatene kunne bli ganske gjørmete og lite fremkommelige når det var vått i været (se figur 3.16). Kvartalsoppdelingen av Herregårdstomta i bykartet fra 1884 er antakelig bare en tentativ plan, og ikke en faktisk gatestruktur.

Jernbanen og anleggelsen av to nye moderne brygger, Dampskipsbryggen og «Den nye Brygge» medfører at mye av båttrafikken flyttes

Figur 3.14: Utsikt over Torstrand med Herregården og hagen i frogrunnen (ca. 1880). Fattighus, fengsel og skolebygg er bygget i sørenden av hagetomta. Fortsatt er viktige strukturer i hagen synlige som midtaksen, den runde fortenedammen og enkelte av de kvadratiske vannspeilene.

nærmere Farriselva og industrien, og sjøfronten får et helt annet uttrykk (se figur 3.15). Før jernbanen ble bygget var havnefronten en jevn strandlinje hvor flere av bygårdene i Storgata hadde inngjerdede hager med frukttrær, busker og urter. Disse hagene er fortsatt synlige i fotografier fra før jernbanen ble bygget (se figur 3.17). Jernbanen krysser også over løkken sør for Herregården, og blir sammen med fengsel, fattighus og skoler en visuell og fysisk barriere mellom Herregården og fjorden.

En siste viktig begivenhet som hadde mye å si for den videre utviklingen av byen fant sted 28. januar 1884. Da brant et stort parti av sentrum langs Kongegata og på Fritsøbakken ned. Brannens ødeleggelser er tegnet inn i bykartet fra 1884. Etter brannen ble den påvirkede delen av byen bygd opp etter en kvartalsstruktur. Den gjenkjennelige trekanten som oppstod i møtet mellom Øvre Torggate, Kongens Gate og Torgstredet ble dermed sanert, og måtte bygges opp på nytt.

Figur 3.16: Kongegata rundt 1860. Bare fortauene langs husene er steinlagt.

Figur 3.15: Utdrag fra bykartet fra 1884. I forbindelse med byggingen av jernbanen fylles sjøfronten i byen ut. Hagene som hørte til husene i Storgata blir dermed fjernet og strandkanten forsvinner til fordel for den utfylte kaia.

Figur 3.17: Foto over Indre havn fra før jernbanen ble bygget. Storgata følger strandlinja med hus på oversiden og innjerdede haget på nedsiden. Her ser man også bryggehusene på Skottebrygga.

Tolkningsplan 1884

Drøyt 60 år etter at grevskapet ble oppløst ser man en ny bruk og flere nye strukturer i landskapet. Bygrensene er utvidet og Larvik by er i sterk vekst. Samtidig ser vi at arealene rundt byen gradvis får nye bruksområder og funksjoner for innbyggerne. Bøkeskogen er anlagt med nye turstier og en ny festplass i årene etter grevskapstiden, som vitner om at innbyggerne i økende grad tok Bøkeskogen i bruk som bypark. Festplassen ble brukt til festlige tilstelninger for Larviks innbyggere og ble et samlingspunkt for 17. mai-feiringer fra 1840-årene (Larvik kommune, 2018). Det samme kan sies om Herregårdens tidligere private hageanlegg som i økende grad er blitt en del av bystrukturen. Flere interesser lever nå ved siden av hverandre: Man har et gartneri, en offentlig park og offentlige institusjoner som i økende grad bygges på tomte. På den annen side er noen nøkkelstrukturer fortsatt intakte deler av hagen er fortsatt synlige, og omlandet rundt byen er enda ganske intakt, med løkker og skog.

Figur 3.18: Tolkningsplan 1884

1884-1927: Herregårdshagen bygges ned

Mellom 1902 og 1918 bygges de siste restene av parterrehagen ned. På den nordre delen av parterrehagen er det bygget to nye skoler: Larvik høiere Almenskole og Larvik Folkeskole. Torstrand kirkegård og Christian Fredriks vei har blitt anlagt over den gamle kjøkkenhagen, og gartnerboligen ved mesterfjellet er blitt revet. Vi ser dette tydelig i bykartet fra 1927 (se figur 3.18). Situasjonen på Herregårdstomta er med det ganske lik den vi ser i dag.

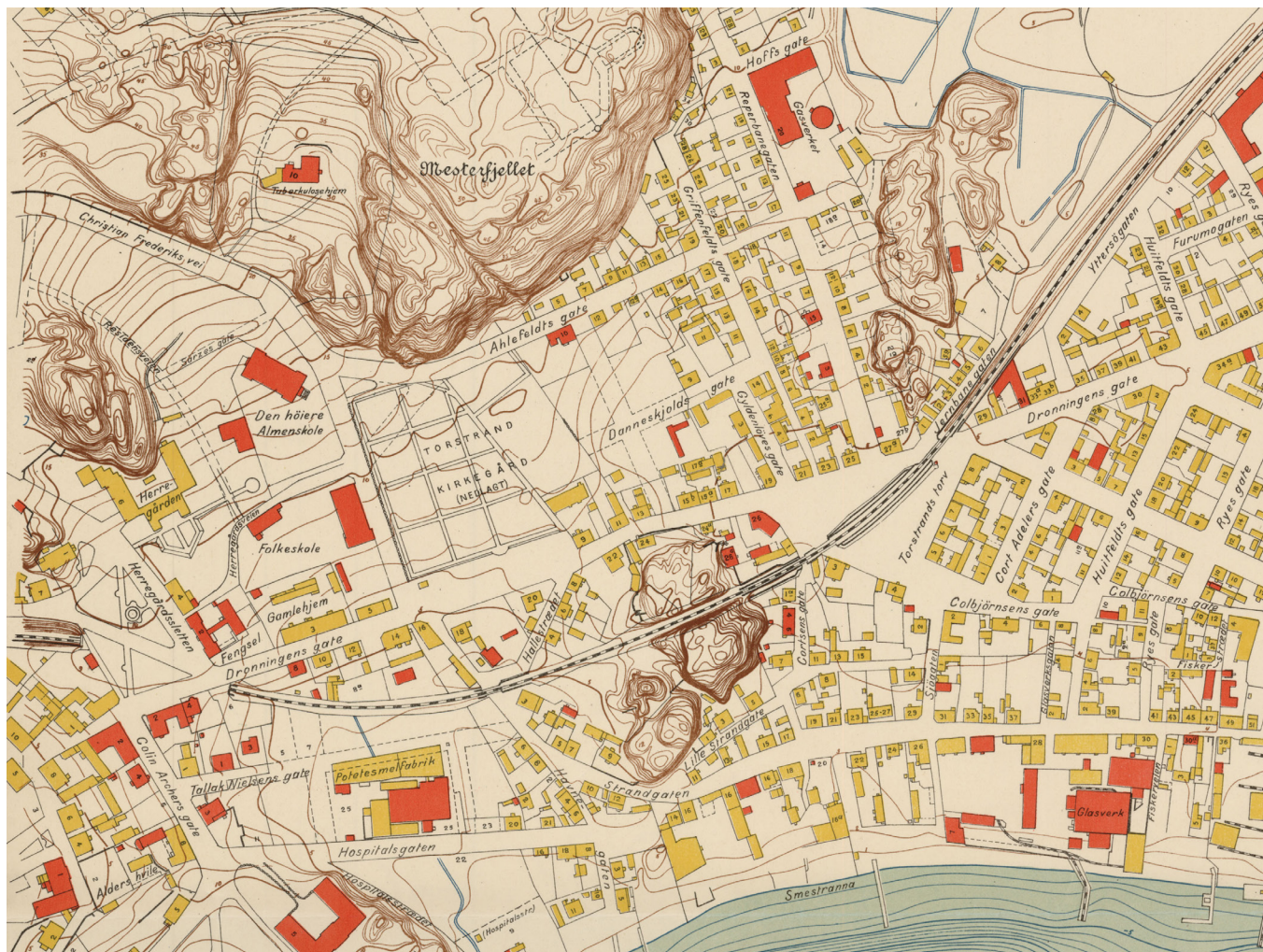
Herregårdsdammen og den spisse terrassen der bastionhagen lå, er de eneste bitene av hageanlegget som fortsatt er synlige i bykartet. Herregårdsdammen vil bli fylt igjen seks år senere i 1933 (se figur 3.20). Vi vet at dammen ble tatt i bruk av Larviks befolkning etter at grevskapet ble oppløst. Det ble skåret is på dammen og den ble tatt i bruk som skøytebane slik en journalist fra Jarlsberg og Larviks Amt tidene skildrer med i idylliske scener:

Da Isen er tyk og blank som et Speil, benytter en Mængde Barn denne prægtige Skøjtebane saalenge Adgang gives. For at gjøre det tilgavns festeligt havde Disponent Heyerdahl (faren til eventyren Thor Heyerdal [red. anm.]) igaar ladet strække Snorer rundt hele Dammen og hængt op en Mængde koulørte Lygter, som dannede en straalende Ramme om det friske Vinterbillede. Ude paa Isen var det tillige reist endel Stænger, hvorpaa de staseligste af Lygterne hang.

Ved 5 Tiden tændtes Lysene, men ved 7 Tiden maatte de atter slukkes, for da overtog den store, klare Maane hele Belysningen alene.

Det er ikke usannsynligt at det samme smukke Arrangement ved Hr. Heyerdahls Velvilje

vil blive gjentaget i morgen, men saa er det desværre ogsaa Slut med Herligheden – for da skal Isen skjæres. (Jarlsberg og Larviks amt tidene, 1904)

Figur 3.19: Parterrehagen og enda sør for Herregården er nå bygd mer eller mindra ned, og kontakten med sjøen er dermed brutt.

Figur 3.20: Flyfoto fra 1936. Den nylig gjenfylte Herregårdsdammen er synlig til venstre i bildet. Torstrand og Mesterfjellet skole er også litt bygget og har stått her i nesten 20 år da bildet ble tatt. Legg også merke til jernbanen og det oppstykkete gatepartiet. Storgata fortsetter rett frem, der den tidligere har svinget til høyre ut mot Tollerodden. Utbyggingen inn i Byskogen er godt i gang, men fortsatt er mye av skogen godt synlig i bakrunnen av bildet.

Byutvidelse

Hvis man løfter blikket ser man også at byen har vokst betydelig siden forrige bykart fra 1884. Utbyggingen følger i all hovedsak kvartalsmønstre, og særlig engene på Nanset og de skogkledde slettene på Torstrand er bygd ned. Den delen av sentrum som brant ned i 1884, er også gjenoppbygd med nytt gatemønster. Selv om løkkene i et økende tempo må vike

for byens utvidelser står fortsatt de to store byskogene: Bøkeskogen og Byskogen ganske intakt. Selv om det i bykartet er planlagt videre utbygging inn i Byskogen.

Tolkningsplan 1927

Årstallet er valg fordi det samsvarer med tilgjengelig bykart og fordi det gir et bilde av hvor mye herregårdslandskapet har endret seg på over 100 år. Bygrensen er utvidet til å ta med stadig større deler av omlandet, blant annet Bøkeskogen, og det foregår en voldsom utbygging av byen. Fortsatt er deler av Byskogen og løkkene på Nanset bevart, men dette vil ikke vare lenge. Herregårdshagen blir også fullstendig bygget ned i denne perioden.

Figur 3.21: Tolkningsplan 1927

1927-i dag

De viktigste utviklingstrekkene for herregårdslandskapet fra 1927 frem til i dag er en gradvis forringelse til fordel for byutvidelser. Larviks administrative grenser øker flere ganger gjennom perioden. Byskogen står eksempelvis i dag kun igjen som noen få skogklede koller inni mellom hus og gater og det som var av park-aktig skog er mer eller mindre bygget ned. Løkkene på Nanset er også erstattet med bebyggelse. Vi ser utviklingen i flyfoto fra 1956 og 2021 (til venstre).

Figur 3.22 (øverst) Flyfoto over Larvik fra 1956. Her ser man tydelig hvordan Nanset og Byskogen er i ferd med å bygges helt ut og ned.

Figur 3.23: (nederst) Dagens situasjon. Løkkene er blitt boligområde, og av Byskogen står det kun igjen noen spredte tredekte koller i terrenget.

1688 - Ved grevskapets begynnelse

Herregården og hagen bygges i barokk stil. Gyldenløve regulerer at bare de som bor på Nanset har rett til å drive med handel. Engene og skogene brukes som ressurser av befolkningen.

1884 - Jernbanens inntog

Herregården er kjøpt opp av byen. Offentlig park og grartneri i hagen. Byen utvides i og tomter legges ut i kvartaler utenfor den gamle bykjernen. Jernbanen fører med seg utfylling av havnefronten.

1813 - Mot slutten av grevskapet

Omlandet er forskjønet gjennom intensiv bruk og grevens tiltak. Lysthus og alleer, parkaktige skoger og løkker med steingjerder preger landskapet rundt byen. De viktigste strukturene i hagen er også intakte.

1927 - Herregårdshagen bygges ned

Skoler bygges på siste rest av Herregårdshagen. Byens grenser er ytterligere utvidet og omlandet er i ferd med å bygges ut. Herregårdsdammen fylles igjen 6 år senere.

3.3 Herregårdslandskapets elementer

Arbeidet med å definere herregårdslandskapet er strukturert i tre landskapskategorier. Disse kategoriene er ment å både fange opp landskapets fysiske og funksjonelle elementer.

Strukturer – brukes om landskapets fysiske elementer og hvordan de står i forhold til hverandre. Dette innebærer både bygde, opparbeidede og naturlige strukturer. Eksempler på strukturer kan være: Vannveier, landformer, grøntområder, trekker, og bygninger.

Sammenhenger - handler om strukturers plassering i forhold til hverandre, organisering og intensjon i landskapet. For eksempel, siktlinjen mellom Herregården og sjøen, formspråket i Herregårdshagen, inndelingen av Larviks bydeler med bestemte formål eller det veiene binder sammen.

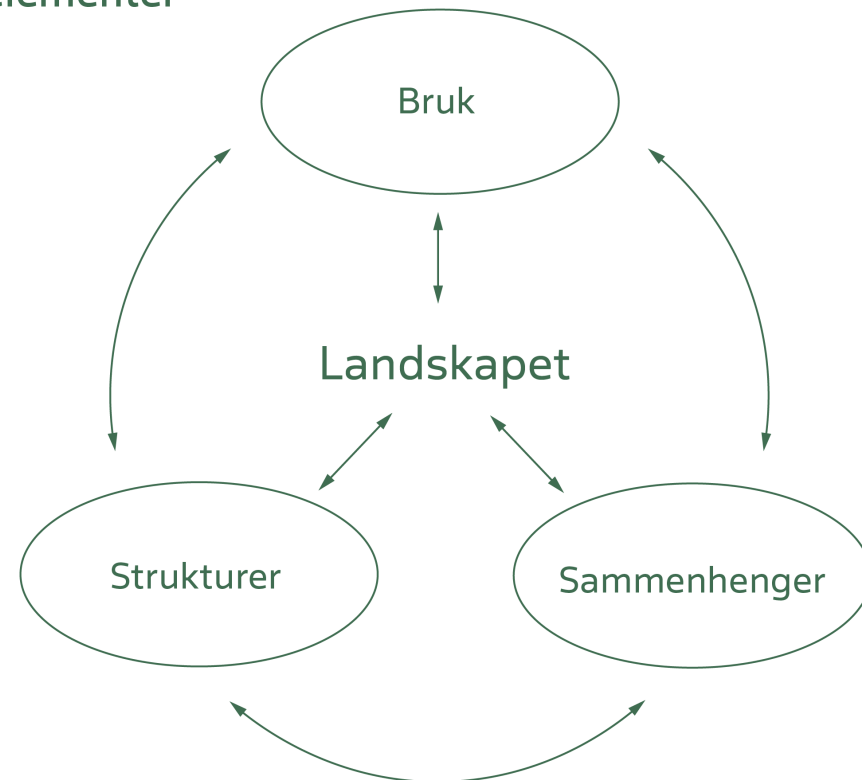
Bruk - handler om de ulike former for aktivitet som former eller kan sies å være en del av landskapet. Dermed kan man snakke om bruk som en prosess som endrer landskapet, og bruk som et landskapselement. For eksempel, en vei med mennesker som ferdes på den er en del av

veiens landskap. På den annen side er hugst, planting og vedlikehold eksempler på aktiviteter som er med på å endre landskapet.

I det følgende vil vi se hvordan sammenhenger, bruk og strukturer sammen danner et komplekst herregårdslandskap. Disse tre kategoriene av landskapselementer virker

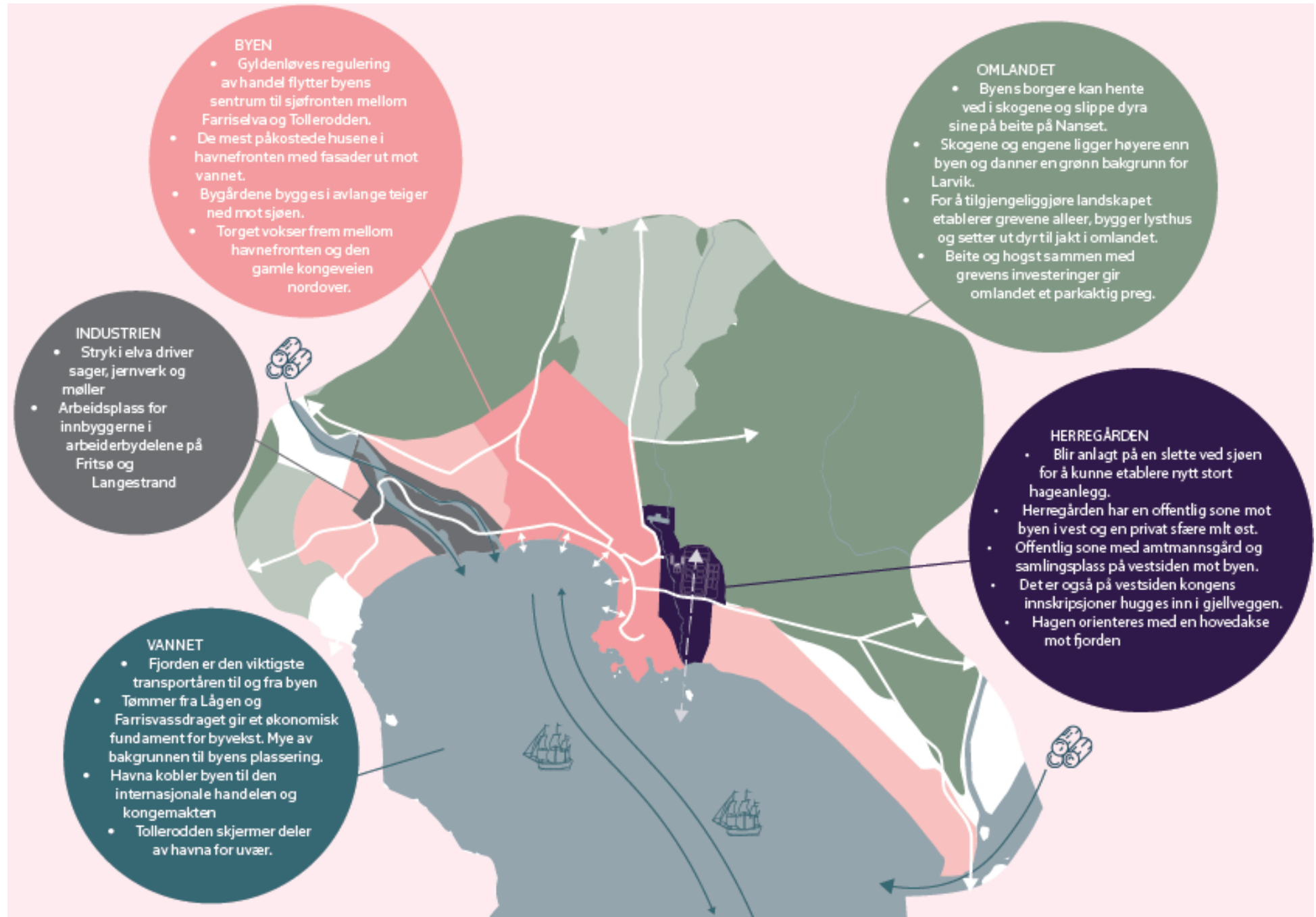
sammen for å gi landskapet sitt karakteristiske uttrykk.

Landskapets elementer

Figur 3.24: I denne oppgaven er landskapets bestanddeler, eller elementer, inndelt i tre kategorier som sammen utgjør landskapet. I modellen henger kategoriene tett sammen med hverandre og påvirker hverandre gjensidig.

SAMMENHENGER

Figur 3.25: Sammenhengene i herregårdslandskapet

Sammenhenger

Sammenhengene er i denne analysen inndelt i ulike tematiske soner, etter hva slags funksjon delene av landskapet har hatt. Disse tematiske sonene er alle del av det samme herregårdslandskapet, de er deler av landskapet med en gitt funksjon som kan være synlig eller ikke synlig i landskapet.

Vannet og fjorden er på mange måter den viktigste premissgiveren for herregårdslandskapets organisering. Elveløpene var viktige for å transportere tømmer ut til fjorden for eksport til utlandet, og strykene i Farriselva gjorde det mulig å drive sager og jernverk. På denne måten ble elvemunningene viktige punkt for aktivitet, og har vært med å diktere byens plassering mellom disse to løpene og Gyldenløves beslutning om å legge Herregården og senter for det nye grevskapet sitt akkurat her.

Fjorden er også den viktigste innfarten for handelen med utlandet. Man ser hvordan orienterer seg etter vannlinjen og storgata følger strandlinjen. Byens plassering handler også om et ønske om å kontrollere denne handelen, og «den egentlige» byens avgrensing og Herregårdens grenser følger gamle eiendomsgrensene for gårdene.

Herregården fungerte både som en privat residens og et offentlig anlegg. Dette kan man se Herregårdens arrangering der anlegget er inndelt i en offentlig og en privat sfære. På

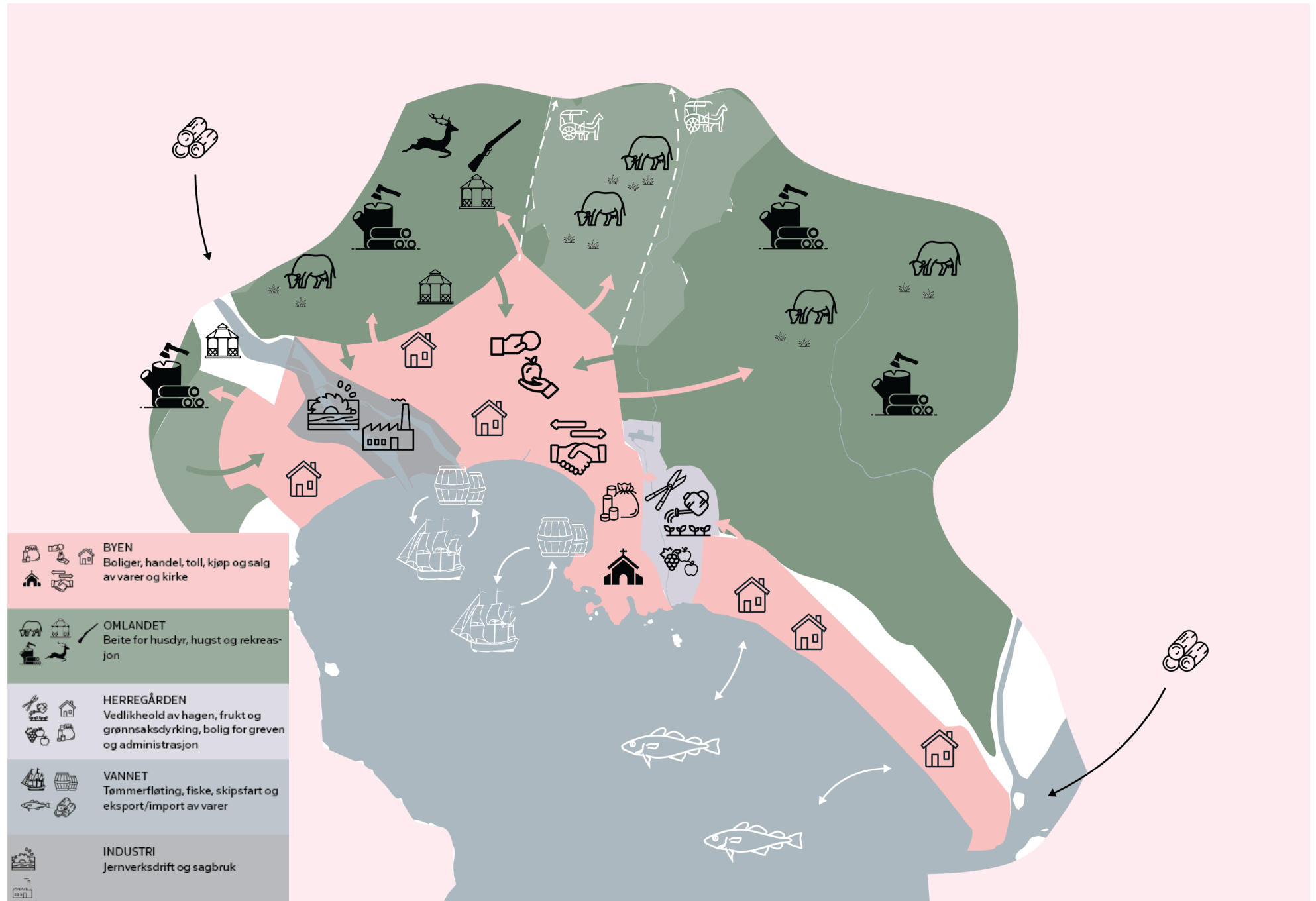
den vestre og formelle siden av Herregården lå Amtmannsgården og hovedadkomsten fra byen, mens på Herregårdens østre og private siden ligger det inngjerdede hageanlegget. Herregården var også visuelt adskilt fra byen med en alle i vest, som markerte starten på herregårdsanlegget og en avstand til selve byen.

Herregårdens plassering i landskapet har også fungert som et symbol på makt og kontroll. Hagen er organisert etter en midtakse som leder ut i fjorden, og handelsskuter fra rundt om i verden har måttet passere dette anlegget på vei inn til havneanlegget på vestsiden av Tollerodden. De gjeveste tomtene og flotteste boligene var plassert lengst mot øst langs hovedveiene (dagens Storgate og Prinsegata) (Krohn-Holm, 1971). Viktige funksjoner som Larvik kirke og den gamle Tollboden var plassert på Tollerodden like ved Herregården. To av byens viktigste ferdselsårer møttes også like utenfor Herregården. Parterrehagens største port i sørenden av hagen, kunne åpnes ut mot dagens Dronningens gate, som var hovedveien mellom Tjølling og Larvik. Slik har tilreisende både til lands og til havs kunnet se Herregårdshagen, og i overdådigheten som har preget hageanlegget med fontener og symmetri (Hvinden-Haug, 2013 s. 239).

Omlandets uttrykk i grevskapstiden med løkker, beiteenger og parkaktige skogsalmenninger er et resultat av å være byens randsone. Innbyggerne under grevskapstiden hadde andre behov og forutsetninger enn vi har i

dag. De fleste bygårdene var i praksis små gårdsanlegg ikke bare i navnet, men også i praksis, og matauk og sanking av ressurser som ved og tømmer var viktig for byens innbyggere. Samtidig er omlandet rundt byen regulert av grevene. Deres intensjon om å ta landskapet i bruk til ulike rekreasjonelle sammenhenger som jakt eller nære turmål gjør at omlandet også får flere elementer som er særegent for herregårdslandskapet, som lysthus og alleer.

BRUK

Figur 3.26: Buken av herregårdslandskapet

Bruk

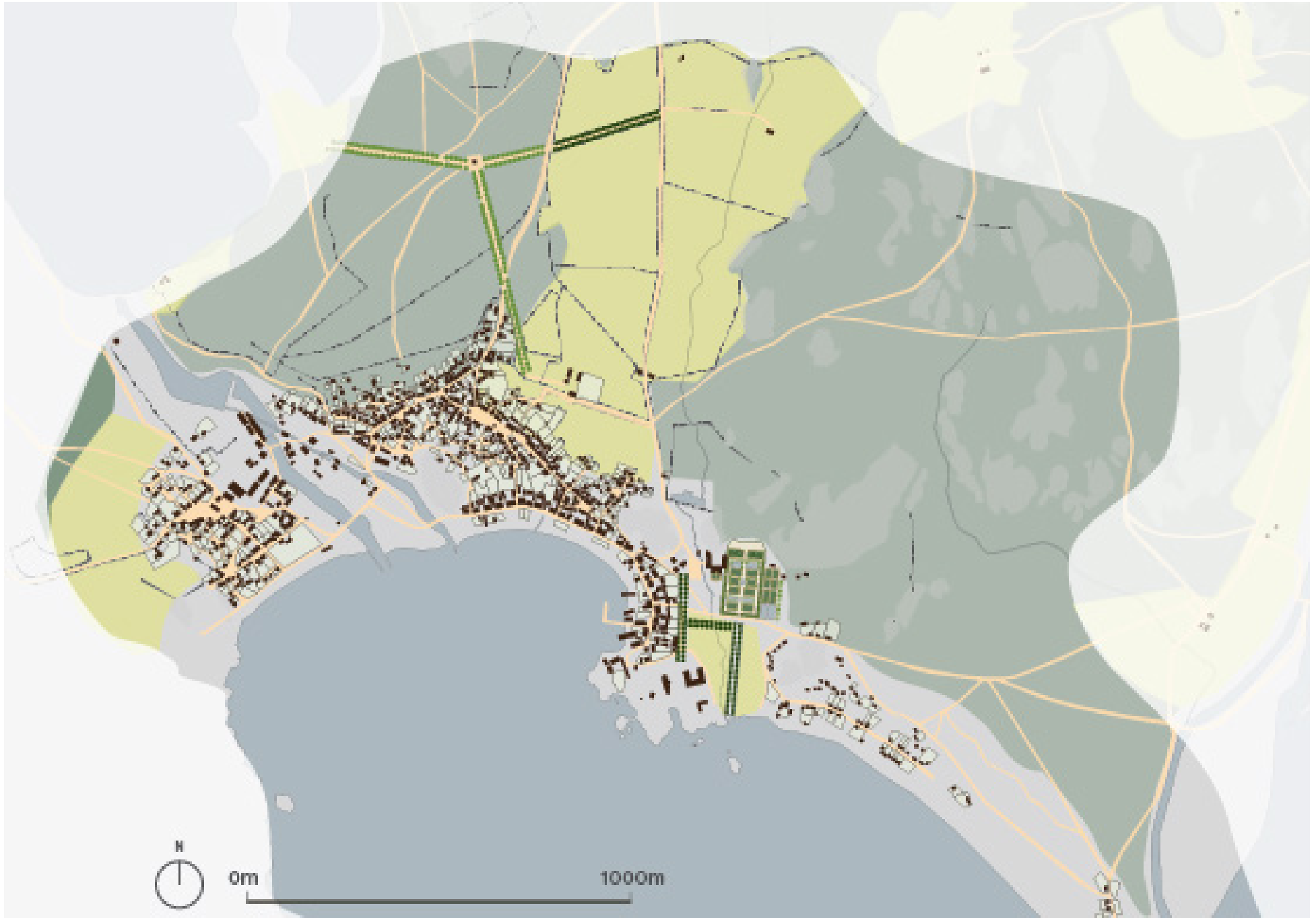
Herregårdslandskapet er like mye et resultat av utallige menneskers arbeid og gjøremål som det er av de naturgitte forutsetningene. Hugst og beite i omlandet har holdt plantenes vekst i sjakk og vært med på å holde landskapet i en tilstand preget av åpne enger og luftige skoger ryddet for kratt og busker.

Tømmerfløting og industrivirksomheten har på sin side formet landskapet i Hammerdalen og rundt og langs sjøkanten hvor tømmer tidvis kan ha dekket mesteparten av elveutløpene.

Handelsprivilegiene «den egentlige byen» har gjort at byens største hus og flere institusjoner var samlet rundt havna og sjøfronten. I tillegg har aktiviteten på fjorden med handelsskip og fiskebåter vært en naturlig del av herregårdslandskapet, og gjort kontakten med omverdenen og kongemakten i Danmark synlig. Behovet for trekull førte til mye hugst i samtiden og

Hagens stramme opprettholdelse og har også vært et resultat av enormt mye arbeid. Dette arbeidet har til dels vært utført av Larviks innbyggere som pliktarbeid. Den arbeidsintensive opprettholdelsen av anlegget er også noe av attraksjonen ved anlegget, og hageanlegget med sine gartnere og mange arbeidere har også opparbeide mye ekspertise innen dette feltet for å kunne holde anlegget ved hevd.

STRUKTURER

Figur 3.27: Strukturer i landskapet

Strukturer

Når vi til slutt skal beskrive herregårdslandskapetets strukturer kan man begynne med selve terrenget. Skålformen som dannes i bunnen av Larviksfjorden fra Tollerodden til Langestrand er med på å forme mye av byens utseende. Fra fjorden får man en horisontal tredeling med vannet i forgrunnen, byen i mellomgrunnen og engene og skogene i bakgrunnen. Dette danner et motiv som man ser igjen i flere av tegningene og maleriene av Larvik fra grevskapstiden.

Herregårdslandskapet er også et ordnet landskap: Dekket med et nettverk av veier, gjerder og alleer. Området rundt Herregården har de mest intensivt skjøttede strukturene med gjerder, klypte hekker, formklypte busker, dammer, kanaler og fontener. Disse elementene med sitt rigide og symmetriske formuttrykk er lett gjenkjennelige strukturer i herregårdlandskapet.

Herregårdslandskapet i Larvik er et kultivert landskap. Omlandet preges av parkaktige beiteskoger med store trær og lav vegetasjon i feltsjiktet, og en langstrakt eng inndelt i mindre partier av enkelte inngjerdede veier og andre gjerder av tre og stein. Rundt byen var det også mange rette alleer mellom ulike punkter i landskapet: På Nanset inn i Bøkeskogen, fra byen og inn i Bøkeskogen, fra byen over til Fritsø-engen og Farrisvannet, Nordover fra kirka, og som en forlengelse av parterrehagens midtakse. I tillegg har byen med sine små

og store bygårder. Noen med takstein andre med torv, plankegjerder, uthus og hager vært karakteristisk for landskapet rundt Herregården.

Herregårdslandskapetets karakter i Larvik

Det som gjør herregårdlandskapet i Larvik spesielt, er hvordan byen omlandet og herregårdsanlegget sammen utgjør en helhet. Herregården i Larvik er til forskjell fra andre norske herregårder plassert i skjæringspunktet mellom byen og landet rundt, og den er ikke direkte koblet til landbruket. Byens aktiviteter med handel og industri, var mye av det som gjorde Larvik interessant som grevskap. Herregårdens plassering ved sjøen og i tett tilknytning til bystrukturen er et uttrykk for dette.

Videre kjennetegnes landskapet av at byen og Herregården rammes inn av et kultivert omland med parkaktige kvaliteter. Der aktiviteten til byens innbyggere på den ene siden, og grevens aktiviteter og investeringer i landskapet sammen er med å danne et forskjønnet landskap, med luftige skoger, og inngjerdede enger og løkker. Denne tredelingen: Byen ved fjorden med handelsvirksomhet og bygårder i tømmer, Herregården med sitt praktfulle parkanlegg i symmetriske og rette formspråk og det forskjønnede grønne omlandet med enger, skog, alleer og gjerder, som til sammen utgjør Larviks herregårdslandskap.

Figur 3.28: Tolkning av herregårdslandskapet i Larvik. De ulike karakteristiske landskapselementene er satt sammen for å gi et helhetlig inntrykk av herregårdslandskapets uttrykk i Larvik.

Hva gjenstår av Herregårdslandskapet?

Mye av Herregårdslandskapet har gått tapt i løpet av de over 200 årene som har gått siden grevskapet ble oppløst. Noe av det mest påfallende er utbyggingen som har foregått i Byskogen mot øst. I dag er det bare noen få koller som står igjen av dette skogsområdet. Bøkeskogen derimot er ganske godt bevart. I skogen finner man også restene etter jaktalléene som ble anlagt av Gyldenløve. Den vestre alléen som gikk over engene på nanset som en inngjerdet gran-allé er derimot blitt flyttet for å gjøre plass til Lovisenlundbanen.

Samme utvikling breger også mange av engene som omkranset byen. De innhegnede engene på Nanset, med steingjerder og beitende husdyr har måttet vike for fortadsutbyggingen som foregikk fra slutten av 1800-tallet fremtil i dag.

Ved siden av skog og enger, er det også påfallende hvordan så av vannelementene også har gått tapt. Vannspeielene, fontene, kanalene, Herregårdsdammen og Nansetbekken er ikke lenger synlige i landskapet. Samtidig har det også skjedd mye i havnefronten, hvor kaianlegg, brygger og utfyllinger har endret mye av måten byen møter vannet på. Bebyggelsen som har kommet opp på engen der alléen som fulgte hagens midtakse ledet ut til sjøen, har gjort Herregården mindre synlig fra fjorden og samtidig gjort fjorden mindre synlig fra Herregården.

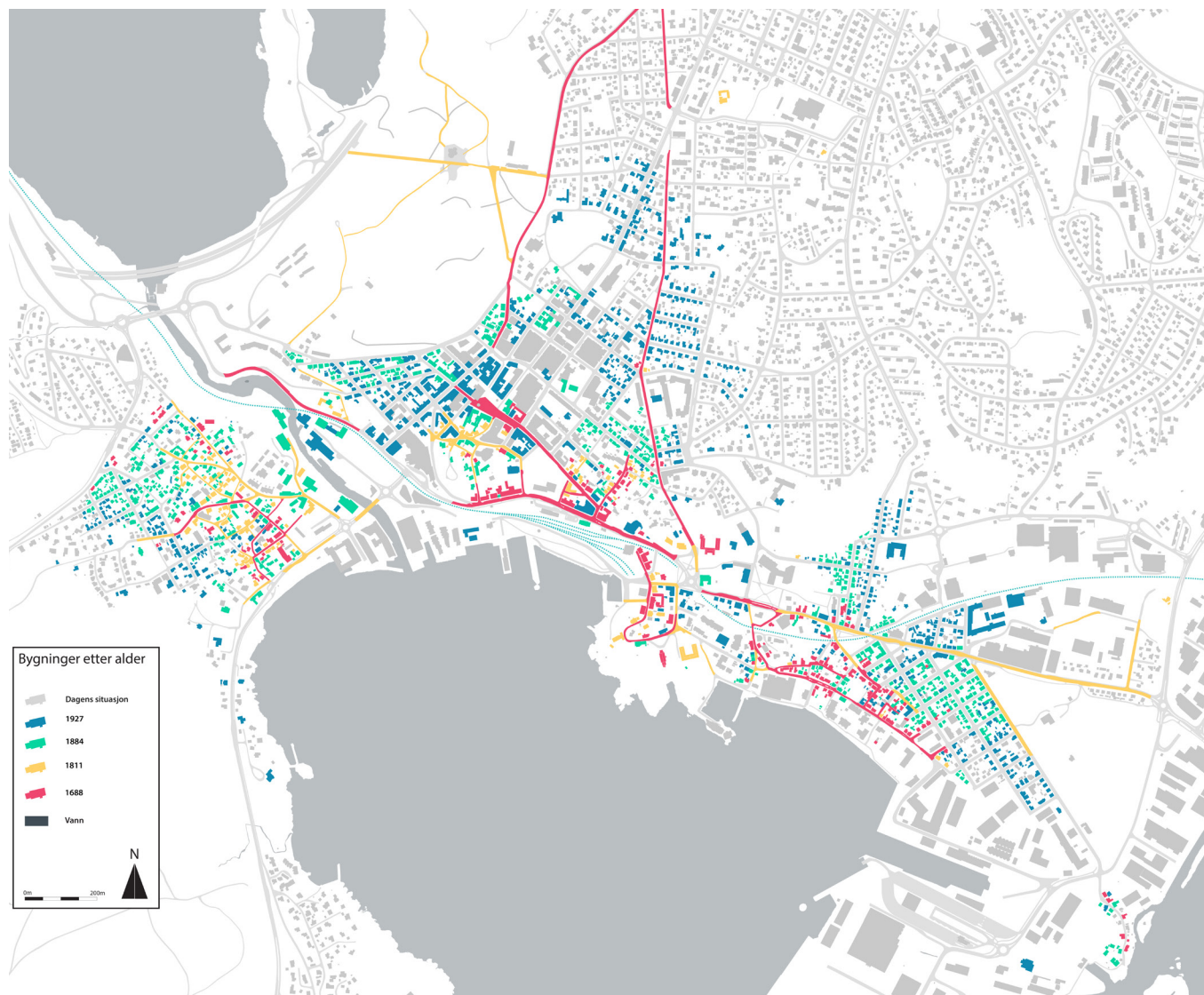
Figur 3.29: Dagens situasjon med skogsarealer i byen. Byskogen står bare igjen som enkelte skogkledde koller i bebyggelsen Herregården er markert i rødt..

Hvis man ser nærmere på de bygde strukturene i bebyggelsen, ser vi at de elste delene av byen ligger nærmest sjøen: På Torstrand og Langstrand i tillegg til langs Storgata i sentrum. Storgata var også byens hovedgate

i Grevskapstiden og var der byens mest innflytelsesrike mennesker bosatte seg. Det er også et par monumentale bygg - utenom Herregården som skriver seg til grevskapstiden. Den gamle tollboden, Larvik kirke og Larvik

hospital på Tollerodden. Diagrammet viser også tydelig hvilken effekt bybrannene har hatt på byen. Særlig bybrannene i 1884 og 1902, der mesteparten av sentrum fra Torget og nedover Fritsøbakken brant ned. Det er også i dette området man finner den mest moderne bebyggelsen i sentrum, og et nyere gatenett.

Noen av de viktigste gateløpene fra grevskapstiden er bevart i sitt originale løp - mer eller mindre. Greveveien og Gamle Kongevei var to av de viktigste ferdelsrutene nordover fra byen. Storgata er også ganske inntakt, med unntak av et parti det gata møter jernbanen hvor den brytes og bytter navn til Kirkestedet på Tollerodden. Selve gata var imidlertid en sammenhengende gate frem til jernbanen ble bygget i 1882.

Figur 3.30: Diagrammet viser alder på bygg og gater i Larvik i dag. Diagrammet er basert på det historiske kartmaterialet. Gater og bygg fra etter 1927 vises i grått. Legg merke til vestre del av sentrum som brant ned, der mesteparten av bebyggelsen er fra etter bybrannen i 1884.

Del 4

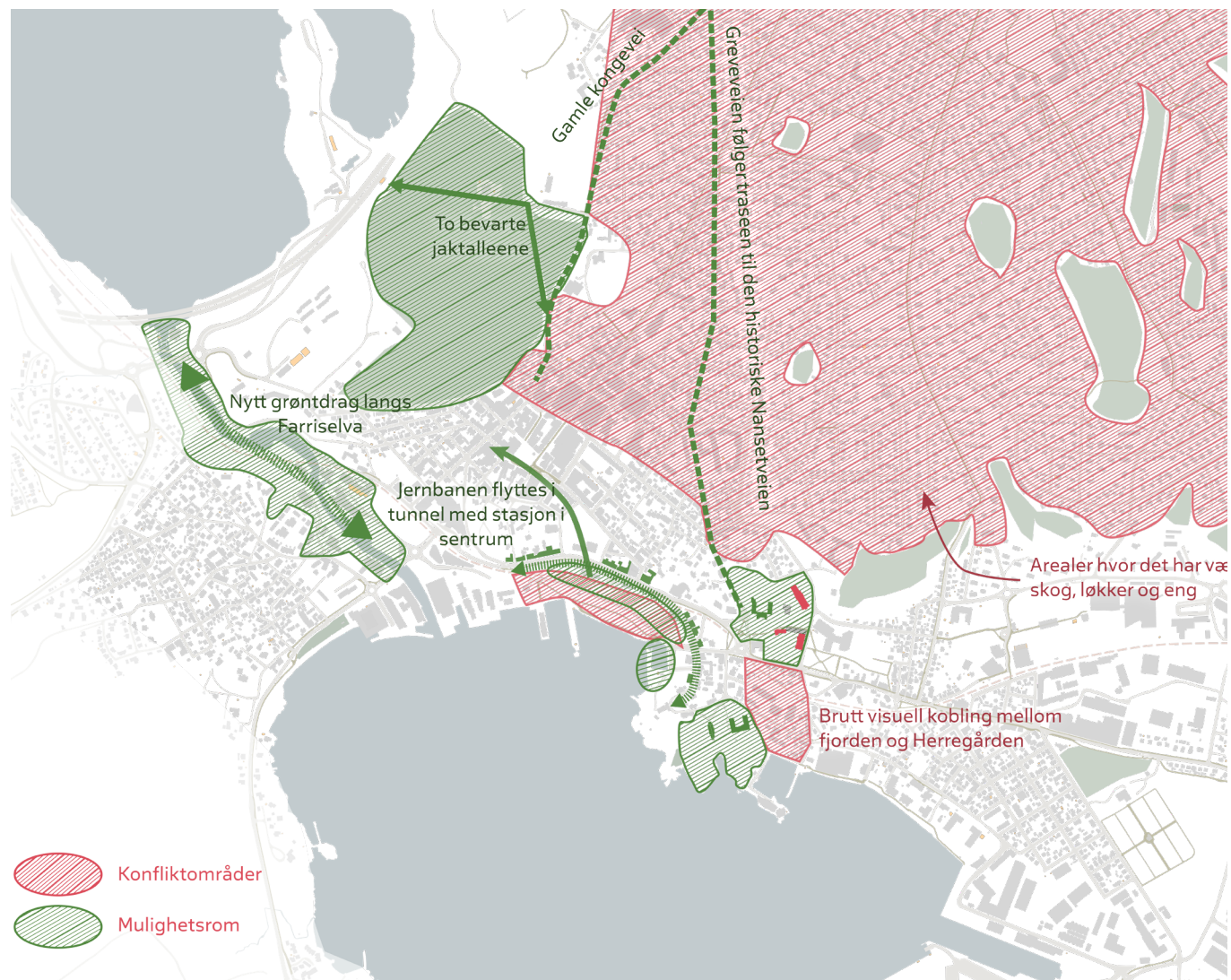
- forslag, konflikter og
muligheter

4.1 Muligheter og konflikter for vitalisering

Konflikter

Mye av det historiske herregårdslandskapet har forsvunnet. Dette skyldes blant annet at prosessene og forutsetningene som skapte Larviks herregårdslandskap har endret seg. Mindre behov for matauk gjennom husdyrhold og hagedyrking, og mindre behov for å sanke naturens ressurser har gjort at omlandet rundt Larvik har en helt annen funksjon i dag enn det hadde under grevskapstiden. Etter at grevskapet ble oppløst prioriterte man behovet for nye boliger til en voksende befolkning over muligheten til å hente ressurser fra omlandet rundt byen. Dagens bebyggelse og den endrede bruken av landskapet er dermed de største og mest åpenbare hindrene for å vitalisere herregårdslandskapet i Larvik.

I forbindelse med InterCity-utbyggingen er det sannsynlig at jernbanen vil flyttes i en tunnel under sentrum. Dette kan mange arealer for annen bruk og utnyttelse. Dette er både en konflikt og en mulighet fordi tomtene er attraktive for bolig- og næringsutbygging. Flere av områdene i indre havn er også i kommunens sentrumsstrategi satt av til utvikling. På den annen side åpner dette et mulighetsrom for å tilbakeføre noe av havnefrontens karakter fra før jernbanen ble bygget.

Figur 4.1: Analyse over konflikter og muligheter for vitalisering av herregårdslandskapet. Mye av det historiske omlandet bygget ned. De historiske veitraseene nordover følger fortsatt samme løp som under grevskapet.

Herregårdshagen er et symboltungt element i herregårdslandskapet. I dag er den fremtidige bruken og usikkerheten rundt rivning av de gamle skolebyggene på Herregårdstomta en konflikt for en gjenskapelse av hageanlegget. I tillegg er den brutte visuelle koblingen mellom Herregårdsanlegget og fjorden en annen konflikt. Sammenhengen mellom hageanlegget og fjorden var et viktig formgrep og den synlige plasseringen fra sjøveien ga anlegget en stor symbolverdi.

Manglende bevissthet og kunnskap om Herregården som en del av et større system som involverte hele byen og omlandet er også et hinder for vitaliseringen av herregårdslandskapet. Det er viktig med en tydeliggjøring av sammenhengen mellom Herregården og resten av landskapet for å kunne formidle verdien av å vitalisere herregårdslandskapet.

Muligheter

Selve Herregården er bevart og fredet. Bygget har en enorm symbolverdi for Larviks historie som grevskap og dermed også som et symbol på Larviks herregårdslandskap. I disse tider er det mye oppmerksomhet rundt anleggets historie, og en hel eller delvis gjenskapning av Herregårdens parterrehage virker svært aktuell. Dette initiativet er et viktig springbrett for å jobbe videre med utvikling og bevisstgjøring av herregårdslandskapet. Det kan også øke viljen

og interessen for å gjenskape eller bevare rester av herregårdslandskapet.

På Tollerodden har flere bevarte bygg fra grevskapstiden som den gamle tollboden, Larvik kirke og Larvik hospital er også en mulighet for å formidle Herregården i sammenheng med andre viktige institusjoner fra samtiden. I tillegg danner de også et større kulturmiljø har vært ganske konstant fra 1700-tallet frem til i dag.

Skottebrygga er et historisk havneanlegg og stammer fra slutten av grevskapstiden. I dag brukes denne av privatbåter med en overvekt av eldre trebåter og seilskuter. Båttaktiviteten i denne delen av fjorden var et viktig element i herregårdslandskapet, og området kan dermed brukes for å formidle den maritime historien til byen grevskapet.

Bøkeskogen er et bevart og vernet naturområde med en veldig sjelden naturtype i Norge. Den inneholder flere spor fra grevskapstiden som to av Gyldenløves jaktalleer. Skogen er et av få steder hvor man kan oppleve den parkmessige skogen som har omgitt mye av byen. Området er allerede et etablert nærturterreng for Larvik, og er for såvidt et historisk landskap som har eksistert lenge før grevskapstiden. Her er det et potensial for å formidle viktige elementer i herregårdslandskapet som alleer og steingjerder.

I kommunens sentrumsstrategi foreslås det å opparbeide Hammerdalen som et grøntdrag. Farriselva, Fritsø jernverk og sagbrukshistorien

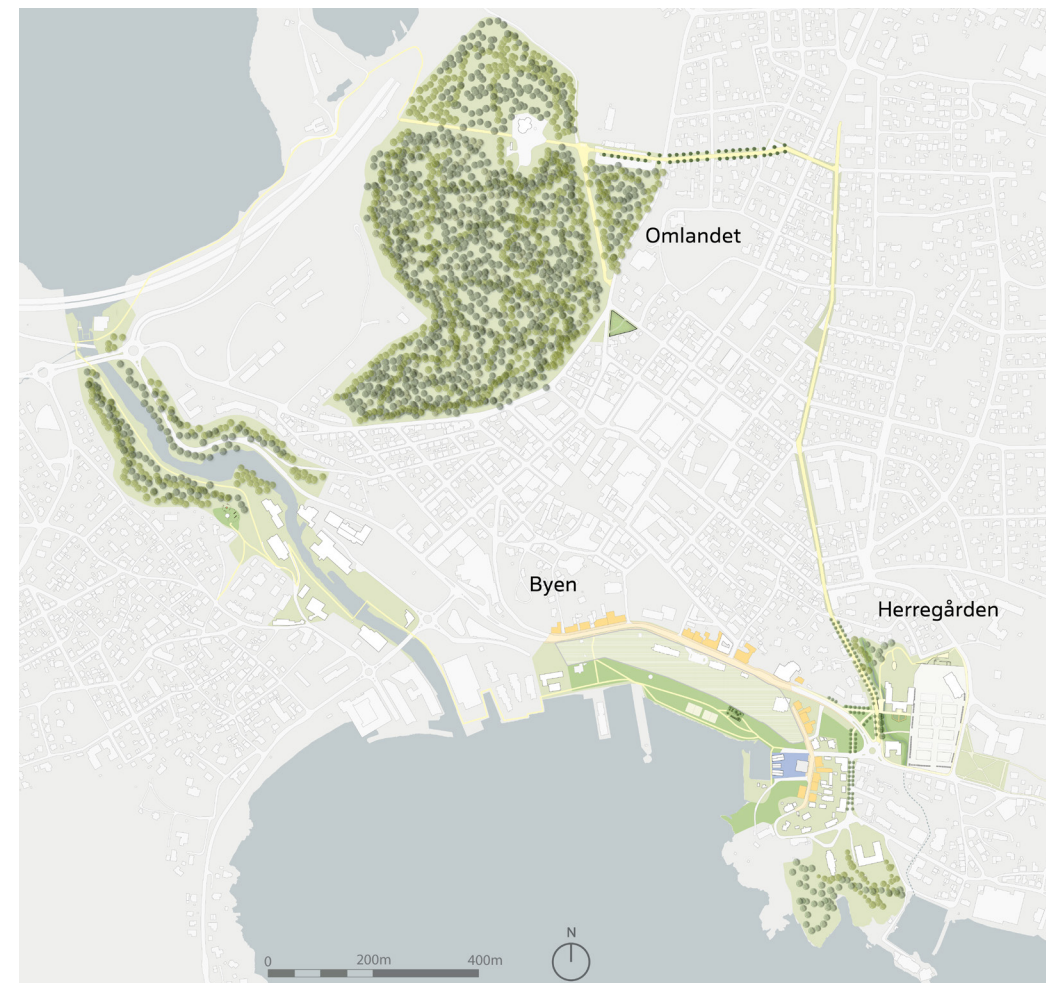
i dette området var viktige økonomiske drivkrefter i grevskapet. I forbindelse med et fremtidig grøntdrag er det en mulighet å etablere strukturer fra herregårdslandskapet for å sette industrihistorien i sammenheng med Herregården.

4.2 Oppgavens forslag

Oppgavens forslag tar sikte på å vitalisere Herregårdslandskapet i Larvik gjennom en rekke grep. Ettersom store deler av løkkene, engene og skogene som lå rundt byen i grevskapstiden er bygget ned, er en fullstendig gjenskaping av dette landskapet umulig å gjennomføre uten å måtte rive større deler av byen. Dette er selvfølgelig heller ikke ønskelig. Derfor er oppgavens forslag begrenset til strategiske strukturer og sammenhenger. Målet er å formidle historien og aktualisere landskapet gjennom å invitere innbyggerne til å ta landskapet i bruk. For å gjøre landskapet aktuelt i dag er det viktig å ikke bare rekonstruere historiske strukturer. Tiltakene må balansere behovene for landskapselementer som er historisk «korrekte» og behovet for å tilpasse elementene til dagens situasjon. For at tiltakene faktisk skal klare å vitalisere herregårdslandskapet i bybildet, må de både ha en historisk verdi og en aktuell funksjon for byens innbyggere. Dersom tiltakene kun oppleves som statiske museumsobjekter, vil man ikke oppnå målet om et vitalisert landskap.

Forslaget er delt inn i tre tematiske områder som er ment å representere de viktigste delene i herregårdslandskapet i Larvik:

1. Herregården
2. Byen
3. Omlandet.

Figur 4.2: Overordnet plan for forslaget. Byen, Herregården og omlandet utgjør hvert sitt temaområde i planen.

Herregården

Herregårdsbygget og hageanlegget har vært et symbol på makt, kontroll og overdådighet. I tillegg har hageanlegget vært en forbindelse til Danmark og kongemakten, som på den tiden var ganske fjern fra folk flest. Herregårdshagen var også et uttrykk for samtidens trender i europeisk hagekunst. Den var også uten sidestykke den største barokke hagen, og kanskje det beste eksemplet på denne hagestilen, som noen gang ble anlagt i Norge. Derfor anses en gjenskaping av herregårdshagen, i en eller annen form, som et essensielt grep for å synliggjøre dimensjonene av grevens påvirkning på landskapet.

Hagens formspråk

Det er ikke denne oppgavens formål å prosjektere hvordan en gjenskapt hage skal løses. For at hagen skal ha en effekt som historisk landskapselement, er det likevel sentralt at de viktigste sammenhengene og strukturene i hagen ivaretas. Den gjenskapte hagen burde gjenspeile stiluttrykket i den originale hagen. Symmetri, det rettlinjede formspråket og vekslingen mellom grønne og blå rom er særlig viktig for å ivareta romopplevelsen i hagen. En åpen sentralakse er også avgjørende for hagens karakter. Siktlinjen gjennom sentralaksen, som styrer blikket og rammer inn utsikten gjennom hagen var et av hagens identifiserende grep.

Figur 4.3: Plan for Herregården. Planen gjenoppretter flere strukturer som er typisk for herregårdslandskapet, samtidig er tilpasing til dagen bystruktur vektlagt for å gi sammenheng og relevans i tiltakene.

Akser og siktlinjer

Sentralaksen var også viktig fordi den skapte en visuell sammenheng mellom fjorden og herregårdsanlegget. Fra Steinhuset øverst i hagen ville man ha hatt en innrammet utsikt til fjorden og skipstrafikken. Fordi byggene sør for hagen i dag er såpass høye, er ikke fjorden synlig fra bakkeplan øverst i hagen. Derfor foreslås det å etablere en opphøyd plattform i terrenget bak hagen. Dette kan kombineres med en utgravning av ruinene etter Steinhuset, slik at man kan se bygget i sammenheng med sentralaksen og siktlinjen ned til sjøen.

Herregården møter byen

På den vestre siden av herregårdsanlegget møtte grevens hjem byen. Denne delen av Herregården var kontor for amtmannen som administrerte grevskapet og mange av grevens plikter og det var her Herregårdens funksjon som administrasjonssenter var mest synlig. Dette var også inngangen til Herregården fra byen, og hovedveien nordover over Nanset tangerte Herregården slik at reisende ville tydelig ha sett gården fra veien. Langs veien er det hugget inn flere inskripsjoner fra ulike kongelige besøk til Larvik gjennom historien. Disse inskripsjonene er de tydeligste strukturene som viser Herregårdens og grevskapets bånd til kongemakten. Hvordan veiene møter Herregårdsanlegget i dette området er derfor av stor betydning for de historiske sammenhengene i herregårdslandskapet. Av den grunn foreslås det å anlegge en åpen

plass utenfor Herregårdens vestside ut mot Herregårdsbakken. Dette burde kombineres med et opparbeidet inngangsparti som tar i bruk historiske strukturer og materialiteter. For eksempel, som en åpen port omgitt av malt stakitt.

Beskrivelse av det nye veinettet

Veiene vest for Herregården foreslås delvis omlagt for å bygge opp under Herregårdens plassering og lede folk til den nye hovedinngangen til anlegget. Her er det prioritert å koble Herregården med andre viktige punkter i byen, slik det historiske veisystemet rundt Herregården gjorde, og tilpasse traseene til dagens bystruktur. Det foreslås å anlegge en bred gangpassasje i rett linje fra Storgata og sentrum frem til Herregårdens inngangsparti. Her er det i dag allerede en sperret vei som fungerer som en uformell parkeringsplass. Denne tilpasses og legges om i nytt dekke, for eksempel grus eller stein i samme stil som gårdsrommet til Herregården. En ny gangtrasé fra Colin Archers gate ledes også inn mot herregården og Herregårdsbakken. Denne passasjen binder Herregårdens sammen med flere institusjoner som grevene lot bygge – Larvik kirke og Larvik hospital, og skaper dermed en sammenheng mellom ulike historiske punkter i byen. Samtidig foreslås det å endre Herregårdsbakkens utforming slik at den henter opp noe av den samme materialiteten som de to andre traseene inn til den nye herregårdsplassen. Slik kan veinettet bygge opp under Herregårdens plassering

i bystrukturen, samtidig som veiene binder sammen viktige punkt i dagens bystruktur.

Strukturene rundt Herregården

En viktig forutsetning for lesbarheten i tiltakene er at man benytter tidstypiske strukturer. Materialitet, dimensjoner og formuttrykk er helt sentralt for opplevelsen av landskapsrommet og de historiske assosiasjonene i landskapet. Strukturer som terrengformasjoner, veier, gjerder, grøntanlegg, enger og skog er de umiddelbart mest synlige elementene i et landskap. Det forslås derfor en rekke tiltak som spiller tilbake på de viktigste historiske strukturene rundt Herregården.

Forbindelsene

Arealene utenfor de inngjerdede hageanleggene har ikke vært opparbeidet på samme måte som hagen, med bed, formklypte busker og hekker. Her har grøntområdene hatt et mindre intensivt skjøttet preg, og løkker, trekker, og bekkeløp har preget omgivelsene. De viktigste forbindelsene som leder inn til Herregårdens inngang i vest foreslås helt eller delvis innrammet av trekker. Dette har en historisk forankring i herregårdslandskapet, der dette var et definerende landskapstrekk. I forslaget anlegges det alleer i Colin Archers gate, Herregårdsbakken, og mellom Herregården og Storgata. Ved å etablere disse strukturene skaper man landskapsrom som var karakteristiske for omgivelsene rundt Herregårdens, samtidig brukes de strukturene

for å ramme inn og fremheve forbindelser mellom viktige punkt i byen, slik trerekkene også ble brukt i grevskapstiden. Dermed opprettholdes alleenes originale intensjon.

Bevaring av gamle trær

Fra Herregården ned til Larvik fengsel er det i dag en trerekke med gamle lindetrær langs gata. En ny trerekke på andre siden av veien for å skape en allé anbefales derfor å plantes i lind for å bygge videre på de eksisterende kvalitetene på området. De resterende alleene kan gjerne ha tilsnitt av andre løvtrær. Fra de historiske kildene vet man at det ble plantet alleer med ulike treslag rundt Herregården, og en variasjon av ulike tresorter øker artsmangfoldet i anlegget i tillegg til at det byr på et større spekter av grønne opplevelser. Forskjellig alder på trærne i en allé vil ikke skape det symmetriske og avlange rommet som gjerne assosieres med alleene i barokke hageanlegg. Samtidig er trerekker og alleer forgjengelige og sårbare strukturer. Trær kan få sykdommer eller skader, og strukturene i treet blir skjørere med årene, slik at de før eller siden må felles for å ikke være til fare for de som ferdes i området. Likevel har gamle trær en stor biologisk verdi, og er gjerne bosted for utallige mikroorganismer, fugler og insekter. Videre har også de gamle trærne en verdi for herregårdsskapet, fordi de eksemplifiserer hvordan trerekker i ulik alder gir forskjellige romopplevelser. Gjennom grevskapstidens 150 år lange historie må man anta at de plantede trærne har vokst til og gitt ulike uttrykk gjennom sin levetid. Bevaring av

de gamle lindetrærne er derfor prioritert over den umiddelbare romfølelsen i dette området.

Herregårdsbekken

Herregårdsbekken var et definerende trekk ved omgivelsene rundt Herregården. Deler av bekken lå åpen frem til 1930-tallet, men er i dag lagt i rør under bakken. En gjenåpning av denne bekken vill både gjenskape en historisk struktur i landskapet, og tilføre et attraktivt blått element rundt Herregården.

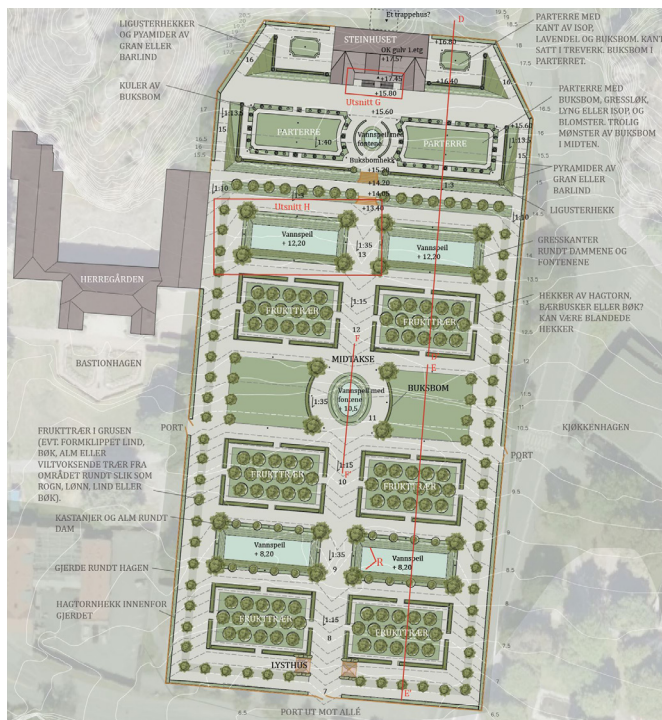

Figur 4.4: Stammen på et av de gamle lindetrærne på Herregårdssletta. Den massive stammen vitner om treet's alder.

Det er mange gode grunner til å åpne dette bekkeløpet utover de historiske verdiene. Åpne bekkeløp har større kapasitet for å ta unna overvann ved ekstreme nedbørhendelser og de er mindre kostbare å vedlikeholde enn rør under bakken. Samtidig tilfører bekker flere opplevelsesverdier til et grøntanlegg i form av lyd, lek og biologisk mangfold. I forslaget er bekken åpnet fra Damveien ned til Dronninggata. Originalt har bekken rent over fengselstomta, men ved å lede bekken langs østsiden av fengselet kan større partier av bekken renne i dagen. På lengre sikt kan det planlegges for videre åpning av bekkeløpet ned til fjorden, og dermed få en sammenhengende vannvei fra den tidligere Herregårdsdammen til sjøen. Selve Herregårdsdammen vil ikke la seg gjenskape uten å rive private boliger, som selvfølgelig ikke er en ønsket løsning. I stedet for kan Herregårdsbekken sees i sammenheng med formidling av funksjonen dammen hadde for å gi trykk til fontenene i hagen. Disse var imponerende strukturer i hagen, og tilførte en viktig attraksjonsverdi i samtiden.

Hagen og bystrukturen

Når en ny hage etableres er det viktig at hagens ytre overganger tilpasses de eksisterende strukturene i byen. Dette er viktig for å skape en sammenheng mellom hagen som en offentlig park og byen rundt. I forslaget er derfor hagen åpnet mot fotgjengeroverganger og der gangveier leder inn mot hagen. Hagen er også åpen fra Dronningens gate i sør, fra Residensveien i nord, og to adkomster i vest:

Figur 4.5: Utdrag fra Undis Furubergs tolkningsplan 1680 til 1704. Det indra hagerommet er omgitt av høye gjerder, trerekker og hekker.

En fra Herregården, og en fra Herregårdssletta. I forslaget er Herregårdssletta en del av et større grøntdrag som kobler herregårdshagen med Storgata og Indre havn. Denne grønne forbindelsen er også foreslått i kommunens sentrumsstrategi. I mitt forslag anbefales det at grøntdraget over Herregårdssletta burde holdes åpent mellom trekkene med gress- eller engarealer. Arealene rundt hagen og Herregården var i grevskapstiden hovedsakelig løkker og åpne enger. På denne måten vil man gjenskape noe av rominndelingen med partier av grønne løkker avgrenset av trekker.

Bruk av herregårdsanlegget

Under grevskapstiden var herregårdshagen en privat og inngjerdet hage. Furubergs tolkningsplan fra 2022 gir et innblikk i hvordan hagen så ut i sin tidligste fase. Her ser man de avskjermende grepene som er gjort for å skjerme hagen med hekker og trekker langs hagens yttergrenser (se figur 4.). I årene etter grevskapet ble oppløst, ble hagen derimot åpnet for alle Larviks innbyggere, og levde videre med nye funksjoner og bruk. Hagen ble åpnet som en offentlig bypark, og det ble drevet gartneri i deler av hagen. Denne kombinerte bruken eksisterte side om side helt til hagen ble bygget ned til fordel for skolebygg. Hvis man skal følge de originale intensjonene til hagen som et lukket anlegg, vil hagen ha begrenset nytteverdi for byens innbyggere og det blir vanskeligere å ta eierskap til anlegget. Eksempelvis, om hagen etableres som et lukket museumsanlegg, vil dette være et hinder for å ta hagen i bruk til andre aktiviteter. Det er derfor avgjørende for vitaliseringen av herregårdslandskapet at tiltakene som gjennomføres appellerer til innbyggerne i Larvik gjennom en utvidet bruk, i tillegg til historisk formidling.

I en gjenskaping av hagen bør man spille videre på hagen som en offentlig park for Larviks innbyggere. Hele det nye anlegget bør være offentlig tilgjengelig som en bypark, som både kan formidle historien til hagen, og tilby relevante funksjoner for innbyggerne. Samtidig er det viktig at en ny bruk ikke går på bekostning av hagens attraksjonsverdi og

kulturhistoriske verdi. Det foreslås derfor å legge opp til bruk som spiller på lag med hagens originale intensjon. Åpne arealer som kan brukes til arrangementer, og vannelementer, bed og busker med utvekslende utforming og arrangering kan gi hagen en funksjon som destinasjon. Samtidig kan man også spille videre på andre funksjoner med en historisk presedens, som dyrking av frukt og grønnsaker.

Dyrking i hagen

Hageanlegget ble i hele sin historie brukt til dyrking av frukt og bær, først av grevens gartner til mat og attraksjon i hagen, og senere som et profesjonelt gartneri etter grevskapstiden. Ulike former for dyrkingsprosjekt og formidling av dyrkningsteknikker kan derfor ha en naturlig plass i det nye hageanlegget. Eksempelvis kan frukttrær og busker inkorporeres i de grønne elementene i hagen. Et urbant dyrkingsprosjekt kan benyttes for å invitere lokalbefolkningen til å ta del i driften av hagen og på denne måten være med å skape en tilhørighet. På den annen side krever urbane dyrkingsprosjekt en viss grad av styring for å bli vellykket. Det er heller ikke gitt at områdene som settes av til felles dyrkingsprosjekt vil holdes i god stand på grunn av konflikter med tidsbruk, manglende deltakelse og ferier. For å ivareta hagens attraksjonsverdi og et velkjøttet uttrykk, foreslås det isteden at dyrkingsprosjektene i hagen skjøttes av en profesjonell gartner slik de også ble i den historiske hagen, og at publikum inviteres til deltakelse gjennom kurs og arrangementer. Det anbefales også å kombinere

dette med en rekonstruksjon av orangeriet i hagen for dyrking av sitrusfrukter, fersken og fiken. Slik vil man i tillegg til mer konvensjonell frukt dyrking av epler pærer og bær, få mulighet til å utføre eksotiske dyrkingsprosjekter som kan fungere som attraksjonskraft i hagen.

Utsiktspunkt på Herregårdsfjellet

Et karakteristisk trekk ved landskapet rundt Herregården var tydelige avgrensinger av rom. Med alleer og gjerder som rammet inn ulike rom, og åpne løkker, parterrebedd og dammer som romdannende elementer. For å få et overblikk over rominndelingen og siktforbindelser til fjorden etableres det et utsiktspunkt på Herregårdsfjellet. Det finnes allerede en liten plass her i dag, men denne foreslås tilrettelagt med en sti som kobler plassen med grøntanlegget og Herregården. På denne måten kan plassen være med å formidle Herregårdens historiske landskap. I tillegg vil det være et spektakulært hverdagsturmål for Larviks innbyggere.

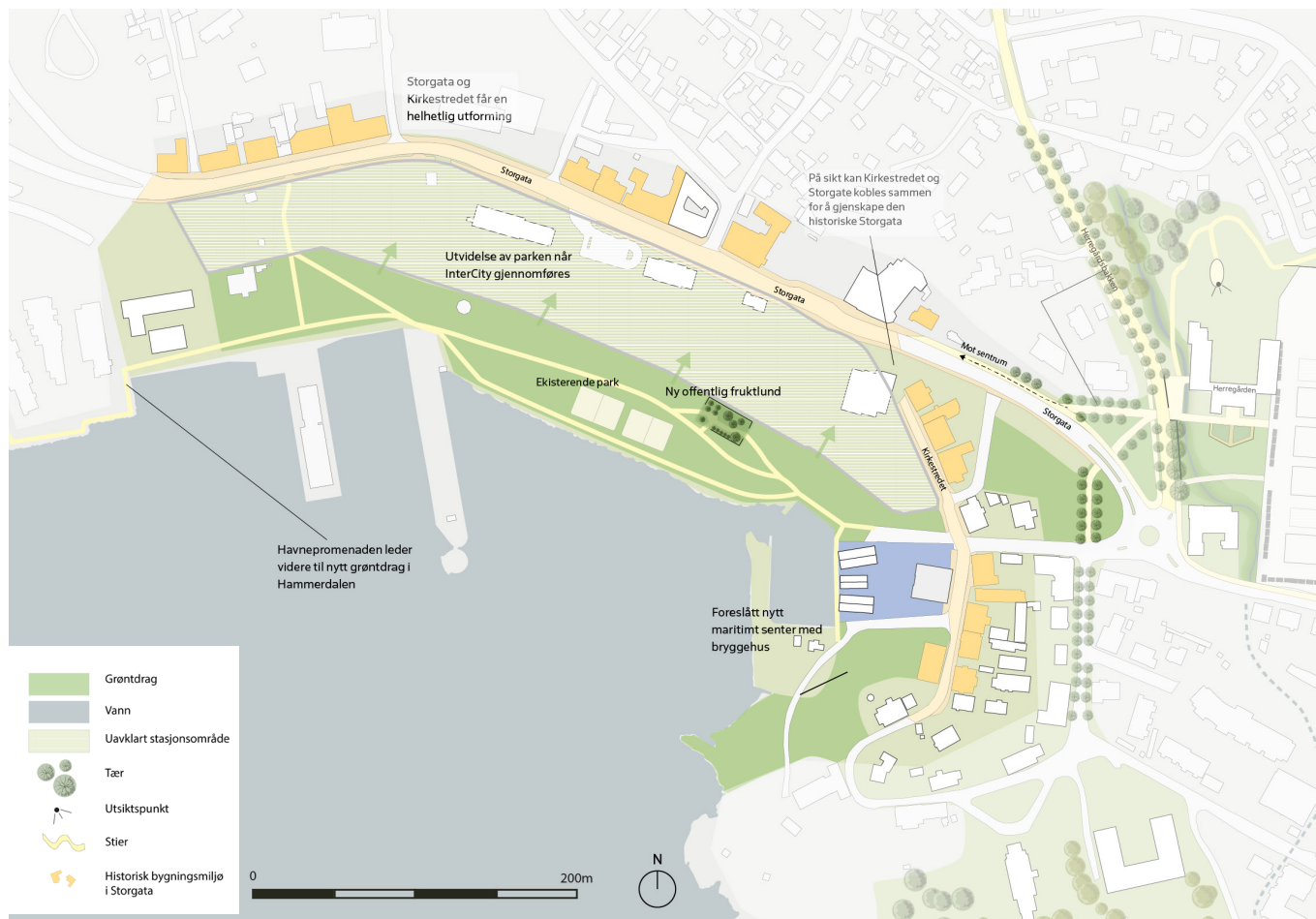
Figur 4.6: Utsikt fra Herregårdsfjellet. Fra toppen vil man ha god utsikt over de nye strukturene rundt Herregården og anleggets orientering mot fjorden.

Byen

Gjennom grevskapetets historie hadde byen et relativt enhetlig uttrykk. Bystrukturen bestod av inngjerdede bygårder med uthus og hager til frukt- og grønnsaksdyrking, og denne strukturen dekket bakkene opp fra fjorden.

Grønne skoger, enger og løkker bakenfor byen skapte et gjenkjennelig landskapsrom sett fra fjorden. I dette landskapsrommet er det ikke de enkelte husene, men den totale bygningsstrukturen og sammenhengen mellom byen, fjorden og omlandet som er det mest sentrale for herregårdslandskapet.

Et viktig trekk ved byen under grevskapetet var de forseggjorte husene til embetsmennene og handelsfolkene som var plassert langs Storgata med fasader som vendte ut mot sjøen. Veien bant sammen byen langs fjorden fra Tollerodden til Bøkkerfjellet og var byens viktigste gatestruktur.

Figur 4.7: Plan over tiltakene rundt havna. Byens uttrykk mot fjorden er sentralt i planen, og den historiske Storgata med fasader ut mot fjorden bevares og får vern som kulturmiljø.

Storgata og sjøfronten

Sjøfronten er et av hovedpunktene i oppgavens forslag. Sjøfronten var en viktig arena for handel, sjøfart og kontakten med Danmark. Storgata fulgte strandlinjen og fortsatt i bru over til Fritsø jernverk og sagbrukene langs Farriselva. I dag splitter jernbanen gata i to: Storgata og Kirkestredet. I forslaget ønsker man å gi Storgata og Kirkestredet en egen utforming for å fremheve sammenhengen i den gamle strukturen fra Bøkkerfjellet til Tollerodden. I sammenheng med gateutformingen burde man også kartlegge det historiske bygningsmiljøet langs Storgata for å verne nøkkelbygg som er viktige for opplevelsen av det historiske miljøet langs sjøfronten.

For å holde bygningsfasadene i Storgata synlig fra fjorden er det ikke satt av tomter til utbygging på tomtene i indre havn. Det er derimot foreslått å utvide den eksisterende parken i Indre havn med en historisk hage med bær og frukttrær. En slik hage kan formidle bygårdens historie i Larvik fra en tid da matauk og selvberging var en naturlig del av byens husstander. I forslaget er denne hagen åpen som en offentlig fruktland, som er delvis inngjerdet. Gjerdet er ikke ment for

Figur 4.8: Kirkestredet med historisk bymiljø. Fasadene vende ut mot gata og fjorden. Gata kan kobles sammen med Storgata om jernbanen flyttes.

å sperre av lunden, men for å gjenskape noe av uttrykket til de inngjerdede hagene som lå langs Storgata. For å sikre tilgjengelighet burde man derfor ha større åpne partier i gjerdet eller bare ha gjerde på enkelte av sidene. Gjennom denne hagen kan man formidle en karakteristisk bruk av byen, som også var et definerende trekk ved bystrukturen under grevskapstiden. Samtidig tilbyr hagen mange andre sanselige kvaliteter som fri plukk av frukt og bær med smak og lukt. Frukttrær som epler og pærer har i tillegg mange kvaliteter utover fruktene, som lukt, vårblostring, og høstfarger. Dette gir et dynamisk uttrykk og ulike grønne opplevelser gjennom sesongene.

Havna

Arealene langs sjøen var også viktige som en arena for handel og skipsfart. Båttaktiviteten var en sentral del av bybildet og fiske og transport av varer var viktig bruk av sjøen i grevskapstiden. Kommunens sentrumsstrategi foreslår å etablere en sone for formidling av håndverk og skipsfart i forbindelse med Colin Archer-gården på Tollerodden. Senteret er lagt til en tomt rett bak Skottebrygga. Dette området hadde under grevskapstiden mange bryggehus i tre. Et eventuelt nytt formidlingsbygg bør spille på utformingen av de gamle bryggehusene som lå langs sjøfronten frem til midten av 1900-tallet. På denne måten er det mulig å formidle de historiske bygningsstrukturene samtidig som man formidler byens sjøfartshistorie.

Jernbaneflyttingen

Dersom jernbanen flyttes i tråd med de vedtatte InterCity-planene, vil dette åpne attraktive tomter i Indre havn for utvikling. I oppgavens forslag for havnefronten er det presentert to hovedgrep: Sammenkobling av den historiske Storgata over jernbanens trasé og en begrenset utvikling av havnefronten. Det er et viktig poeng, og helt avgjørende for opplevelsen av havnefronten at man bevarer byens historiske uttrykk mot fjorden. En utbygging i sjøfronten vil endre hele byens utseende, og med det mister man noe av den historiske forankringen som innbyggerne kan føle tilhørighet til. Jernbanetomtene foreslås derfor som en utvidelse av dagens midlertidige park i Indre

havn med en forseggjort havnepromenade. I forbindelse med flytting av jernbanen er det også foreslått å påkoble Kirkestredet og Storgata for å gjenskape den historiske hovedgata i byen. Ved å ikke prioritere utbygging i havnefronten, og å gjenskape historiske strukturer, vil man kunne bevare et karakteristisk landskapstrekk som har definert Larvik by siden 1600-tallet. I tillegg vil det nye friområdet tilføre et offentlig grøntdrag for Larvik by som også binder Tollerodden sammen med den historiske industrien ved Farriselva.

Lysthus i Hammerdalen

I tråd med sentrumsstrategien til Larvik kommune ønsker det å etableres et grøntdrag gjennom Hammerdalen. Dette kobles på kyststien gjennom sentrum og gir en sammenhengende turrute fra fjorden til Farrisvannet. Langs denne stien bygges et lysthus i nærheten av den historiske plasseringen til et av grevens lysthus. Vi vet at det ble bygget flere lysthus i omlandet rundt Larvik, men ingen av disse er bevart. I oppgaven foreslås det derfor å bygge en tidstypisk etterligning av et lysthus, enten basert på kjente historiske eksempler eller en tolkning basert på kildemateriale vil ha en stor opplevelsesverdi, og vil samtidig være med å disse historiske strukturerne.

Grevene bygde slike lysthus med en intensjon om å ta landskapet i bruk, og lysthusene ble lagt til steder som utnyttet kvaliteter i omgivelsene. For å formidle denne sammenhengen er

det nye lysthuset plassert på et platå over Farriselva, for å få utsikt over Langestrand og Larviksfjorden – slik det originale lysthuset langs Hammerdalen hadde. For å oppmuntre til å ta anlegget i bruk kan lysthuset kombineres med moderne strukturer som svarer til dagens forventninger for en turdestinasjon. I forslaget er det derfor anlagt en større uteplass med grillplass, benker og hengekøyeoppheng for å oppmuntre befolkningen til å ta det i bruk som turdestinasjon.

Figur 4.9: Lysthuset etableres som en del av et sammenhengende grønndrag gjennom langs Farriselva. Rundt lysthuset etableres en plass med funksjoner tilpasset moderne turbehov.

Omlandet

De grønne skogene, engene og løkkene var en karakteristisk del av herregårdslandskapet i Larvik. I dag er disse strukturene i stor grad bygget ned til for del for bebyggelse. Derfor er grepene i forslaget konsentrert rundt overgangen mellom Bøkeskogen og byen. Bøkeskogen er den best bevarte strukturen fra det forskjønnede landskapet rundt byen. Den ble brukt til beite og hogst under grevskapstiden, men var også et område for rekreasjon. Grevene etablerte lysthus og alleer gjennom hagen med en intensjon om at ta skogen i bruk. To av Gyldenløves jaktalleer gjennom Bøkeskogen er delvis bevarte frem til i dag. For å fremheve deres historiske karakter stenges Dalheimveien for biltrafikk og tilbakeføres til en historisk utforming med grusveier, og grøfter. Steingjerdene langs alleen blir også istandsatt.

Ny eng

I krysset mellom Gamle Kongevei, og Sverres gate ligger det i dag et lite grønt friareal med enkel utforming. Dette arealet omlegges til en slåtteeng, inngjerdet av tidstypiske gjerder i stakitt med åpninger for gjennomfart. Satt opp mot de vidstrakte engene som dekket den øvre delen av Nanset i grevskapstida, er dette en beskjeden erstatning. Formålet er likevel å gi en opplevelse med sanselige kvaliteter ved overgangen mellom byen og skogen, og i tillegg gi informasjon om det forskjønnede herregårdslandskapet som omkranset byen.

Fra dette punktet har man også god utsikt over Larviksfjorden, som gir muligheten til å se viktige landskapselementer i sammenheng. Dermed kan skogen og engene oppleves i et strategisk punkt i randsonen mellom byen og det historiske omlandet.

Bøkeskogen

Mye av Bøkeskogen er et fredet naturområde, og det foreslås derfor ingen inngripende tiltak i skogen. Det foreslås derimot å også verne

de to jaktalleene fra grevskapstiden for å opprettholde de historiske strukturene. I tillegg til et formelt vern kan informasjon og kunnskap om alleene være med på å bidra til et uformelt vern, fordi brukerne av Bøkeskogen gjøres bevisst på alleenes historie og dermed legger dem en større verdi.

Den historiske plassen der jaktalleene møtes har hatt historisk sett hatt et lysthus. Fordi det allerede er etablert et annet lysthus som

Figur 4.10: I møtet mellom byen og bøkeskogen etableres en rekke tiltak for å fremheve karakteristiske trekk ved herregårdslandskapet. Greveveien kobler denne delen av prosjektet sammen med Herregården og byen.

en del av forslaget og fordi plassen i dag ville konkurrert med den allerede veietablerte festplassen i bøkeskogen er det det ikke prioritert noe lysthus på denne plassen.

Granallé i Skogveien

Til slutt foreslås det å gjenskape den historiske alleen mellom Nansetveien og Bøkeskogen. Dette har vært en karakteristisk forbindelse, mellom skogen og løkken. I tillegg gir det en veldig særegen romfølelse da alleen bestod av grantrær. Et grep som ikke er veldig vanlig i dag, men grantrær ble i samtiden sett på som typisk norske trær, fordi de ikke vokser vilt i Danmark (Hvinden-Haug, 2013, s. 238). Fordi traséen til den originale alleen ble flyttet i forbindelse med byggingen av Lovisenlundbanen, er det ikke mulig å gjenskape den der den har ligget historisk. Derfor er den nye alleen lagt til Gunnar Thoresens Vei og videre over i Skogveien. Dette er et gateløpene som ligger nærmest den historiske alleen, og den leder ut fra den historiske plassen som alleene møttes i. Denne alleen skaper en større sammenheng i forslaget, fordi den binder Bøkeskogen og de historiske alleene sammen med Greveveien som er foreslått som en del av den nye Herregårdsstien.

Greveveien

Greveveien, eller Nansetveien som den het i grevskapstiden, var hovedveien over løkkene på Nanset, og en av de viktigste veiene nordover fra byen. For å understreke denne viktige historiske strukturen foreslås det at gata får en spesiell

utforming som spiller på veiens historiske betydning og materialitet. I grevskapstiden var dekket på veien pakket jord, grus og stein. Veien var også inngjerdet med steingjerder for at folk, hester og vogner ikke skulle gå ut på løkkene når veien ble for gjørmete. I tillegg holdt gjerdene husdyrene på plass. Det er ikke hensiktsmessig å legge om denne veien til en jordgate akkurat slik den var fordi det vil skape problemer med erosjon og skape mye støv. Gjerder i stein tar også mye plass, og det er vanskelig å gjenskape dette uten enten å ta av de tilstøtende tomtene eller redusere fremkommeligheten i gaten. I stedet foreslås det en mer nedtonet løsning hvor kantsonen mellom fortau og kjørebane byttes ut med rennestein. Dette spiller på den historiske gateutformingen i Larvik, og er dessuten mulig å gjennomføre uten å ta for mye av plassen fra myke trafikanter eller bilister.

Overordnede grep

For at disse strategiske punktene skal kunne forstås i sammenheng med et spesifikt Herregårdslandskap er det avgjørende at prosjektene kobles sammen. I forslaget gjøres dette ved å bygge videre på de tematiske turrutene som allerede eksisterer. Herregårdstien er lagt som en utvidelse av de eksisterende temastiene i Larvik, Kyststien og Bystien. Gjennom å koble prosjektene sammen i en merket turrute, oppfordres brukerne av området til å besøke flere av punktene som en felles tur. De ulike andre tiltakene kobles på denne måten også sammen med Herregården tematisk som gjør det lettere for besøkende å danne et større og mer helhetlig bilde av Herregårdslandskapet.

Stien må merkes med et karakteristiske merke eller stolper og det må ha egne kart og informasjonstavler på de strategiske punktene. For å formidle de historiske kvalitetene ved landskapet er supplering i form av bilder og tekst avgjørende.

Oppsummering

Totalt sett vil disse endringene gi flere positive kvaliteter til Larvik. Innbyggerne får et bedre tilbud av grønne opplevelser nært der de bor. Samtidig har herregårdslandskapet en merverdi ved at det formidler Larviks grevskapshistorie passivt og sanselig som historiske omgivelser innbyggerne bruker, og en arena for aktiv formidling gjennom Larvik museum.

Figur 4.11: Temaområdene kobles sammen av en sammenhengende rundløype via Hammerdalen til Farrisvannet, langs vannet til Bøkesogken, og via Grevevien ned til Herregården.

Del 5

- oppsummering

Oppsummering

Denne oppgavens mål har vært å studere det historiske Herregårdslandskapet i Larvik, hva som kjennetegner det og hvordan dette har utviklet seg, med problemstillingen:

Hva karakteriserer det historiske herregårdslandskapet i Landskapet, og hvordan kan dette landskapet vitaliseres i dagen bybilde?

Den avsluttende delen av oppgaven har handlet om hvordan Herregårdslandskapet kan vitaliseres i byen i dag. Herregårdslandskapet i Larvik kjennetegnes av møte mellom ulike sfærer som påvirker hverandre og sammen skaper et landskap. Området har flere naturgitte forutsetninger i terreng og naturtyper terrenget, vannet kollene og skogene former et skålformet landskapsrom i bunnen av Larviksfjorden, og to elveløp som gjør det mulig å fløte tømmer og drive industri legger grunnlaget for en bydannelse. Landskapet blir til et herregårdslandskap når Herregårdens eiere begynner å bygge og regulerer landskapet. Grevene med sin utstrakte makt over byen og omlandet legger forutsetningene som er med på å forme landskapets utseende og uttrykk. Man får et landskap som deles opp og struktureres med store alleer og trekker, med det karakteristisk symmetriske hageanlegget som et sentrum.

Herregården ligger i ved byens grense, i
80

skjæringspunktet mellom by og land. Den eiere regulerer byens utstrekning og bruken av omlandet rundt. Man kan snakke om en tredeling av landskapet der byen, omlandet og Herregården iscenesetter landskapet. Byen med sjøen i forgrunnen og de grønne skogene og engene i bakgrunnen, orientert etter Herregården med sine løkker alleer og bed. Denne arrangementen av landskapsrommet plasserer Herregården i viktig møtepunkt, der to av de viktigste veiene inn til byen møtes foran Herregården og hageanlegget med sin midtakse er et tydelig blikkfang for seilende til og fra byen. Slik symboliserer Herregården makt og kontroll over landskapet rundt.

Herregårdslandskapets utvikling

Vi har gjennom oppgaven sett hvordan dette landskapet ikke har vært statisk, men har endret seg gjennom grevskapets eksistens. Alleer har blitt anlagt og noen har blitt glemt, og hus har blitt bygget om, brent ned og nye hus har kommet til. Tilgangen på ressursene i skogene og løkkene rundt byen har også endret seg fra å gjelde alle byens borgere til å fungere som et privilegium for viktige samarbeidspartnere blant byens elite. På tross av dette ser man en ganske stabil situasjon gjennom hele grevskapsperioden, hvor landskapets karakter har vært ivaretatt gjennom hele perioden.

De store endringene i landskapet skjer først etter grevskapet blir oppløst i 1821 og Larvik by kjøper Herregården. Forutsetningene og bruken av Herregården endrer seg med dette fullstendig. Herregårdens funksjon som bolig forsvinner og hagen går over til å bli en park med frukt dyrking. Herfra ser vi en gradvis utvikling der hagearealene gradvis bygges ned med offentlige institusjoner som skoler, fattighus og fengsel. Byens grenser blir også utvidet til å innebefatte stadig større deler av omlandet. Løkker, enger, og de parkaktige skogene rundt byen blir skilt ut til boligbygging for å huse en stadig økende befolkning. I dag mesteparten av dette omlandet som preget landskapet under grevskapstiden borte.

Gjennom en landskapsfaglig analyse av prosjektområdet har vi kommet frem til en anbefaling rundt tiltak som kan gjennomføres i Larvik by.

Forslag til vitalisering av herregårdslandskapet

Mye av det som utgjorde herregårdslandskapet i Larvik er i dag forsvunnet. Oppgavens forlag er derfor å målrette inngrepene i noen strategiske punkter og forbindelser. På denne måten kan man belyse og aktualisere ulike aspekter ved Larviks herregårdslandskap uten å ta for kostbare og omfattende grep.

Forslagene er fordelt på tre ulike tematiske soner som kan belyse ulike strukturer, sammenhenger og bruk i herregårdslandskapet: Byen, omlandet og Herregården. Sammen vil disse tre gi et helhetlig bilde av det herregårdslandskapets karakter og øke bevisstheten rundt en viktig del av Larviks historie.

Herregården

Det foreslås å gjenoppbygge parterrehagen som en del av et reetablert Herregårdsanlegg. Det er viktig for den historiske formidlingen av anlegget, symbolverdien for herregårdslandskapet og den kulturhistoriske verdien at denne hagen gjenskapes så nært opp til den historiske hagen som mulig. For herregårdslandskapet er siktlinjen i hagens sentralakse ut mot fjorden spesielt viktig. Det foreslås å etablere et platå bak ruinene av steinhuset i nordenden av hagen for å gi et blikk for hagen orientering i landskapet, og den historiske horisontlinjen tom ledet ut i fjorden. Herregårdsanlegget foreslås videre opparbeidet med en ny alle fra i Colin Archers gate som kan markere den historiske grensa for «den egentlige byen» med handelsprivilegier. Fra den vestre inngangen foreslås en rett adkomst mot sentrum og Storgata en åpen plass med et forseggjort inngangsparti til Herregården. Til slutt foreslås en utkiksplass på toppen av Herregårdsfjellet som vil gi et overblikk over organiseringen rundet Herregården og være et spennende nærturmål.

Byen

Hovedgrepene i dette temaområdet er å bevare den historiske havnefronten og etablere et senter for formidling av maritim historie ved Skottebrygga, samt å gjenoppbygge et lysthus i Hammerdalen med utsikt over fjorden. På denne måten kan det være mulig å bevare og reetablere noen av kvalitetene i landskapet som var karakteristisk for herregårdslandskapet. Et senter for maritim historie og det gjenoppbygde lysthuset bør innebefatte tiltak om inviterer til både aktivitet og historisk formidling.

Omlandet

Denne delen av landskapet er minst intakt i dag. Forslaget legger opp til noen grep i overgangen mellom byen og Bøkeskogen hvor en av de historiske jaktalleene tilbakeføres i tidstypisk stil. Det foreslås også å delvis gjenskape en gran-alle fra Bøkeskogen i retning Nansetveien og reetablere et lite parti med innhegnet eng. Forslagene bygger på historiske strukturer i landskapet og er plassert på en slik måte at de skal gi brukerne noen av de samme landskapsinntrykkene som man har fått historisk.

For å binde forslagene sammen og se de ulike historiske landskapselementene i sammenheng, er de ulike tematiske sonene bundet sammen med en egen sti med tilhørende merking og informasjonsskilt. På denne måten kan herregårdslandskapet Larvik

vitaliseres gjennom noen strategiske punkt som byr på landskapsopplevelser som er karakteristiske for herregårdslandskapet, og samtidig sette det i en sammenheng for byens innbyggere og besøkende. Dette forslaget vil kunne være med å øke bevisstheten og kunnskapen rundt Larviks grevskapshistorie og bygge videre på den identitetsskapende Herregården.

Referanser

Kilder

3RW Arkitekter (2021, november) Byutviklingsprogram for Larvik. Kap. 10 Herregårdshagen + Larvik Museum s. 130 – 145. Tilgjengelig fra: <https://innsyn.onacos.no/larvik/mote/prod/wfdocument.ashx?journalpostid=2021156911&dokid=1058903&versjon=1&variant=A&> (lest: 14.11.2022)

Aanrud, R. (1993) Instruks for grevskapsmålingene 1811. Avskrift av Portefeule f – g: Oeconomiske tabeller til Laurvigas Grevskab av B. J. Hole i 1969.

Alexander, L. (2016) Rewriting Pope's Eloisa to Abelard: Judith Cowper's Abelard to Eloisa and Early Gothic Sensibility. *English Studies*, 97 (6): s. 608-617. doi: <https://doi.org/10.1080/0013838X.2016.1183952>

Arkivverket (2017, 11. mai) Larvik grevskaps arkiv 1671-1821. Tilgjengelig fra: <https://www.arkivverket.no/utforsk-arkivene/norges-dokumentarv/larvik-grevskaps-arkiv-1671-1821> (lest: 02.11.2022)

Arntzen, J. G. (2022) adel. Sist oppdatert 10. mai 2022. Tilgjengelig fra: <https://snl.no/adel> (lest: 25.11.2022)

Arntzen, J. G. (2022) herregård. Tilgjengelig fra: <https://snl.no/herreg%C3%A5rd> (lest: 20.10.2022)

Aske, A. (2013). Herregårdshaven i Larvik: På sporet av tapt historie. I: Sørensen, E. (red.) *Norsk havekunst under europeisk himmel*, s. 243-253. Oslo: Spartacus forlag AS.

Aske, A. (2022) Stattholder Ulrik Frederik Gyldenløves residens i Norge: Herregård og administrasjonssted for Larvik grevskap. I: Andersen, B. (red.) *Herregårdshistorier*. s. 67-87

Blix, E. (1962a) Strandstedet og ladestedet. I: Johnsen, O. A. (red.) *Larviks*

historie. 1(1962): Larviks historie indtil 1814. s. 48-62. 2. utg. Larvik: Larvik kommune. Tilgjengelig digitalt fra: https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2016102448004 (lest: 25.11.2022)

Blix, E. (1962b) Larvik 1700-1750. I: Johnsen, O. A. (red.) *Larviks historie*. 1(1962): Larviks historie indtil 1814. s. 125-198. 2. utg. Larvik: Larvik kommune. Tilgjengelig digitalt fra: https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2016102448004 (lest: 25.11.2022)

Engelstad, E. S. (1962) Storgårder i Norge: bind 1. Hjemmenes forlag. Tilgjengelig fra: http://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2010070805043 (lest: 20.11.2022)

Forskrift om bøkeskogen i Larvik (1980). Forskrift om vern for Larvik bøkeskog landskapsvernområde, Larvik kommune, Vestfold. Tilgjengelig fra: <https://lovdata.no/dokument/LF/forskrift/1980-06-13-21?q=b%C3%B8keskog> (lest: 02.12.2022)

Fredriksen, B. A. (2022) Larvik og kart. (vedlegg til e-post til Victor Haugen Kristiansen 07.11.2022)

Hole, B. J. (1969) Portefeule f-g: Oeconomiske Tabeller til Laurvigs Grevskab. Avskrift fra Grevskapsarkivet. Renskrevet av Roald Aanrud i juni 1993.

Hvinden-Haug, L. J. (2008). Den eldre barokken i Norge: bygningenes former og rommenes fordeling 1660-1733. Doktoravhandling. Oslo: Arkitektur- og designhøgskolen i Oslo.

Hvinden-Haug, L. J. (2013). Residensens hage i Larvik. I: Sørensen, E. (red.) *Norsk havekunst under europeisk himmel*, s. 236-242. Oslo: Spartacus forlag AS.

Johnsen, O. A. (1962) Larviks historie. 1(1962): Larviks historie indtil 1814. s. 217-481. Larvik: Larvik kommune. Tilgjengelig digitalt fra: https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2016102448004 (lest: 25.11.2022)

Krohn-Holm, J. W. (1971) Larvik: grevens by. Oslo: Leif Holtedahls forlag.

Larvik kommune (2018) Festplassen. Tilgjengelig fra: <https://www.larvik.kommune.no/kultur-idrett-og-frivillighet/parker-og-friluftsliv/tuomraader/boekeskogen/festplassen/> (lest: 28.11.2022)

Larvik kommune (2019a) Plan for InterCity er vedtatt - hva skjer nå?. Tilgjengelig fra: <https://www.larvik.kommune.no/plan-bygg-brann-og-eiendom/aktuelt/plan-for-intercity-er-vedtatt-hva-skjer-naa/> (lest 10.09.2022)

Larvik kommune (2019b) Bystien Larvik. Tilgjengelig fra: <https://www.larvik.kommune.no/kultur-idrett-og-frivillighet/parker-og-friluftsliv/tuomraader/bystien-larvik/> (lest: 27.11.2022)

Larvik kommune (2021) Sentrumsstrategi for Larvik: Byutvikling mot 2040. Vedtatt i KST-138/21, 06.10.2021. Tilgjengelig fra: <https://www.larvik.kommune.no/media/0tlaw41a/sentrumsstrategi-2021.pdf> (lest: 27.11.2022)

Larvik kommune (2022a) Behovsbeskrivelse for Mulighetsstudie. Publisert av Larvik kommune 04.11.2022. Delt via privat epost (24.10.2022). Tilgjengelig fra: <https://www.mercell.com/nb-no/anbud/188253475/222422---mulighetsstudie-akantus-anbud.aspx#filelist> (lest: 05.11.2022)

Larvik kommune (2022b) Riving av bygg - Kristian Fredriks vei 1 og 3, Ahlefeldts gate 4 - gbnr. 3020/283, 3020/2560. ArkivsakID: 22/8005. Saken var under behandling per 27. november 2022. Tilgjengelig fra: https://innsyn.onacos.no/larvik/plandelebygg/prod/wfinnsyn.ashx?response=arkivsak_detaljer&arkivsakid=2021021676& (lest 27.11.2022)

Moss kommune, seksjon for miljø, landbruksforvaltningen

og byantikvaren (2017) Forvaltningsplan for Søndre Jeløy landskapsvernområde – med naturreservatene Grønliparken, Reieråsen og Rødsåsen. Tilgjengelig fra: https://www.moss.kommune.no/_f/p1/i958ceaec-25d8-4792-a41e-c27be31dc9f5/forvaltningsplan-for-sondre-jeloy-landskapsvernomrade-endelig-versjon.pdf (lest: 05.11.2022)

NGU, Norges geologiske undersøkelse (2015) Larvikitt. Tilgjengelig fra: <https://www.ngu.no/emne/larvikitt> (lest: 01.12.2022)

Nyhus, P. (1998) Larvik A-Å. s. 101. Larvik

Olufsen, O. C. (1791) Breve fra Norge. Minerva. (Dansk tidsskrift utgitt i København). s. 11 f.

Paulsen, C. F. & Garshol, T. A. (2017, 24. oktober) Ny aktivitetspark i Indre havn Larvik. Norsk kommunalteknisk Forening. Tidsskriftet Kommunalteknikk. Tilgjengelig fra: <https://www.kommunalteknikk.no/ny-aktivitetspark-i-indre-havn-larvik.6047226-40825.html> (lest: 27.11.2022)

Reinar, D. A., Carlstrøm, S. Fundingsrud, H., Storøy, A., Nagelhus, L., Janbu & I. H. Myskja, H. O. (2018) Kulturhistorisk stedsanalyse: En veileder i bruk av DIVE. Veileder utarbeidet av Riksantikvaren og Asplan Viak AS. Tilgjengelig fra: <https://www.riksantikvaren.no/veileder/dive-kulturhistorisk-stedsanalyse/> (lest 15.10.2022)

Rian, Ø. (1980) Vestfolds historie i grevskapstiden 1671-1821. Tønsberg: Vestfold fylkeskommune. Tilgjengelig fra: https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2012052224053

Riksantikvaren (2020, 18. februar) Ordliste med ordforklaringer – bokmål. Tilgjengelig fra: <https://www.riksantikvaren.no/ordlister-med-ordforklaringer-bokmal/> (lest: 30.11.2022)

Riksantikvaren (2022a) Søndre Vestfold fengsel, Larvik avdeling, Offentlig institusjon. Tilgjengelig med søkeordet 'Larvik fengsel' fra kulturminnesøk: <https://www.kulturminnesok.no/> (lest. 27.11.2022)

Riksantikvaren (2022b) HERREGÅRDEN i Larvik,, Herregård-lystgård.

Tilgjengelig med søkeordet 'Herregården i Larvik' fra: <https://www.kulturminnesok.no/> (lest: 30.11.2022)

Riksantikvaren (2022c) Ordnøkkelen. Tilgjengelig fra: <https://ordnokkelen.ra.no/multites/> (lest: 10.09.2022)

Riksantikvaren (2022d) Herregårdslandskapet på Lade (K437), Kulturmiljø av nasjonal interesse. Tilgjengelig med søkeordet 'Herregårdslandskapet på Lade' fra: <https://www.kulturminnesok.no/> (lest: 30.11.2022)

Røthe, T. O. (2022). Raet. Tilgjengelig fra <https://snl.no/Raet> (lest: 27.11.2022)

Meld. St. 20 (2020-2021). Nasjonal transportplan 2022-2033. Oslo: Samferdselsdepartementet. Tilgjengelig fra: <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-20-20202021/id2839503/?ch=1> (lest: 01.12.2022)

Statsarkivet Kongsberg (1696). Jarlsberg og Larvik, A Grevskapene, II Larvik, R Regnskap, Rc Hovedregnskap med bilag, 3. Transkribert av Aina Aske.

Statsarkivet Kongsberg (1722). Jarlsberg og Larvik, A Grevskapene, II Larvik, R Regnskap, Rc Hovedregnskap 1722, 3. Transkribert av Aina Aske.

Statsarkivet Kongsberg (1756). Jarlsberg og Larvik, A Grevskapene, II Larvik, R Regnskap, Rc Hovedregnskap 1756, inntektsbilag, kirkeregnskap med enkelte underbilag, 3. Transkribert av Aina Aske.

Sørensen, E. (2002) Adelens norske hus. Byggevirksomheten på herregårdene i sørøstre Norge 1500-1660. Doktoravhandling. Oslo: Universitetet i Oslo.

Sørensen, E. (2013) Norsk havekunst under europeisk himmel. Oslo: Spartacus forlag AS.

Tallaksen, H. & Storøy, A. (2020) Kulturhistorisk stedsanalyse for Tollerodden-Herregården (DIVE). Rapport produsert av Asplan Viak på oppdrag fra Larvik kommune. Utgitt 04.05.2020.

Figurliste

Forord

Figur 0.0 (Skisse I forord)

Skisse av Herregården i Larvik: Egen tegning

Del 1

Figur 1.1: Herregården i Larvik: Eget foto

Figur 1.2: Kart over Larviks plassering: Egen tegning

Figur 1.3: Bygningsstatus: Egne tegninger over skråfoto hentet fra kart.gulesider.no (hentet 10.11.2022)

Figur 1.4: Grunnmurrester: Eget foto

Figur 1.5: Strukturenes plassering i dag. Egne tegninger over ortofoto

Figur 1.6: FKB-data i UTM32 Euref89 og er lastet ned fra Geonorge, november 2020. Laget av Geovekst.

Figur 1.7: Ortofoto i UTM32 Euref89 fra 22.4.22 og er lastet ned fra Norgebilder, oktober 2022. Laget av Geovekst.

Figur 1.8: Ortofoto i UTM32 Euref89 fra 22.4.22 og er lastet ned fra Norgebilder, oktober 2022. Laget av Geovekst.

Figur 1.9: Larvik kommune (2021) Sentrumsstrategi for Larvik: Byutvikling mot 2040. Vedtatt i KST-138/21, 06.10.2021. Tilgjengelig fra: <https://www.larvik.kommune.no/media/Otlaw41a/sentrumsstrategi-2021.pdf> (lest: 27.11.2022)

Figur 1.10: Larvik kommune (2021) Sentrumsstrategi for Larvik: Byutvikling mot 2040. Vedtatt i KST-138/21, 06.10.2021. Tilgjengelig fra: <https://www.larvik.kommune.no/media/Otlaw41a/sentrumsstrategi-2021.pdf> (lest: 27.11.2022)

Figur 1.11: 3RW Arkitekter (2021, november) Byutviklingsprogram for Larvik. Kap.10 Herregårdshagen + Larvik Museum s.130 – 145. Tilgjengelig fra: <https://innsyn.onacos.no/larvik/mote/prod/wfdocument.ashx?journalpostid=2021156911&dokid=1058903&versjon=1&variant=A&> (lest: 14.11.2022)

Figur 1.12: 3RW Arkitekter (2021, november) Byutviklingsprogram for Larvik. Kap.10 Herregårdshagen + Larvik Museum s.130 – 145. Tilgjengelig fra: <https://innsyn.onacos.no/larvik/mote/prod/wfdocument.ashx?journalpostid=2021156911&dokid=1058903&versjon=1&variant=A&> (lest: 14.11.2022)

Figur 1.13 3RW Arkitekter (2021, november) Byutviklingsprogram for Larvik. Kap. 10 Herregårdshagen + Larvik Museum s. 130 – 145. Tilgjengelig fra: <https://innsyn.onacos.no/larvik/mote/prod/wfdocument.ashx?journalpostid=2021156911&dokid=1058903&versjon=1&variant=A&> (lest: 14.11.2022)

Figur 1.14: Reinar, D. A., Carlstrøm, S. Fundingsrud, H., Storøy, A., Nagelhus, L., Janbu & I. H. Myskja, H. O. (2018) Kulturhistorisk stedsanalyse: En veileder i bruk av DIVE. Veileder utarbeidet av Riksantikvaren og Asplan Viak AS. Tilgjengelig fra: <https://www.riksantikvaren.no/veileder/dive-kulturhistorisk-stedsanalyse/> (lest 15.10.2022)

Figur 1.15: Waddington, J. F. (2011) Veileder. Metode for landskapsanalyse i kommuneplan. Veileder fra Riksantikvaren og Direktoratet for naturforvaltning april 2011. Tilgjengelig fra: <https://www.riksantikvaren.no/veileder/metode-for-landskapsanalyse-i-kommuneplan/> (lest:

09.09.2022)

Del 2

Figur 2.1: Wilster, P. J. (ca. 1690) Carte von Laurwigen. Riksarkivets kart- og tegningssamling. Tilgjengelig fra: <https://www.arkivportalen.no/entity/no-a1450-01000003341476?ins=RA> (Hentet 26.11.2022)

Figur 2.2: Kartverket (Ingeniør Dahls Oppmåling). Jarlsberg og Larviks amt nr 59 øst: Kart over Larvik (øst). Amtskartsamling, 1:2500. Dahl, N. F. Schach, 1927. Hentet fra: <https://www.kartverket.no/om-kartverket/historie/historiske-kart/soketreff/mitt-kart?mapId=6868> (lest: 03.11.2022)

Figur 2.3: Skjermdump fra arbeidsfil.

Figur 2.4 Skjermdump fra arbeidsfil. Historisk kart: Kartverket (Ukjent utgiver). 9B9-1. Grevskapsmålinger, 1:4000. Ass. Spørch og Ltn. Brynnie, 1811. Hentet fra: <https://www.kartverket.no/om-kartverket/historie/historiske-kart/soketreff/mitt-kart?mapId=5253> (lest: 03.11.2022)

Figur 2.5: Grevskapene: Egen tegning basert på kart fra: Rian, Ø. (1980) Vestfolds historie i grevskapstiden 1671-1821. Tønsberg: Vestfold fylkeskommune. s. 15. Tilgjengelig fra: https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2012052224053

Figur 2.6: Sandens Media AS I: Aske, A. (2022) Stattholder Ulrik Frederik Gyldenløves residens i Norge: Herregård og administrasjonssted for Larvik grevskap. I: Andersen, B. (red.) Herregårdshistorier. s. 67-87

Figur 2.7 Sandens Media AS I: Aske, A. (2022) Stattholder Ulrik Frederik Gyldenløves residens i Norge: Herregård og administrasjonssted for Larvik grevskap. I: Andersen, B. (red.) Herregårdshistorier. s. 67-87

Figur 2.8: Wilster, P. J. (ca. 1690) Carte von Laurwigen. Riksarkivets kart- og tegningssamling. Tilgjengelig fra: <https://www.arkivportalen.no/entity/no-a1450-01000003341476?ins=RA> (Hentet 26.11.2022)

Figur 2.9: Hvinden-Haug (u. å.) delt via personlig e-post med Aina Aske (24.11.2022)

Figur 2.10: Prospekt over Larvik trolig tegnet av Brumenthal, M. mellom 1734 og 1752. Delt via personlig e-post med Aina Aske (24.11.2022)

Figur 2.11: Kartverket (Ukjent utgiver). 9B9-1. Grevskapsmålinger, 1:4000. Ass. Spørch og Ltn. Brynnie, 1811. Hentet fra: <https://www.kartverket.no/om-kartverket/historie/historiske-kart/soketreff/mitt-kart?mapId=5253> (lest: 03.11.2022)

Figur 2.12: Wergmann, P. F. (1835) Laurvig. Tilgjengelig fra: <https://www.nasjonalmuseet.no/samlingen/objekt/NMK.2022.0098>. Fri bruk: Creative Commons - Attribution CC-BY <https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/deed.en> (lest: 03.11.2022)

Figur 2.13: Kartverket (Communenes Kartverk). Jarlsberg og Larviks amt nr 44 vest: Kart over Laurvig (vest). Amtskartsamling, 1:2000. Amtskartsamling, Krum, N. S., 1884. Hentet fra: <https://www.kartverket.no/om-kartverket/historie/historiske-kart/soketreff/mitt-kart?mapId=1197> (lest: 03.11.2022)

Figur 2.14: Ukjent kunstner (Ukjent dato) Ulrik Fredrik Gyldenløve. Tilgjengelig fra: https://lokalhistoriewiki.no/index.php/Fil:Bilde_21_0002.jpg. Fri bruk (lest: 28.10.2022).

Figur 2.15: Wahl, J. S. (1730). Count Ferdinand Anton Danneskiold-Laurvig. Tilgjengelig fra: <https://idahaugsted.dk/jernmagasinet-i-storekongensgade/>. Fri bruk (lest: 28.10.2022).

Figur 2.16: Nattier, J. M. (1743) Frederik Ludvig Danneskiold-Laurvig (1717-1762). Tilgjengelig fra: [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Frederik_Ludvig_Danneskiold-Laurvig_\(1717-1762\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Frederik_Ludvig_Danneskiold-Laurvig_(1717-1762).jpg). Lisens: Fri bruk (lest: 28.10.2022)

Figur 2.17: Pilo, C. G. (1763). Portrett av Christian Conrad Danneskiold-Laurvig. Tilgjengelig fra: <https://commons.wikimedia.org/wiki/>

File:Christian_Conrad_Danneskiold-Laurvig_painting.jpg. Fri bruk (lest: 03.11.2022)

Figur 2.18: Seehusen, R.J.P. (Ukjent dato). Ahlefeldt-Laurvigen, Christian. Tilgjengelig fra: <https://portrettarkiv.ra.no/fotoweb/archives/5018-Norsk-portrettarkiv/Portretter/A000040.jpg.info>. Fri bruk: (lest: 28.10.2022)

Figur 2.19: Ukjent (ca. 1810). Portrett av Fredrik Ahlefeldt-Laurvigen. Tilgjengelig fra: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Frederik_Ahlefeldt-Laurvigen.jpg. Fri bruk (lest: 03.11.2022)

Del 3

Figur 3.1: Jahn, H. (ca. 1890) Landskap på Ladehalvøyen ved Trondheim. Ringve musikkmuseum. Tilgjengelig fra: <https://digitaltmuseum.org/021029260641/maleri>. Lisens: Fri bruk, Attribution-ShareAlike (CC BY-SA) (lest 23.11.2022)

Figur 3.2: Wilster, P. J. (ca. 1690) Carte von Laurwigen. Riksarkivets kart- og tegningssamling. Tilgjengelig fra: <https://www.arkivportalen.no/entity/no-a1450-01000003341476?ins=RA> (Hentet 26.11.2022)

Figur 3.3: Ukjent (1688). Eiendomskart over Larvik by. Kart fra grevskapsarkivene: Statsarkivet i Kongsberg/Larvik grevskap/F/Fj/Fja/Jordebøker 1671-1782/Genpart af Tompternes Opmaaling og Taxation udi Laurvig forfatted Anno 1688

Figur 3.4: Wilster, P. J. (ca. 1690) Carte von Laurwigen. Riksarkivets kart- og tegningssamling. Tilgjengelig fra: <https://www.arkivportalen.no/entity/no-a1450-01000003341476?ins=RA> (Hentet 26.11.2022)

Figur 3.5: Boudan, L. (ca. 1685) Veue de la ville et du chasteau de Larwick, marquisat de S. E. Monsieur de Guldenlew. Tilgjengelig fra: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b69038706#>. Fri bruk. (lest: 11.11.2022)

Figur 3.6: Tolkningsplan 1690: Egen tegning med utgangspunkt i Wilsters kart fra 1690 og eiendomskartet fra 1688.

Figur 3.7: Kartverket (Norges Geografiske Oppmåling). Jarlsberg og Larviks amt nr 12-2: Kart over en Del af Jarlsberg og Laurvigs Amt: Amtskartsamling 1:20 000, 12-2. Overjeger Johnsen m. fl., 1810. Hentet fra: <https://www.kartverket.no/om-kartverket/historie/historiske-kart/soketreff/mitt-kart?mapId=1082> (lest 03.11.2022)

Figur 3.8: Hvinden-Haug, L. J. (2021). Larvik kirke før 1755. Publisert i: Amundsen, A. B. I kirken og på hospitalet – en Larvikshistorie, s. 285. Oslo: Dreyers forlag. Gjengitt med tillatelse fra kunstner.

Figur 3.9 Prospekt over Larvik trolig tegnet av Brumenthal, M. mellom 1734 og 1752. Delt via personlig e-post med Aina Aske (24.11.2022)

Figur 3.10: R.B. (1785) Teigning af Grevskabed Laurwigen i Norge. Tilgjengelig fra: <https://digitaltmuseum.no/011025243303/bilde>. Fri bruk: Attribution-ShareAlike (CC BY-SA): <https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/deed.en> (lest: 03.11.2022)

Figur 3.11: Kartverket (Norges Geografiske Oppmåling). Jarlsberg og Larviks amt nr 12-2: Kart over en Del af Jarlsberg og Laurvigs Amt: Amtskartsamling 1:20 000, 12-2. Overjeger Johnsen m. fl., 1812. Hentet fra: <https://www.kartverket.no/om-kartverket/historie/historiske-kart/soketreff/mitt-kart?mapId=1082> (lest 03.11.2022)

Figur 3.12: Edy, J. W. (1814) Bÿen Larvig. Tilgjengelig fra: https://www.nasjonalnuseet.no/samlingen/objekt/NG.K_H.1979.0056-044 Opphavsrett: © Hurst, Robinson & Co (gjengitt med tillatelse fra BONO). (lest: 03.11.2022)

Figur 3.13: Tolkningsplan 1813: Egen tegning med utgangspunkt i grevskapsmålingene fra 1811 og 1812 samt bykart fra 1813: Kartverket (Norges Geografiske Oppmåling): Jarlsberg og Larviks amt nr 17: Kart over Laurvig. Amtskartsmåling 1:4000, Spørck, 1813. Hentet fra: <https://www.kartverket.no/om-kartverket/historie/historiske-kart/soketreff/mitt-kart?mapId=1094> (lest: 03.11.2022)

Figur 3.14: Væring, O. M. P. (ca. 1890) Byprospekt, bebyggelse, Herregården i forgrunnen, Torstrand med Karistranda, Hvittensand i bakgrunnen. Seilskip på fjorden. Larvik museum: ID: HL.FOTO.0124. Tilgjengelig fra: <https://digitaltmuseum.no/021016902452/byprospekt-bebyggelse-herregarden-i-forgrunnen-torstrand-med-karistranda> (lest: 05.12.2022)

Figur 3.15: Kartverket (Communenenes Kartverk). Jarlsberg og Larviks amt nr 44 midtre: Kart over Laurvig (midtre) Amtskartsmåling, 1:2000. Krum, N. S., 1884. Hentet fra: <https://www.kartverket.no/om-kartverket/historie/historiske-kart/soketreff/mitt-kart?mapId=1196> (lest: 03.11.2022)

Figur 3.16: Ukjent (ca. 1860) Gatemiljø, bebyggelse, Kongegata i Larvik. Larvik museum: ID: HL.FOTO.0065. Tilgjengelig fra: <https://digitaltmuseum.no/021016898410/gatemiljo-bebyggelse-kongegata-i-larvik> (lest: 05.12.2022)

Figur 3.17: Ukjent: (ca. 1880) Byprospekt, bebyggelse. Storgata, Larvik havn, Tollerodden i bakgrunnen med Larvik kirke. Larvik museum. ID: HL.FOTO.0122. Tilgjengelig fra: <https://digitaltmuseum.no/021016899567/byprospekt-bebyggelse-storgata-larvik-havn-tollerodden-i-bakgrunnen-med> (lest: 02.12.2022)

Figur 3.18: Tolkningsplan 1884: Egen tegning med utgangspunkt i bykart fra 1884.

Figur 3.19: Kartverket (Ingeniør Dahls Oppmåling). Jarlsberg og Larviks amt nr 59 øst: Kart over Larvik (øst). Amtskartsamling, 1:2500. Dahl, N. F. Schach, 1927. Hentet fra: <https://www.kartverket.no/om-kartverket/historie/historiske-kart/soketreff/mitt-kart?mapId=6868> (lest: 03.11.2022)

Figur 3.20: Fjellanger Widerøe AS (1936) Larvik by med jernbanestasjonen, Storgaten og Prinsegaten 1936. Fra Larvik museums fotoarkiv. Arkivnummer: 007784. Tilgjengelig fra: <https://mediaarkiv.vestfoldmuseene.no/fotoweb/archives/5012-Larvik-Museum/Indekserte%20bilder1/FotoWeb%20Opplasting/Torill/>

Norges miljø- og biovitenskapelige universitet
Noregs miljø- og biovitenskapelige universitet
Norwegian University of Life Sciences

Postboks 5003
NO-1432 Ås
Norway